Джейн ОСТЕН

ДОВОДИ РОЗСУДКУ

Роман

Переклад Тетяни Шевченко

Розділ I

Сер Волтер Елліот з Келлінч-холла в Сомерсеті був не такою людиною, щоб собі на втіху брати до рук іще якусь книгу, окрім "Книги баронетів". У ній він шукав занять у години дозвілля та розради в години смутку; в ній він споглядав деякі грамоти, що збереглися зі стародавніх часів, підносячись духом від захоплення й пошани; у ній він перегортав сторінки з майже незліченними іменами вискочнів минулого століття з жалем та зневагою, що легко звіювали його думки від обтяжливих домашніх справ; у ній, якщо жодна з інших сторінок була неспроможна допомогти, він завжди міг прочитати власну історію з жадібною цікавістю, що ніколи не згасала; і саме на цій сторінці звичайно відкривався улюблений том:

"ЕЛЛІОТ ІЗ КЕЛЛІНЧ-ХОЛЛА

Волтер Елліот, народжений березня 1 дня 1760 року, взяв шлюб липня 5 дня 1784 року з Елізабет, дочкою містера Джеймса Стівенсона, маєток Саут-парк, що в Глостерському графстві. Від цієї дружини він мав дітей: Елізабет, народжену червня 1 дня 1785 року; Енн, народжену серпня 9 дня 1787 року; мертвонародженого сина, листопада 5 дня 1789 року; Мері, народжену листопада 20 дня 1791 року".

Саме в такому вигляді цей розділ спочатку вийшов із-під рук друкаря; але сер Волтер удосконалив його, додавши, для свого знання і знання членів своєї родини, ці слова після дати народження Мері: "Побралася грудня 16 дня 1810 року з Чарлзом, сином та спадкоємцем містера Чарлза Мазгроува, маєток Апперкросс, що в Сомерсетському графстві", а також додавши найвищою мірою точне число та місяць до того року, коли він утратив дружину.

Далі, як заведено, ішла історія піднесення давнього та шанованого сімейства: як воно вперше оселилося в Чеширі і, як потім згадувалося в історичних працях сера Вільяма Дагдейла, подарувало округові кількох шерифів та представників у трьох парламентах підряд; як виявляли його сини вірність короні і як було їх вшановано баронетським титулом у перший рік правління Карла II, з переліком усіх Мері та Елізабет, з якими вони одружувались; усе це становило цілі дві сторінки форматом в одну дванадцяту частину аркуша та закінчувалося гербом і девізом: "Головний маєток Келлінч-холл, що в графстві Сомерсет"; після чого — знову рукою сера Волтера — було написано: "Можливий спадкоємець — містер Вільям Волтер Елліот, правнук другого сера Волтера".

Марнославство було головною рисою характеру сера Волтера, цілком задоволеного собою та своїм становищем. Він був надзвичайно вродливим за часів своєї молодості; залишався гарним і в п'ятдесят чотири роки. Лише деякі жінки так дбають про свою вроду, як піклувався про неї сер Волтер; і навряд щоб камердинер якогось новоспеченого лорда міг бути більш задоволений тим місцем, яке йому належало в суспільстві. Вище, ніж благословення краси, сер Волтер ставив лише благословення баронетства; і, поєднуючи в собі ці дари, він був постійним об'єктом найтеплішого самошанування й захоплення собою.

Проте його привабливість і титул варті були такої вдячливості, адже лише завдяки їм він знайшов дружину, якій значною мірою поступався в усіх інших відношеннях.

Леді Елліот була чудовою жінкою, розумною і люб'язною; її судження та вчинки, окрім хіба що юної легковажності, через яку вона зробилася леді Елліот, ніколи потім не мали потреби у виправданнях. Вона пристосовувалася до його вразливих місць, стримувала та приховувала їх, а також заохочувала ті його риси, що вважала гідними, протягом сімнадцяти років. Хоч її неможливо було назвати найщасливішою істотою на світі, але домашніх турбот, обов'язків дружби та дітей було достатньо, щоб прив'язати її до життя, і тому їй було важко з ним розлучитися, коли довелося покинути їх.

Важко матері залишити у спадок трьох дочок, із яких двом старшим шістнадцять і чотирнадцять років; набагато важче довірити їх керуванню та опікуванню нерозумного й самовдоволеного батька. Проте вона мала близьку подругу, яка, ніжно її люблячи, оселилася близько від неї — у селі Келлінч — і на яку покладала всі надії, не маючи сумніву, що її поради та доброта допоможуть дочкам виконати останні гіркі напучування матері.

Ця подруга та сер Волтер не одружувались, хоча їхні знайомі чекали від них саме цього. З того часу, як померла леді Елліот, минуло тринадцять років, а вони були тільки близькими сусідами та щирими друзями; він залишався вдівцем, а вона вдовою.

Те, що леді Рассел, жінка похилого віку, зі спокійною вдачею і неабиякими достатками, не думала про повторний шлюб, не потребує виправдань перед публікою, тому що її невдоволення чомусь викликає та жінка, яка одружується знову, а не та, яка не одружується; але те, що сер Волтер не

оженився вдруге, потребує пояснень. Нехай же буде відомо, що сер Волтер як люблячий батько (після кількох таємних розчарувань, що були пов'язані з вельми нерозсудливими проханнями) пишався тим, що не жениться заради своїх любих дочок. Заради однієї дочки, найстаршої, він і справді був здатен зректися всього, чого тільки не дуже бажав би зробити. У шістнадцять років Елізабет успадкувала, наскільки це було можливо, всі права та вплив своєї матері, а через те, що вона була вродлива й уся в нього, вони жили душа в душу.

Дві інші дочки не дуже були йому до вподоби. І якщо Мері ще змогла піднятися в його очах, ставши "місіс Чарлз Мазгроув", то Енн, з її вишуканим розумом та м'якою вдачею, за які її могли б глибоко поважати ті, хто вміє по-справжньому розуміти людей, для батька та сестри була ніким. Її думки не питали, на неї не зважали — вона була всього лише Енн.

Проте леді Рассел вважала її найдорожчою хрещеницею, улюбленицею і другом. Леді Рассел любила всіх трьох сестер, але, лише дивлячись на Енн, вона нібито знову бачила перед собою леді Елліот.

Усього кілька років тому Енн Елліот була гарненькою, але її краса рано зів'яла. Навіть тоді, коли Енн була в розквіті своєї вроди, її батько знаходив у ній мало привабливого (настільки відрізнялись її делікатні риси й лагідні темні очі від його власних), то тепер, ставши блідою та худою, вона вже нічим не могла викликати його прихильність. Він і раніше не дуже сподівався, а тепер і взагалі втратив останню надію колись прочитати її ім'я на другій сторінці улюбленої книги. Тільки Елізабет могла підтримати честь родини, тому що Мері лише зв'язала себе зі старовинною поміщицькою сім'єю, поважною та заможною, зробивши їм честь, а для себе не здобувши ніякої; а ось Елізабет рано чи пізно знайде собі чоловіка до пари.

Іноді жінка у двадцять дев'ять років буває гарнішою, ніж була вона десять років тому; і, якщо тільки не втрутились хвороба чи турбота, навряд щоб у цьому віці вона втратила хоч трохи своєї чарівності.

Так було і з Елізабет, яка залишалася такою ж красунею, якою була вона тринадцять років тому. Серові Волтеру можна пробачити, що він забував її вік, у всякому разі, не визнавати його безнадійно дурним через те, що він вважав себе та Елізабет у розквіті в той час, як усі інші втрачали свою привабливість, адже він міг ясно бачити, як старіють його родичі та знайомі. Енн змарніла, Мері огрубіла, спали з лиця всі його близькі; і дуже довго для нього було справжнім лихом бачити зморшки навколо скронь леді Рассел.

Елізабет була не настільки задоволена собою, як її батько. Тринадцять років була вона господинею Келлінч-холла, де управляла й головувала із самовладанням і рішучістю, які нікого не наштовхнули б на думку про те, що вона молодша за свої літа. Протягом тринадцяти років вона віддавала розпорядження, укладала домашні закони, першою йшла до карети й відразу після леді Рассел виходила з будь-якої вітальні чи їдальні округу. Протягом тринадцяти років зимові морози були свідками того, як вона відкривала в цьому пустельному краї нечасті бали, а коли садки вкривалися весняним цвітом, подорожувала з батьком до Лондона, щоб провести кілька приємних тижнів у світському товаристві. Усе це вона добре пам'ятала, а коли згадувала про те, що їй уже двадцять дев'ять років, це її трохи засмучувало і трохи турбувало. Вона була цілком задоволена з того, що залишилася такою ж вродливою, як і раніше, але наближався критичний вік, і їй хотілося бути впевненою в тому, що через рік або два в неї з'явиться щирий прихильник із баронетською кров'ю в жилах. І тоді вона зможе взяти до рук книгу книг із такою ж радістю, як і за своїх юних літ, але тепер їй не хотілось її

читати. Елізабет не хотіла навіть бачити цю книгу — адже після дати свого народження вона не знаходила жодної дати одруження, окрім тієї, що йшла після дати народження молодшої сестри, і тому не раз, коли батько залишав улюблену книгу на столику біля неї, вона відводила очі й відкладала її вбік.

До того ж ця книга, і особливо історія її власного сімейства увесь час нагадувала їй про одне розчарування, її розчарував можливий спадкоємець, той самий містер Вільям Волтер Елліот, чиї права так великодушно підтверджував її батько.

Ще зовсім юною дівчиною вона дізналася про те, що він стане баронетом, якщо в неї не буде брата, і тому вирішила вийти за нього. Батько завжди схвалював це рішення. Вони не знали його хлопчиком, але незабаром після смерті леді Елліот сер Волтер шукав знайомства з ним і, хоча його намагання були зустрінуті не дуже привітно, наполегливо продовжував свої старання, вибачаючи молодому чоловікові нерішучість, властиву його віку; і під час однієї з їхніх подорожей до Лондона, коли краса Елізабет тільки почала розцвітати, містерові Елліоту довелось-таки їм відрекомендуватися.

Він був тоді ще зовсім молодим, захопленим вивченням права. Елізабет визнала його дуже милим та укріпилася у своїх намірах. Його запросили до Келлінч-холла, де до кінця року він був предметом розмов. Але гість, якого так очікували, не приїхав. Наступної весни його знову побачили в Лондоні, визнали таким самим милим, знову люб'язно запросили, очікували — і він знову не приїхав. Наступною новиною про нього було те, що він одружений. Замість того, щоб стати щасливим спадкоємцем дому Елліотів, він купив собі незалежність, зв'язавши себе з багатою жінкою більш низького народження.

Це образило сера Волтера. Як глава родини він вважав, що треба було спочатку порадитися з ним, особливо після того, як він привселюдно удостоював його увагою. "їх могли бачити разом, — зазначив він, — одного разу в Таттерсолзі та двічі в кулуарах Палати громад". Сер Волтер висловив свій осуд, але на нього явно не зважили. Містер Елліот навіть не намагався вибачитись і виявляв байдужість до відсутності будь-якої уваги з боку сімейства такою ж мірою, якою, на думку сера Волтера, він був цієї уваги недостойний. Їхнє знайомство було припинено.

Ця неприємна історія з містером Елліотом і через декілька років викликала гнів у Елізабет, адже він подобався їй і сам по собі, і особливо як спадкоємець батька, і лише його вона, з її непохитною фамільною гордістю, вважала гідним чоловіком для старшої дочки сера Волтера Елліота. Від першої до останньої літери алфавіту він був єдиним баронетом, якого вона так щиросердно визнавала рівним собі. Але він повівся так низько, що навіть тепер (улітку 1814 року), носячи чорні стрічки на знак жалоби по його дружині, вона не могла вважати його вартим своїх думок. Сором першого шлюбу ще можна було вибачити, тим більше що не було підстав подумати, що він був увічнений спадкоємцем, якщо тільки містер Елліот не зробив чогось жахливішого; але він, як повідомляли добрі друзі, говорив про них усіх нешанобливо, з нехтуванням і презирством згадував рід, до якого належав, і честь, яка йому випадала. А це вже пробачити неможливо.

Такими були думки та почуття Елізабет Елліот, такі турботи затьмарювали, такі хвилювання різноманітили монотонність, витонченість, добробут і пустоту її життя; такі почуття робили цікавішим довге та спокійне перебування в селі, тому що вона не мала ні звички допомагати ближнім, ні талантів та захоплюючих занять, які могли б скрасити його одноманітність.

Та ось думками Елізабет оволоділа нова турбота. Батька дедалі більше непокоїли грошові справи. Вона знала, що тепер він брав до рук "Книгу баронетів", аби відвернути свої думки від численних рахунків своїх купців і неприємних натяків містера Шеперда, свого повіреного. Келлінч був гарним маєтком, але він не повною мірою відповідав уявленням сера Волтера про те, що личить його володарю. Поки була жива стримана й ощадлива леді Елліот, сер Волтер провадив життя, яке відповідало його доходу; але з нею вмерла й уся ця розсудливість, і з того часу він витрачав більше, ніж дозволяв дохід. Було неможливим тратити менше; він дозволяв собі лише те, що було життєвою необхідністю для сера Волтера Елліота, але, незважаючи на свій бездоганний спосіб життя, він щодалі більше залізав у борги, і йому так часто про це нагадували, що всі намагання приховати свої борги від дочки, навіть частково, більше не мали сенсу. Минулою весною в місті він щось сказав їй наздогад і навіть насмілився запитати: "А чи не зменшити нам наші витрати? Тобі ніколи не спадало на думку, що ми могли б на чомусь заощаджувати?" Елізабет, треба віддати їй належне, у першому запалі жіночої чуйності з усією серйозністю замислилася над тим, що можна було б зробити, і зрештою запропонувала такі два заходи: відмовитися від непотрібної благодійності та не обставляти вітальню наново; і лише потім до цих міркувань додалась її щаслива думка про те, що цього разу можна й не везти з Лондона подарунок для Енн, як вони робили щороку. Але цих заходів, хоча вони були розумними самі по собі, було недостатньо для відвертання лиха, яке незабаром після цього серові Волтеру довелося відкрити перед нею повністю. Нічого більше дієвого Елізабет уже не могла запропонувати. Вона вважала себе нещасною та обійденою, як і її батько; і жодне з них не знало, як зменшити їхні витрати, не втрачаючи при цьому гідності та не відмовляючись од своїх утіх.

Сер Волтер міг розпоряджатися лише невеликою частиною маєтку, але навіть якщо б кожен акр землі був під його орудою, нічого б не змінилося. Він зволив заставити ту частину, що була в його розпорядженні, але щось продати він би ніколи не зміг. Ні, він ніколи так не зганьбить своє ім'я. Маєток Келлінч мусить перейти до нащадків суцільним та неподрібненим, яким колись перейшов до нього.

Двоє друзів, що користувались найбільшою довірою, — містер Шеперд, який жив у ближньому містечку, і леді Рассел були запрошені, щоб дати пораду; і батько, і дочка очікували, що хтось із них підкаже їм, як позбутись обтяженості боргами та зменшити витрати, не нашкодивши при цьому ні смаку, ні честі.

Розділ II

Бувши ввічливим та обачним адвокатом, містер Шеперд, хоч би як він ставився до сера Волтера, не хотів викликати його невдоволення і тому, відмовившись дати навіть малесенький натяк, радив покластися на безпомилкову розсудливість леді Рассел і сповна очікував од її здорового глузду саме тих рішучих заходів, які, на його думку, були єдиним виходом із цього скрутного становища.

Леді Рассел була надзвичайно стурбована цим ділом і довго й ретельно міркувала над ним. Її рішення завжди були скоріше розважливими, ніж швидкими, а цей випадок виявився для неї вкрай важким через його суперечливість. Вона була жінкою з чистим серцем та тонким почуттям честі. Але вона так боялася завдати прикрості серові Волтеру, так піклувалася про добре ім'я його сім'ї, оцінювала його потреби з таким аристократизмом, як могла тільки людина, наділена розумом та чесністю. Вона була доброю, чуйною та великодушною жінкою, здатною на міцні прихильності, а її манери, бездоганна

поведінка і суворі правила вважались взірцем уміння поводитись. Вона мала витончений розум і була, загалом кажучи, практичною та послідовною, але ставилася з упередженням до походження; вона високо цінувала звання та суспільний стан і не помічала вад тих, хто їх має. Оскільки її чоловік мав більш низьке звання, вона віддавала все належне чину баронета, і сер Волтер, не тільки як давній знайомий, уважний сусід, у селі якого вона жила, чоловік її найкращої подруги, батько Енн та її сестер, а лише тому, що він був сером Волтером, заслуговував, на її погляд, найдбайливішого ставлення та найтеплішого співчуття до своїх нинішніх труднощів.

Вони мусять витрачати менше — це не викликало жодного сумніву. Але її дуже непокоїло, як це можна зробити, не завдавши кривди йому та Елізабет. Вона накидала плани економії, здійснила точні розрахунки, а також зробила те, до чого ніхто не додумався: вона порадилася з Енн, яку ніколи не заносили до числа зацікавлених у справі. Її поради певною мірою вплинули на план економії, який накидала леді Рассел. Нарешті, цей план подали на розгляд сера Волтера. Усі поправки Енн було зроблено на користь чесності та проти марнославства. Вона добивалася більш рішучих заходів, повнішого оновлення, швидшого врятування від боргів та вищої байдужості до всього, окрім справедливості.

— Якщо ми зможемо вмовити твого батька, — сказала леді Рассел, переглядаючи папір, — багато чого можна зробити. Якщо він згодиться з цими настановами, через сім років у нього буде все гаразд. Сподіваюсь, ми зможемо переконати його та Елізабет, що зменшення витрат не пошкодить статечності Келлінч-холла, а сер Волтер Елліот не втратить належної гідності в очах людей розумних, якщо він буде поводитись як людина з твердими принципами. Та й справді, що йому залишається зробити, як не те, що вже зробило багато з наших

найзнатніших сімейств, та й іншим це б не завадило? Нічого дивного в цьому не буде, і саме побоювання видатися дивним часто примушує нас страждати або спонукає до безглуздих вчинків. Я покладаю великі надії на нашу перемогу. Ми мусимо бути серйозними та рішучими: зрештою, борг треба повертати. Хоча почуття джентльмена та власника маєтку багато значать, репутація чесної людини має більше значення.

Енн вважала, що її батько мусить діяти згідно з цим правилом, і друзі мають довести йому це. Вона вважала доконечним обов'язком задовольнити всіх кредиторів так швидко, як тільки можна це зробити за допомогою розважливих обмежень, і це було, на її думку, єдиним вірним рішенням. Вона хотіла, щоб усі інші визнали це своїм обов'язком. Вона не мала сумніву, що леді Рассел зможе на них вплинути, а щодо великих жертв, яких вимагала її власна совість, вона думала, що буде трохи важче схилити їх до повного оновлення, ніж до часткового. Знаючи батька та Елізабет, вона гадала, що для них навряд чи буде легше залишитися без однієї пари коней, ніж без обох, і так далі стосовно всього списку недостатніх скорочень леді Рассел.

Як могли сприйняти суворі вимоги Енн, — не так важливо. Леді Рассел не мала ніякого успіху: те, що вона запропонувала, було визнане за неможливе та нестерпне. "Як! Відмовитися від усіх радощів життя? Подорожі, Лондон, слуги, коні, стіл — усюди зменшення в обсязі, обмеження! Відмовитися від того, що мають навіть здрібнілі дворяни! Ні, він краще відразу залишить Келлінч-холл, ніж буде там жити за таких ганебних умов!"

"Залишить Келлінч-холл!" Цей натяк одразу почув містер Шеперд, якого особисто стосувалося рішення сера Волтера зменшити витрати і який був цілком упевнений у тому, що нічого не можна зробити без зміни місця. "Якщо це вперше

спливло на думку серові Волтеру, від якого й залежить остаточне рішення, то він зі свого боку буде не проти. Навряд щоб сер Волтер щось змінив у своєму домі, який завжди славився гостинністю та вірністю традиціям. У будь-якому іншому місті сер Волтер може жити так, як йому заманеться; і, хоч би який спосіб життя він вибрав, до нього будуть ставитися з повагою, як до людини, що живе відповідно до своїх коштів".

Отже, сер Волтер покине Келлінч-холл. Після декількох днів сумніву й нерішучості, найважливіше питання, де саме оселитися, було вирішене, і плани великих змін були загалом намічені.

Треба було вибрати одне з трьох: Лондон, Бат або інший будиночок у селі. Енн усією душею жадала останнього. Маленький будиночок по сусідству, де вони залишаться неподалік від леді Рассел і Мері та іноді будуть бачити галявини й гаї Келлінч-холла, — і ні про що інше вона не хотіла й думати. Але доля ніколи не була надто доброю до Енн, і цим разом її бажанням знову не судилося здійснитись. Їй не подобався Бат, вона навіть вважала його шкідливим для себе, — і саме в Баті вона мала оселитися.

Спочатку сер Волтер був більш прихильним до Лондона, але містер Шеперд подумав, що в Лондоні сер Волтер може втратити свій вплив, і вміло переконав його віддати перевагу Бату. Дворянину, що опинився в такому скрутному становищі, там буде набагато краще, — зменшення витрат ніяк не завадить його місцю в суспільстві. Вагому роль у прийнятті рішення на користь Бата зіграли два істотні докази: було зручніше добиратися туди з Келлінча — треба було проїхати лише п'ятдесят миль; і, по-друге, щороку леді Рассел приїжджала туди взимку; і, що дуже тішило леді Рассел, яка з самого початку радила їм обрати Бат, сер Волтер і Елізабет

нарешті зрозуміли, що там вони займуть належний стан у суспільстві, а їхнє життя залишиться сповненим радощів.

Леді Рассел вважала своїм обов'язком не погодитися з бажанням своєї милої Енн. Очікувати, що сер Волтер зволить жити в маленькому будиночку по сусідству, було б занадто. Згодом Енн і сама б за цим пожалкувала, а для сера Волтера таке життя було б мукою з мук. Що ж до неприязні Енн до Бата, то вона вважала її упередженням, викликаним, по-перше, тим, що там вона три роки ходила до школи одразу ж після смерті матері; а по-друге, тим, що тієї єдиної зими, яку вони потім провели там удвох, вона була не в дусі.

Коротше кажучи, леді Рассел любила Бат і схилялась до думки, що він підійде їм усім, а щодо здоров'я її юної подруги, то будь-яка небезпека мине після того, як вона проведе з нею всі теплі місяці в Келлінч-лоджі, і ця зміна справді буде корисною і для здоров'я, і для настрою. Енн майже завжди сидить удома, нічого не бачить. Вона завжди сумна. Товариство її звеселить. Леді Рассел хотіла, щоб у Енн було більше знайомих.

Жити неподалік у іншому будинку було неможливим для сера Волтера ще з однієї дуже вагомої причини, щасливо передбаченої на самому початку роздумів над зміною місця. Йому доведеться не тільки залишити свій дім, але й побачити його в чужих руках; випробування стійкості надто суворе і для більш твердих душ. Келлінч-холл вирішили здати в оренду. Це, однак, трималося в таємниці; ніхто зі сторонніх ні в якому разі не мав дізнатися.

Сер Волтер не переніс би приниження, якби дізналися про його намір здати дім внайми. Якось у розмові з ним містер Шеперд згадав "оголошення", але більше він і не наважувався говорити з ним на цю тему. Сер Волтер відкинув із

презирством це пропонування й заборонив навіть найтонші натяки на його намір. Він узагалі збирався здати дім в оренду лише тоді, коли його раптом вблагає якийсь бездоганний прохач, на своїх умовах і як велику милість.

Так швидко ми знаходимо підстави, аби похвалити те, що хочемо! У леді Рассел під рукою була ще одна чудова причина радіти, що сер Волтер і його сімейство більше не будуть жити в селі. В Елізабет нещодавно з'явилася нова подруга, і леді Рассел хотіла покласти кінець цій дружбі. То була дочка містера Шеперда, яка після невдалого заміжжя повернулася з двома дітьми у будинок батька. Вона була кмітливою молодою жінкою, що володіла мистецтвом подобатися; принаймні вона сподобалась усім у Келлінч-холлі і так ввійшла в довіру до міс Елліот, що вже не раз у неї гостювала, незважаючи на те, що леді Рассел невпинно застерігала Елізабет від цієї дружби, вважаючи її недоречною.

Навряд щоб леді Рассел справді могла хоч трохи вплинути на Елізабет. Здавалось, вона любила її скоріше тому, що хотіла любити, а не тому що Елізабет заслуговувала на її любов. Вона ніколи не одержувала від неї чогось більше, ніж поверхових ознак уваги та звичайної ввічливості; ніколи вона не могла ні переконати Елізабет у чомусь, ні, тим більше, відрадити її від чогось. Не раз вона добивалася того, щоб Енн могла їздити з батьком і сестрою до Лондона, добре розуміючи егоїстичність і несправедливість такого ставлення; і в менш важливих випадках вона намагалася показати Елізабет перевагу своїх вірних суджень та цінного життєвого досвіду — і все даремно. Елізабет завжди йшла своїм власним шляхом; і ніколи вона не йшла так невідступно проти леді Рассел, як у своїй прихильності до місіс Клей, і відвернулася від товариства такої гідної сестри, віддавши всю свою дружбу й довіру тій, з ким їй слід би бути просто привітною, і нічого більше.

На думку леді Рассел, місіс Клей була нерівнею Елізабет за своїм суспільним станом, а щодо її вдачі, то вона могла якнайшкідливіше вплинути на Елізабет, і тому переїзд, який віддалить міс Елліот від місіс Клей та надасть їй можливість здобути більш підхожих подруг, був справою першорядної важливості.

Розділ III

— Дозволю собі зазначити, сер Волтер, — сказав містер Шеперд одного ранку в Келлінч-холлі, відклавши прочитану газету, — що союз, який зараз укладають, нам дуже на користь. Це замирення вижене на сушу всіх наших багатих морських офіцерів. Кожен з них буде шукати собі дім. Кращого часу й не уявити, сер Волтер, — так багато наймачів, і дуже відповідальних. Під час війни не один дворянин збільшив своє багатство. Якби нам зустрівся якийсь заможний адмірал, сер Волтер…

— Йому б дуже пощастило, Шеперде, — відповів сер Волтер, — ось усе, що я можу сказати. Келлінч-холл став би для нього справжньою нагородою, вищою за всі нагороди, що він коли-небудь одержував, чи ж не так, Шеперде?

Містер Шеперд увічливо засміявся з цього жарту, а потім додав:

— Насмілюся зазначити, сер Волтер, що з моряками мати справи непогано. Мій досвід дозволяє мені сказати, що це люди з найшляхетнішими поняттями, і я впевнений, що вони не можуть бути поганими наймачами. Тому, сер Волтер, я дозволю собі сказати, що в разі чуток про ваш намір, що є цілком можливим, бо одній половині світу дуже важко приховувати свої вчинки й задуми від уваги та допитливості другої, і ці

наслідки треба брати до уваги; я, Джон Шеперд, можу приховати будь-які свої сімейні справи, тому що навряд щоб хтось витрачав свій час на те, щоб за мною спостерігати; а от серові Волтеру не так легко уникнути сторонніх поглядів, отже, ризикну повідомити вам, що мене не дуже здивує, якщо, при всій нашій обережності, усе ж таки хтось дізнається про те, що ми насправді збираємося зробити, а в такому випадку, як я вже казав, оскільки скоро безперечно з'являться прохання, я звернув би особливу увагу на будь-якого з наших багатих морських офіцерів; і, дозволю собі додати, у будь-який час для мене буде достатньо двох годин, аби звільнити вас від клопоту з переговорами.

Сер Волтер лише кивав. Але незабаром він підвівся, почав ходити по кімнаті й іронічно зазначив:

— Гадаю, що мало хто з моряків не здивується, опинившись у такому будинку.

— Без сумніву, вони благословили б долю, оглянувшись навколо, — сказала місіс Клей, яка теж була присутня: батько привіз її сюди, бо для здоров'я місіс Клей не було нічого кращого, ніж поїздка до Келлінча, — але я цілком згодна з батьком у тому, що моряк може бути чудовим наймачем. Я добре знаю цих людей. Вони й справді шляхетні, і їм завжди можна довіряти! Якщо ви вирішите залишити тут ваші коштовні картини, сер Волтер, вони будуть у цілковитій безпеці! За будинком і парком будуть ретельно доглядати. Сади й чагарники будуть у порядку, майже такому ж бездоганному, у якому вони зараз. Ви можете не побоюватися, міс Елліот, що знайдете занедбаними ваші чудові квітники.

— Щодо всього цього, — холодно заперечив сер Волтер, — якщо я й вирішу здати дім в оренду, я ще не знаю, на яких умовах. Я не дуже схильний багато дозволяти наймачеві.

Звичайно, нехай гуляє собі по парку, — рідко хто з морських офіцерів, та й не тільки їх, звик до таких просторів; але він не буде робити тут усе, що йому заманеться, і це вже інша річ. Я не хочу, щоб хтось топтав мої чагарники, а міс Елліот я порадив би краще пильнувати свої квітники. Будьте впевнені, я зовсім не схильний потурати всім забаганкам свого наймача, чи буде він моряком, чи солдатом.

Трохи помовчавши, містер Шеперд дозволив собі зазначити:

— Все це передбачено запровадженим звичаєм, що допомагає господареві й наймачеві легко та просто прийти до згоди. Ваші інтереси, сер Волтер, у дуже надійних руках. Я не дозволю жодному наймачеві виходити за межі закону. Ризикну сказати, що сер Волтер Елліот не печеться про свою власність і наполовину так ревно, як дбає про неї Джон Шеперд.

Раптом заговорила Енн.

— Гадаю, моряки, які так багато для нас зробили, принаймні не менш за інших заслуговують на всі зручності та вигоди, які може надати будь-який дім. Важко їм дістається відпочинок, у цьому ми всі мусимо згодитися.

— Звичайно, це так. Безсумнівно, міс Енн має рацію, — відповів містер Шеперд.

— О, безперечно! — підтвердила його дочка. Але сер Волтер, помовчавши, зазначив:

— Заняття не без корисності, але я б не хотів, щоб хтось із моїх друзів його обрав.

— Але чому? — була відповідь, супроводжена здивованим поглядом.

— Тому що тут є дві речі, котрі дуже мене дратують, дві поважні підстави бути проти цього заняття. По-перше, воно дає людям темного походження незаслужені відзнаки й почесті, про які їхні батьки та діди ніколи й не мріяли. По-друге, воно безжально забирає в людини юність і сили — моряк старіє раніше, ніж будь-хто інший. Усе своє життя я це помічаю. Моряк найбільш за всіх наражається на небезпеку побачити дошкульне піднесення того, з чиїм батьком його батько не зволив би й розмовляти, або самому стати предметом відрази для інших. Якось минулої весни, у місті, був я в товаристві двох людей, які являли собою переконливий доказ того, про що я вам розповідаю. Один із них був лорд Сент-Івз, чий батько, як ми всі знаємо, був сільським вікарієм без копійки грошей; і цьому лордові Сент-Івзу я мусив поступитися місцем. Другий був якийсь адмірал Болдуїн, особа неймовірно жалюгідного вигляду: обличчя кольору червоного дерева, грубе до краю, усе в зморшках, на голові з боків три сиві волоски, а маківка, на якій узагалі не було ані волосинки, посипана пудрою. "Боже мій, хто цей дідуган?" — запитав я свого друга, який стояв поряд зі мною (сера Безіла Морлі). "Дідуган! — вигукнув сер Безіл. — Це адмірал Болдуїн. Як ви гадаєте, скільки йому років?" "Шістдесят, — відповів я. — Або, мабуть, шістдесят два". "Сорок, — відповів сер Безіл, — сорок, і не більше". Уявіть собі, як я був здивований. Ні, я ніколи не забуду адмірала Болдуїна. Це найяскравіший приклад того, що море робить із людьми, але, певною мірою, я знаю, що така доля їх усіх: подорожуючи по всьому світу, завжди на повітрі — і в мороз, і в спеку — вони мандрують, поки на них не стане огидно дивитись. Краще їм одразу загинути, ніж дожити до літ адмірала Болдуїна.

— Ах, сер Волтер, — вигукнула місіс Клей, — ви надто суворі! Пожалійте бідолах. Не всім же бути вродливими. Звичайно, море нікого не робить гарним; моряки справді передчасно старіють, я й сама помічала: вони рано прощаються з юністю. Але ж чи не трапляється те ж саме з іншими людьми, і навіть майже з усіма? Солдатам на військовій службі аж ніяк не легше; і навіть люди більш спокійніших занять, що вимагають зусиль не від тіла, а від розуму, виглядають старшими, ніж вони є насправді. Судовик гне спину над паперами до знесиленості; лікар завжди на ногах, і його можуть викликати в будь-яку погоду; і навіть священик… — вона зупинилася на хвилинку, щоб поміркувати над долею священика, — і навіть священику, як ви знаєте, доводиться відвідувати небезпечно хворих та ризикувати своїм здоров'ям, заходячи до кімнат із зараженим повітрям. Насправді, і я в цьому впевнена, хоч кожне заняття необхідне й почесне по-своєму, лише той, хто не має потреби віддавати себе будь-якому із них, хто має можливість жити собі на втіху, на вільному сільському повітрі, самому розпоряджатися власним часом, робити, що заманеться, жити на свій кошт і не намагатися збільшити свої прибутки, — лише той, я кажу, зберігає своє здоров'я та квітучий вигляд до останку; а ось усі інші втрачають свою привабливість, як тільки минає їхня юність.

Містер Шеперд, який так наполегливо схиляв сера Волтера на користь флотського офіцера в якості наймача, був нібито наділений даром передбачення, бо першим, хто схотів оселитися в домі, був якийсь адмірал Крофт, що з ним він невдовзі зустрівся на квартальному засіданні в Тонтоні, а потім довідався про нього через свого лондонського знайомого. Згідно з цими відомостями, які містер Шеперд одразу ж поспішив надати до Келлінч-холла, адмірал Крофт був уродженцем Сомерсетського графства, який, надбавши великих грошей, бажав оселитися в рідних місцях і приїхав до

Тонтона, щоб наглядіти собі якесь місце з тих, що пропонують внайми в найближчому сусідстві, але жодне з них йому не сподобалося. Проте, випадково почувши (тут містер Шеперд зазначив, що, точнісінько як він і передбачав, наміри сера Волтера не могли довго триматися в таємниці), що Келлінч-холл можуть здати внайми, і дізнавшись про взаємини його (містера Шеперда) та господаря, познайомився з ним, аби про все розпитати, і під час довгої бесіди висловив таке жваве зацікавлення будинком, на яке тільки була здатна людина, що була знайома з ним лише за описом; а докладно розповівши про себе, справив на містера Шеперда враження людини відповідальної та з усіх поглядів гідної того, щоб стати наймачем Келлінч-холла.

— І хто такий цей адмірал Крофт? — недовірливо запитав сер Волтер.

Містер Шеперд відповів, що адмірал із шляхетної родини, і назвав маєток. Запала тиша, а потім Енн додала:

— Він контр-адмірал у військовому флоті. Брав участь у Трафальгарській битві, а потім вирушив до Ост-Індії, де, здається, прослужив декілька років.

— Тоді я не маю сумніву, — зазначив сер Волтер, — що обличчя в нього жовтогаряче, як плащі й вилоги моїх слуг.

Містер Шеперд поспішив запевнити його, що адмірал Крофт — бадьорий і привітний чоловік із приємною зовнішністю; звичайно, загартований бурями, але не більше того; з манерами та поняттями справжнього джентльмена. Домовитися з ним буде анітрохи не важко: він бажав лише оселитися в затишному домі і якомога швидше; він знає, що за свої вигоди треба платити, уявляє собі приблизну ціну за

наймання такого будинку, але не здивується, якщо сер Волтер попросить більше; розпитував про маєток. Адмірал буде задоволений, якщо до нього надішлють депутацію, але це не обов'язково; сказав, що іноді він ставав до зброї, однак ніколи не вбивав, — справжній джентльмен.

Містер Шеперд був дуже красномовним; він підкреслив усі обставини сімейного життя адмірала, які додавали йому як наймачеві особливих переваг. Він був одружений, дітей не мав, а саме такий наймач і є найкращим. Ніхто не дбає про дім так добре, — зазначив містер Шеперд, — як робить це жінка; невідомо, де меблі більше псуються — там, де немає жінки, чи там, де багато дітей. Ніхто у світі не збереже меблі краще, ніж бездітна жінка. Він знайомий і з місіс Крофт — вона в Тонтоні з адміралом, і майже весь час, коли вони обговорювали цю справу, вона була поруч.

— Вона, здається, дама тонка, чемна й ґречна, — продовжував він, — вона ставила мені більше запитань про дім, умови та податки, ніж сам адмірал. Наскільки я зрозумів, вона більш обізнана в таких речах. Більше того, сер Волтер, я дізнався, що вона певною мірою пов'язана з нашими краями, більш ніж її чоловік; тобто вона сестра джентльмена, що колись тут жив, як сама мені розповіла; сестра джентльмена, який жив у Манкфорді п'ять років тому. Господи! Як же його звуть? Ніяк не можу згадати його імені, хоч почув його зовсім недавно. Пенелопо, донечко, чи не нагадаєш мені ім'я того джентльмена, що жив у Манкфорді — брата місіс Крофт?

Але місіс Клей була так захоплена розмовою з міс Елліот, що не почула запитання.

— Уявлення не маю, про кого ви говорите, Шеперде. Я не пам'ятаю жодного джентльмена в Манкфорді ще відтоді, коли губернатором був старий Трент.

— Господи! Як дивно! Скоро, мабуть, я забуду, як мене самого звуть. Я так добре знаю це ім'я, та й самого джентльмена — сто разів його бачив. Колись він прийшов порадитися зі мною, пригадую, зі скаргою на сусіда. Слуга цього сусіда забрався до його саду й викрадав яблука. Огорожа обвалилася. Злодій був спійманий на гарячому, але пізніше, всупереч моєму вироку, прийшли до сердечної згоди. Оце так чудасія!

Усі замовкли.

— Мабуть, ви маєте на увазі містера Вентворта? — раптом запитала Енн.

Містер Шеперд був сповнений вдячності:

— Так, саме Вентворт! Саме так його звуть. У нього була парафія в Манкфорді, як ви знаєте, сер Волтер, два чи три роки тому. Здається, він туди приїхав приблизно в п'ятому році. Я впевнений, що ви його пам'ятаєте.

— Вентворт? О, так! Містер Вентворт, манкфордський вікарій. Ви ввели мене в оману, сказавши "джентльмен". Я гадав, що ви говорите про заможну людину; містер Вентворт був ніким, без роду і племені, і не мав нічого спільного зі Стреффордами. Дуже дивно, як це наші найшляхетніші імена переходять хтозна до кого.

Зрозумівши, що споріднення Крофтів з містером Вентвортом не підіймає їх у очах сера Волтера, містер Шеперд більше про нього не згадував, знову заходившись підкреслювати більш сприятливі обставини: їхній вік, склад сім'ї, багатство, високу думку, яка склалася в них про Келлінч-холл, та прагнення там оселитись; усе це свідчило про те, що

нічого вони не ставлять вище за щастя бути наймачами сера Волтера Елліота, з надзвичайною тонкістю здогадуючись, які саме якості сер Волтер цінує в наймачах.

Проте старання містера Шеперда мали успіх; і, хоч сер Волтер відчував неприязнь до всякого, хто збирався оселитися в його домі, і дивився на нього, як на неймовірного багача, якому можна призначити найвищу ціну; містер Шеперд добився нарешті від сера Волтера згоди почати переговори й був відряджений до Тонтона, щоб домовитися з адміралом Крофтом про день, коли він приїде оглядати дім.

Сер Волтер не вирізнявся глибокою мудрістю, але він мав достатньо життєвого досвіду, щоб зрозуміти, що наймача, більш підхожого в усіх відношеннях, ніж адмірал Крофт, йому не знайти. Такою була його думка; крім того, його самолюбство тішило те, що адмірал посідав високе місце в суспільстві, але не занадто. "Я здав будинок в оренду адміралові Крофту" — звучить прекрасно, набагато краще, ніж просто якомусь містерові; містер (окрім, мабуть, з півдюжини осіб у всій країні) завжди потребує пояснень. Адмірал сам за себе говорить, та й баронет поряд з ним нічого не втрачає. У всіх справах і переговорах усі переваги залишаться за сером Волтером Елліотом.

Жодне рішення не приймалося без Елізабет, але їй самій дедалі більше кортіло залишити село, і вона була дуже рада, що все вже вирішено і знайшли хорошого наймача, тому вона не обмовилася жодним словом про відстрочення.

Улагодити цю справу було цілком довірено містерові Шеперду, і, як тільки вона дійшла щасливого кінця, Енн, яка прислухалася до розмови уважніше від усіх, вийшла з кімнати, щоб підставити прохолодному повітрю зашарілі щоки; і,

гуляючи своєю улюбленою алеєю, вона сказала, тихо зітхнувши: "За кілька місяців, мабуть, він буде тут гуляти".

Розділ IV

Він — але не містер Вентворт, колишній манкфордський вікарій, як це могло здатись, а його брат — капітан Фредерік Вентворт, який брав участь у битві при Сан-Домінго; тоді він і одержав звання капітана, але не відразу був прийнятий на службу, приїхав до Сомерсетського графства влітку 1806 року і, не маючи батьків, на півроку оселився в Манкфорді. Він був тоді дуже привабливим юнаком, з неабияким розумом і шляхетною душею, а Енн — надзвичайно гарненькою дівчиною, наділеною добротою, скромністю, гарним смаком і щирістю. Мабуть, і половини всіх цих чеснот було б достатньо, бо йому тоді було нічого робити, а їй — нікого кохати, а при такій кількості достойностей їхня доля не могла скластись інакше. Вони поступово знайомились, а познайомившись, одразу ж закохались до нестями одне в одного. Важко сказати, хто з них більше обожнював іншого та хто був більше щасливим: вона, коли він їй запропонував руку і серце, чи він, коли вона дала свою згоду.

Настала пора щастя, нічим не отьмареного, але дуже недовга. Незабаром постали перешкоди. Сер Волтер, коли до нього звернулися, не те щоб насправді не дав своєї згоди або сказав, що цього ніколи не буде, проте відповів із таким здивуванням, такою холодністю й таким мовчанням, що Енн одразу зрозуміла, як він до цього ставиться. Він вважав цей союз дуже принизливим для своєї родини; і леді Рассел, хоч її гордість була більш помірною та вибачливою, поділяла його думку.

Енн Елліот, з її походженням, красою й розумом — і в дев'ятнадцять років погубити своє життя, у дев'ятнадцять

років зв'язати себе з людиною, яка нічого не має, окрім своїх особистих чеснот, якій ніколи не набути багатства, заняття якої вкрай непевне і яка до того ж не має знайомств, аби просунутися. Ні, — зі смутком думала леді Рассел, — це дійсно означає погубити себе. Енн Елліот, така юна, її ще майже ніхто не знає, і дістатися першому стрічному, без достатків і знайомств; із ним вона змарнує свою молодість у стомливих турботах і принизливій залежності! Ні, цього ніколи не буде, якщо тільки справедливе втручання та представництво тієї, хто любить Енн майже як мати й наділена майже материнськими правами, зможуть завадити.

Капітан Вентворт не був багачем. Йому щастило на службі, але, легко витрачаючи те, що йому легко діставалося, він так нічого й не зберіг. Хоча він був упевнений, що незабаром стане багатим: сповнений запалу й завзяття, він знав, що невдовзі в нього буде свій корабель, а його новий стан забезпечить йому все, про що він мріє. Йому завжди щастило; він знав, що так буде й далі. Запальності цього переконання та жвавості, з якою він його висловлював, було достатньо для Енн, але леді Рассел бачила це зовсім у іншому світлі. Його безстрашність і весела вдача були їй зовсім не до вподоби. На її погляд, вони тільки збільшували зло; він через це здавався їй небезпечнішим. Він був розумним, гострим на язик та завзятим. Леді Рассел не дуже високо цінувала дотепність; набагато гіршої думки була вона про необачність. Вона була рішуче проти цього шлюбу.

Це вже було занадто. Юна та лагідна, Енн ще могла витримати неприязнь батька до свого обранця, хоч сестра її не підбадьорювала жодним словом чи поглядом, а ось леді Рассел, яку вона так любила та якій так довіряла, переконувала її з такою наполегливістю й ніжністю, що її поради не могли не подіяти. Її переконали, що ці змовини є помилкою, викликаною її нерозсудливістю; він її не вартий і не

зможе зробити її щасливою. Але не себелюбна обережність змусила Енн розірвати змовини. Якби вона не думала, що для нього так буде краще, навряд би вона це зробила. Думка про те, що вона йде на самопожертву перш за все заради його блага, була її розрадою під час гіркого прощання, останнього прощання; а вона потребувала розради, бо, до того ж, він їй не повірив, не згодився з нею і був конче скривджений такою рішучою відмовою. Він одразу ж покинув село.

Вони були знайомі кілька місяців; але Енн страждала довше. Сум і туга надовго захмарили їй усі втіхи юності, вона занепала духом і передчасно зів'яла.

Понад сім років минуло після того, як ця маленька сумна історія дійшла кінця; і час багато що змінив: прихильність Енн, що завдала їй стільки болю, майже зовсім згасла, але лише час міг тут подіяти; не допомогла ні зміна місця (за винятком поїздки до Бата невдовзі після розриву), ні нові знайомства. Жоден із тих, хто приїжджав до Келлінча, не витримував порівняння з Фредеріком Вентвортом, яким він залишався в її пам'яті. Друга прихильність, що стала б зараз для неї єдиним природним, щасливим і надійним вилікуванням, була неможливою при її вишуканому розумі, вимогливому смаку й вузькому колі знайомств. Коли їй було близько двадцяти двох років, один молодик запропонував їй змінити ім'я, але він незабаром зустрів більшу готовність у її молодшої сестри, і леді Рассел тоді нарікала на її відмову, бо Чарлз Мазгроув був старшим сином людини, яка в усьому селі поступалася своїм багатством і суспільним станом лише серові Волтеру, і до того ж мав приємну вдачу й був гарним на вроду; коли Енн було дев'ятнадцять років, леді Рассел ще б могла бажати для неї чогось більшого, але нині їй уже було двадцять два, і леді Рассел хотіла, щоб вона залишила батьківський дім, з гідністю віддалившись од пристрасті й несправедливості, та назавжди оселилася десь неподалік від неї. Але на цей раз Енн не

прислухалася до її поради; і, хоч леді Рассел, яка завжди пишалася своєю розсудливістю, ніколи не жалкувала за минулим, вона, проте, уже почала непокоїтись і майже втратила надію, що коли-небудь з'явиться якийсь гідний чоловік з достатками і Енн заживе тим життям, для якого вона й створена з її ніжністю та хазяйновитістю.

Жодна з них не знала, що думає інша з цього приводу і чи змінилася ця думка; і леді Рассел не знала головного, чим керувалась у своїй поведінці Енн, цієї теми ніколи не торкались, але у двадцять сім років Енн думала вже зовсім не так, як її змусили думати в дев'ятнадцять. Вона ні в чому не звинувачувала леді Рассел, не докоряла й собі за те, що дозволила їй вирішити свою долю; але тепер, якби якась юна особа за схожих обставин звернулася до неї за порадою, Енн ніколи не порадила б їй неминучого горя в найближчому майбутньому заради можливого далекого щастя. Вона була впевнена, що, незважаючи на всі неприємності, до яких би призвело несхвалення рідними її вибору, на його неспокійне заняття, сповнене страхів, затримок і розчарувань, вона була б щасливішою, якби не розірвала змовини; навіть тоді, була цілком впевнена, якщо б їм судилися звичайні турботи та клопоти, або важчі за звичайні; але ж доля дарувала йому набагато більше, ніж могли б собі уявити розсудливі порадники. Усі його найсміливіші прагнення збулися, всі його найпалкіші надії виправдалися. Його розум і завзятість нібито проклали йому шлях до успіху. Незабаром після розриву змовин він знову почав служити; і тоді все відбулося так, як він їй розповідав. Він відзначився, його швидко підвищили по службі, й нині, при такій удачливості, він, мабуть, зробився дуже багатим. У її розпорядженні були флотські відомості й газети, але вона не мала сумніву щодо його заможності і, довіряючи його постійності, не мала підстав думати, що він одружений.

Якою красномовною могла б стати Енн Елліот! З яким красномовством принаймні могла б вона захищати ніжну прихильність своєї юності та радісну віру в майбутнє від жахливої обережності, яка нібито сумнівається в тому, що призначено Провидінням. У юності її змусили бути передбачливою, у більш зрілі роки вона стала мрійницею, що було природним продовженням неприродного начала.

За всіх цих обставин, при всіх цих спогадах і почуттях вона не могла чути про те, що сестра капітана Вентворта, мабуть, оселиться в Келлінчі, без хвилювання й смутку; і їй треба було довго блукати й зітхати, щоб розігнати сумні думки. Вона часто казала до себе, що це божевілля, доки нарешті не заспокоїлась і не зрозуміла, що постійні розмови про Крофтів і їхній намір жити в Келлінчі не зроблять їй ніякої шкоди. Їй допомогла, однак, цілковита байдужість трьох її власних друзів, які були єдиними, хто знав таємницю минулого; вони, здавалося, про все забули. Вона добре розуміла, що леді Рассел спонукають на це шляхетніші мотиви, ніж батька та Елізабет, і була їй дуже вдячна за цю доброту; але це загальне забуття, хоч би чим воно було викликане, мало для неї велике значення; і, на той випадок, якщо адмірал Крофт дійсно приїде до Келлінч-холла, вона знову втішалася радісною думкою, що про її минуле знають лише ці троє, які, вона була впевнена, не обмовляться жодним словом; від нього ж, вона сподівалася, про їхні недовгі змовини дізнався лише брат, із яким він тоді жив. Цей брат давно залишив село й, бувши чоловіком серйозним і до того ж неодруженим, навряд щоб виказав цю таємницю хоч одній живій душі.

Його сестри, місіс Крофт, тоді не було в Англії, бо вона вирушила з чоловіком до місця його призначення, а її сестра Мері була в школі, коли це все сталось, а потім через чиюсь гордість, а чиюсь делікатність вона ні про що не дізналася.

Утішаючись цими думками, вона сподівалася, що знайомство з Крофтами, до якого, при тому, що леді Рассел усе ще живе в Келлінчі, а Мері всього лише за три милі від нього, треба бути готовою, не спричиниться до якихось великих незручностей.

Розділ V

Того ранку, коли адмірал Крофт і його дружина приїхали, як і було вирішено, оглядати Келлінч-холл, Енн визнала найбільш для себе природним відвідати леді Рассел, як вона це робила майже щодня, і переждати в неї, поки переговори не закінчаться; але потім вона визнала не менш природним для себе засмутитися, що не скористалася можливістю на них подивитись.

Зустріч двох сторін пройшла надзвичайно добре, і всі питання одразу ж були вирішені. Дами були заздалегідь прихильні до згоди, і тому жодна з них нібито нічого не бачила, окрім гарних манер інших; що ж до джентльменів, то адмірал поводився з такою люб'язністю, довірою та щирістю, що це не могло не вплинути на сера Волтера, який також виявив бездоганну ввічливість, дізнавшись від містера Шеперда, нібито адмірал багато чув про його взірцеве вміння поводитись.

Дім, парк і меблі були до вподоби; Крофти були до вподоби; умови, строки — усе було надзвичайно підхожим; і клерки містера Шеперда одразу ж узялися до роботи, хоча їм не довелося зробити жодної зміни в заздалегідь підготовленому "Цим засвідчується..."

Сер Волтер без вагань заявив, що адмірал — найгарніший з усіх моряків, яких він коли-небудь бачив, і навіть сказав, що

якби його власний куафер зайнявся адміраловою зачіскою, було б не соромно з'явитися з ним на людях; адмірал же з усією щиросердністю повідав дружині, коли вони їхали парком назад: "Я знав, що ми легко порозуміємося, моя люба, що б нам не казали в Тонтоні. Баронет зірок з неба не хапає, проте, здається, він ніколи нас не образить"; відгуки однаково схвальні.

Домовилися, що Крофти оселяться в Келлінчі під Михайлів день; і, оскільки сер Волтер запропонував переїхати до Бата не пізніше, як за місяць до того, часу для необхідних приготувань залишалося небагато.

Леді Рассел, упевнена в тому, що при виборі нового житла ніхто не зважить на думку Енн, прагнула, щоб Енн не від'їжджала так скоро й залишалася в Келлінчі, поки вона сама після Різдва не відвезе її до Бата; але їй треба було на декілька тижнів покинути Келлінч, аби владнати власні справи, і тому вона не могла запросити Енн на весь цей час, і Енн, хоча її лякала вереснева спека в блискучому білому Баті і їй було дуже прикро, що вона не зустріне в рідному селі печальну й солодку осінь, подумала і вирішила не затримуватися. Найвірніше й наймудріше буде поїхати разом з усіма, бо це спричинить їй щонайменше засмучення.

Однак доля розпорядилася по-своєму. Мері, яка часто нездужала, завжди була занепокоєна своїм здоров'ям і мала звичку кликати Енн, що б із нею не сталося, раптом захворіла й, передбачаючи, що не одужає до кінця літа, попросила, або скоріше наказала, тому що навряд чи це було проханням, щоб Енн приїхала до Апперкросса й там наглядала за нею, доки це буде потрібно, замість того, щоб вирушити до Бата.

— Я не зможу обійтися без Енн, — такими були докази Мері.

— Тоді, звичайно, їй краще залишитися, бо в Баті вона нікому не потрібна, — відповіла Елізабет.

Коли просять твоєї допомоги, це хоч і нечемно, проте приємніше, ніж коли тебе женуть; і Енн, задоволена тим, що стане в пригоді своїй сестрі, що в неї з'являться нові обов'язки, і, звичайно, не дуже засмучена від того, що виконувати їх доведеться не в милому селі, залюбки згодилась залишитися.

Це запрошення Мері звільняло леді Рассел від клопоту, і невдовзі було вирішено, що Енн не поїде до Бата, доки леді Рассел не покличе її туди, а до того буде жити в Апперкроссі та в Келлінч-лоджі.

Досі все йшло як слід, але леді Рассел була майже в нестямі, коли дізналася про план, за яким місіс Клей вирушала до Бата з сером Волтером і Елізабет як необхідна та неоцінна помічниця в усіх її справах. Леді Рассел була вкрай засмучена, здивована й перелякана; образливість цього плану для Енн, яку визнали непотрібною там, де місіс Клей була вкрай необхідна, посилювала її роздратування.

Звикнувши до таких кривд, Енн стала до них невразливою, але вона відчувала необережність цього наміру майже так само гостро, як і леді Рассел. Спостерігаючи та знаючи вдачу свого батька, на жаль, дуже добре, вона розуміла, до чого може призвести ця дружба. На її погляд, нині батько ні про що подібне не думав. Місіс Клей мала ластовиння, зуб, який занадто випинався вперед, та великі руки, про які Енн чула від нього не один несхвальний відгук за її відсутності; але вона була молодою й, звичайно, загалом гарною, а її проникливий розум і послужливі манери надавали їй привабливості значно небезпечнішої, ніж зовнішня. Енн була настільки вражена цією небезпекою, що ніколи б собі не пробачила, якби не зробила спробу пояснити це сестрі. Вона майже зовсім не мала надії на

успіх, але не хотіла, щоб у разі справдження побоювань Елізабет, яка опиниться в далеко жалюгіднішому становищі, ніж зараз, мала б підстави докоряти їй за те, що вона її не попередила.

Вона поговорила з сестрою, але, здається, лише образила її. Елізабет не могла й уявити собі, як така безглузда підозра могла спасти Енн на думку, і гнівно запевняла, що кожна з обох сторін добре усвідомлює своє становище.

— Місіс Клей, — сказала вона з теплотою, — ніколи не забуває, хто вона; і, оскільки я краще за тебе знайома з напрямом її думок, можу запевнити, вона дивиться на шлюб надзвичайно шляхетно й засуджує нерівність суспільного становища та достатків більше, ніж хтось інший. Що ж до батька, я не розумію, як його, хто заради нас так довго залишався вдівцем, можна тепер підозрювати. Якби місіс Клей була красунею, тоді я справді зробила б помилку, наблизивши її до себе; ніщо в цілому світі, я впевнена, не змусить його взяти такий принизливий шлюб, адже вона могла б тоді спричинити його страждання. Але бідолашна місіс Клей, яку при всіх її чеснотах не можна назвати навіть гарненькою, я впевнена, не завдасть ніякої шкоди. Ти нібито ніколи не чула, як батько ремствує на її непривабливість, але ж ти чула це, я не маю сумніву, безліч разів. Зуб та ластовиння. Ластовиння не викликає в мене такої огиди, як у нього. Колись я знала одну людину, чиє обличчя трошки ластовиння зовсім не псувало, а от батько ластовиння терпіти не може. Невже ти ніколи не чула, що він каже про ластовиння місіс Клей?

— Навряд чи є якась вада зовнішності, — відповіла Енн, — з якою гарні манери поступово б не примирили.

— Я з тобою не згодна, — рішуче відповіла Елізабет. — Гарні манери можуть відтінити вроду, але не примирити з її

відсутністю. Однак, у всякому разі, це більше стосується мене, ніж будь-кого іншого, а тому, на мій погляд, твої поради тут зайві.

Енн зробила все, на що була спроможна; вона була рада, що розмова скінчилася, і сподівалася, що її зусилля не були марними. Хоча її підозра й образила Елізабет, тепер вона, мабуть, буде більш спостережливою.

Четверня коней сера Волтера служила своєму господареві останню службу, відвозячи його, міс Елліот та місіс Клей до Бата. Компанія рушила в дорогу в дуже гарному настрої; сер Волтер готував пишні поклони для всіх засмучених селян та орендарів, які захочуть з ним попрощатися, а Енн у спокої самотності йшла до Келлінч-лоджа, де вона мала провести перший тиждень.

Її подруга журилася не менше. Вона взяла розлуку з сімейством близько до серця. Їхнє добре ім'я мало для неї не менше значення, ніж своє власне, а щоденні теплі зустрічі з ними вже стали для неї звичкою. З болем вона дивилася на покинуті сади, які, що завдавало їй ще більшої прикрості, незабаром мали перейти до чужих рук. Щоб розвіяти свій смуток та уникнути зустрічі з адміралом Крофтом та його дружиною, коли вони приїдуть, вона вирішила їхати до Бата одразу після того, як доведеться покинути Енн. Тому вони вирушили разом, і Енн залишилася в Апперкроссі на самому початку дороги, якою їхала леді Рассел.

Апперкросс був селом середньої величини, що небагато років тому було втіленням старих англійських звичаїв, за якими лише дві споруди в цьому селі відрізнялися від будинків селян та орендарів: оточений старими деревами поміщицький дім із садом, огородженим високим тином з великими воротами, який усім своїм солідним виглядом нагадував про давно минулі

роки; та маленький чепурний будиночок священика, оточений охайним садом, де виноградні лози й грушеві дерева підходили до самих вікон; але після одруження молодого поміщика йому приділили орендарський дім, який удостоїли звання вілли та зробили всі відповідні зміни. Відтоді Вілла Апперкросс зі своїми верандами, скляними дверима й іншими принадами могла привертати до себе увагу приїжджих не меншою мірою, ніж поважніший і ґрунтовніший Великий Дім, що був віддалений від неї на чверть милі.

Тут Енн дуже часто гостювала. Вона знала звичаї Апперкросса не гірше, ніж звичаї Келлінча. Обидва сімейства так часто зустрічалися, так часто навідувалися одне до одного в будь-яку годину дня, що Енн вкрай здивувалася, заставши Мері на самоті; вона, звичайно, занедужала й занепала духом. Мері не була такою нудною, як старша сестра, проте розумінням і вдачею Енн вона також не була наділена. Вона могла веселитися й радіти лише тоді, коли була здоровою, щасливою й оточеною увагою; але будь-яка недуга вибивала її з колії. У неї не було ніякого заняття для годин самоти; а, успадкувавши значну частину фамільної чутливості до себе, при кожному засмученні почувалася зневаженою та обійденою. Зовнішністю вона поступалась обом сестрам і навіть за найкращої своєї пори була не більш ніж "гарненькою". Тепер вона лежала на вицвілій софі в маленькій вітальні, колись елегантні меблі якої трохи постраждали від часу — чотири рокі! — і двох дітей. Побачивши Енн, вона зустріла її словами:

— Нарешті приїхала! Я вже гадала, що ніколи тебе не побачу. Мені так зле, що ледве можу говорити. Я цілий ранок жодної живої душі не бачила!

— Мені дуже шкода, що ти хвора, — відповіла Енн. — Ще в четвер ти повідомила мене, що почуваєшся прекрасно.

— Я взяла себе в руки; я завжди так роблю; але я й тоді була дуже хвора; не пам'ятаю, щоб колись мені було так погано, як сьогодні вранці; зараз мене не можна залишати на самоті, я в цьому впевнена. А що як мені стане зовсім погано і я не зможу дотягтися до дзвіночка? Отже, леді Рассел не приїде. За все літо вона, здається, і тричі нас не відвідала.

Енн відповіла належним чином, а потім довідалась у Мері про її чоловіка.

— Ах, Чарлз ще о сьомій годині пішов на полювання. Пішов, хоч я йому й пояснила, як мені погано. Сказав, що не затримається, але вже майже перша, а його й досі немає. Можу тебе запевнити, що я жодної живої душі не бачила протягом цього довгого ранку.

— Але ж твої діти були з тобою?

— Так, були, але я не могла довго терпіти їхнього галасу; вони ж такі неслухняні, що мені від них більше шкоди, ніж користі. Маленький Чарлз не зважає на жодне моє слово, а Волтер дедалі стає таким же.

— Що ж, незабаром тобі стане краще, — весело відповіла Енн. — Ти ж знаєш, що я вмію тебе лікувати. Як твої сусіди з Великого Дому?

— Не можу тобі сказати. Сьогодні я нікого з них не бачила, окрім містера Мазгроува. Він поговорив зі мною через вікно, сидячи верхи на коні; і хоч я сказала йому, як мені зле, ніхто з них не прийшов до мене. Мабуть, його дочкам не хотілося гуляти, а хіба ж вони стануть утруднюватися задля інших?

— Мабуть, ти їх ще побачиш. Ранок не скінчився.

— Повір, я не хочу їх бачити. Як на мене, вони нестерпні балакухи та реготухи. Ах! Енн, мені так погано! І як ти могла не приїхати в четвер?

— Моя люба Мері, пригадай, яку записку ти мені надіслала! Таку веселу записку про те, що тобі надзвичайно добре, і мені немає потреби поспішати; отже, ти зрозумієш, як мені хотілося залишитися з леді Рассел до останнього; і до того ж я тоді була дуже зайнятою, у мене було так багато справ, що я ніяк не могла покинути Келлінч раніше.

— Боже мій! Які в тебе могли бути справи?

— Дуже багато справ, можу тебе запевнити. Усі відразу не зможу пригадати, назву лише деякі з них. Я робила дублікат списку книг і картин батька. Я декілька разів ходила з Маккензі до саду, намагаючись збагнути і пояснити йому, які з рослин Елізабет треба доручити леді Рассел. І до того ж у мене були свої дрібні клопоти — упорядкувати книги й ноти, наново вкласти валізи, бо я вчасно не здогадалася, що саме вирішать навантажити на вози. І ще, Мері, мені довелося виконати один важкий обов'язок: я відвідала майже всіх у нашій парафії й з усіма попрощалася. Мені сказали, що вони цього хочуть; а це забирає так багато часу.

— Он воно що! — І після коротенької паузи: — Але ж ти не питаєш, як ми вчора обідали в Пулів?

— То ти була там? Я не питала, бо думала, що тобі довелося від цього відмовитись.

— Та ні! Я там була. Учора мені було дуже добре, і до сьогоднішнього ранку я почувалася зовсім здоровою. Було б дивно, якби я відмовилася від цього візиту.

— Я рада, що ти добре почувалася. Сподіваюся, тобі сподобалось.

— Нічого подібного. Завжди знаєш заздалегідь, чим тебе будуть пригощати й хто прийде; до того ж так незручно не мати власної карети. Містер і місіс Мазгроув відвезли мене у своїй, але там було так тісно! Вони обоє такі товсті, займають так багато місця і містер Мазгроув завжди сідає попереду. А я тіснилася позаду між Генрієттою та Луїзою. Скоріше за все, через те я й занедужала.

Невдовзі непохитне терпіння й удавана веселість Енн майже повністю вилікували Мері. Незабаром вона вже могла сидіти на софі і сподівалася, що до обіду зможе з неї встати. Потім, про все забувши, вже була в іншому кінці кімнати, поправляючи букет, потім з'їла охололий сніданок, а потім навіть запропонувала Енн піти трохи прогулятись.

— Куди б нам податися? — запитала вона, коли вони вже були готові. — Адже ти не підеш до Великого Дому, поки вони самі не прийдуть з тобою привітатись?

— Мені абсолютно все одно, — відповіла Енн. — Я вважаю зайвими церемонії з людьми, яких так близько знаю, як містера й місіс Мазгроув.

— Але їм слід було якнайшвидше з тобою привітатись. Адже ти — моя сестра й вони не мусять про це забувати. Однак ми можемо трошки в них посидіти, а коли позбудемося їхньої компанії, нагуляємося досхочу.

Енн завжди дивували такі стосунки, але вона вже не намагалася втручатися, зрозумівши, що, хоч обидві сторони постійно знаходять причини ображатися, без цих образ їхнє

життя було б нудним і нецікавим. Отже, вони вирушили до Великого Дому, де просиділи цілих півгодини в старомодній солідній вітальні з маленьким килимком та лискучою підлогою, де дочки Мазгроувів поступово вчинили належне безладдя, помістивши там велике фортепіано, арфу, жардиньєрки і безліч маленьких столиків. О, якби це могли побачити їхні предки, зображені на портретах, що висіли на дерев'яних стінах, якби ці джентльмени в брунатному оксамиті й леді в блакитному атласі дізналися про цю зневагу до порядку та пристойності! Здавалося, навіть самі портрети здивовано дивляться зі стін.

Сімейство Мазгроув, як і його будинки, перебувало в стані змін, мабуть, на краще. На відміну від батька й матері — втілення англійської старовини, молодь не була далекою від нових віянь моди. Містер і місіс Мазгроув були дуже добрими людьми, гостинними та привітними, не дуже вченими й зовсім не схильними до чепуристості. Їхні діти ж у всіх відношеннях були людьми свого часу. Це була багатодітна сім'я; але, за винятком Чарлза, у ній було ще двоє дорослих — Генрієтта й Луїза, юні дами дев'ятнадцяти та двадцяти років, які привезли з Екзетерської школи всі належні вченості, і тому, як тисячі інших юних дам, метою свого життя вважали бути елегантними, щасливими й веселими. Їхні сукні були прекрасними, їхні обличчя — гарненькими, їхній настрій — чудовим, їхнє поводження — невимушеним і приємним; удома їм догоджали, у гостях вони всім подобались. Енн завжди вважала їх найщасливішими з усіх своїх знайомих; але, як і всіх нас, приємне почуття вищості утримувало її від бажання помінятися з кимось долею, вона не віддала б свого більш тонкого й вишуканого розуму за всі їхні насолоди; вона заздрила лише їхньому порозумінню та щирій дружбі, яких їй так не вистачало в обох власних сестрах.

Їх прийняли дуже щиросердно. З боку мешканців Великого Дому не було жодного приводу до незадоволення; їм — як це дуже добре знала Енн — взагалі не можна було нічим дорікнути. Півгодини непомітно проминули в душевній бесіді; і Енн зовсім не здивувалася, коли потім разом з ними пішли на прогулянку панночки Мазгроув, яких наполегливо запрошувала Мері.

Розділ VI

Енн і без цього візиту до Апперкросса добре знала, що переїхати до іншого місця, навіть якщо воно лише за три милі від попереднього, означає зустріти там зовсім інші розмови, інші поняття та звичаї. Щоразу, гостюючи тут, вона дивувалася й бажала, щоб інші Елліоти теж переконалися в тому, що тут не мають ніякого значення ті справи, які в Келлінчі видаються цікавими для всіх. Однак вона подумала, що для неї був необхідним інший урок — навчитися розуміти, як мало ми значимо поза своїм колом, бо, приїхавши сюди, поринувши в турботи, якими багато тижнів були охоплені мешканці обох будинків у Келлінчі, вона очікувала набагато більшого зацікавлення та співчуття, ніж містилося в однакових питаннях, які незалежно одне від одного ставили їй містер і місіс Мазгроув: "Отже, міс Енн, сер Волтер і ваша сестра виїхали з Келлінча; а в якій частині Бата, на вашу думку, вони оселяться?" — до того ж таких, що не потребували відповіді; або в репліках юних дам: "Ми теж хочемо до Бата взимку; але запам'ятайте, татоньку, якщо поїдемо, ми не повинні жити в абияких умовах!" — або, на додаток до цього, у вигуку занепокоєної Мері: "Слово честі, я буду просто щасливою, коли ви всі поїдете до Бата розважатися й веселитися донесхочу!"

Їй залишалося тільки припинити обманювати себе та з іще більшою радістю думати про щастя мати таку вірну й добру подругу, як леді Рассел.

Думки чоловіків сімейства Мазгроув були зайняті дичиною, яку вони оберігали та винищували, а також кіньми, собаками, газетами; предметами зацікавлень жінок були господарство, сусіди, убрання, танці й музика. Енн визнала належним те, що кожне маленьке товариство мусить мати свої теми розмов, і сподівалася невдовзі стати достойною свого нового оточення. Їй належало провести в Апперкроссі принаймні два місяці, і тому вона мала надати своїй уяві, поглядам і пам'яті заведених тут форм.

Ці два місяці її не лякали. Мері була більш ріднішою за Елізабет і, на відміну від останньої, піддавалася впливу Енн; інші ж мешканці Вілли не викликали в неї нічого подібного до неприязні. Зі своїм зятем вона завжди ладила, а діти, які любили її майже так само, як свою матір, і поважали набагато більше, збуджували в неї інтерес, розважали й надавали їй можливості використовувати свій авторитет із добрими намірами.

Чарлз Мазгроув був чемним і дуже милим; своїм розумом і серцем він, без сумніву, перевершував свою дружину, але, не володіючи мистецтвом вести бесіду, не відзначаючись ні жвавістю, ні вишуканими манерами, він не міг викликати в Енн небезпечних роздумів про минуле, яке їх пов'язувало; хоч водночас Енн разом із леді Рассел думала, що, якби він одружився з жінкою, рівною йому за розумом і душевними якостями, нині міг би бути кращим; що жінка, яка б по-справжньому його розуміла, могла б удосконалити його характер, зробити його звички більш витонченими та спонукати до більш розумних і корисних занять. Тепер же Чарлз завзято віддавався лише розвагам; решту часу він гайнував, бо не був схильним до читання або чогось подібного. Він завжди перебував у прекрасному настрої, на який майже зовсім не впливала недуга його дружини, стійко зносив, на захоплення Енн, усі її примхи; і, хоч між ними часто траплялися

дрібні сварки (в яких Енн, хоч як їй було прикро, доводилося вислуховувати обидві сторони), їх можна було назвати щасливою парою. Вони були повністю згодні одне з одним у тому, що їм не вистачає грошей, і були дуже схильні одержати подарунок від батька Чарлза; але тут, як і в більшості випадків, Чарлз був більш великодушним, ніж його дружина. Якщо Мері здавалося, що з боку старшого містера Мазгроува дуже соромно не зробити їм такого подарунку, то Чарлз вважав, що його батько має право розпоряджатися своїми грошима так, як він захоче.

Що ж до виховання дітей, то на ньому він розумівся набагато краще за свою дружину і, на відміну від неї, умів справлятися з дітьми. "Вони б завжди мене слухали, якби Мері не втручалася", — часто казав він Енн, і вона мовчки погоджувалася; коли ж вона чула, своєю чергою, докори Мері: "Чарлз псує дітей, тільки заважає виховувати", — у неї ніколи не було найменшої спокуси відповісти: "Так, ти маєш рацію".

Однією з найнеприємніших обставин перебування Енн у Апперкроссі було те, що всі сторони виявляли до неї надзвичайну довіру: Енн знала всі їхні секрети, вислуховувала всі їхні скарги. Знаючи її вплив на сестру, Енн постійно просили, або принаймні натякали, щоб вона його використала, забуваючи, що вона не всевладна. "Хоч би ти переконала Мері в тому, що вона не така хвора, як їй здається", — казав їй Чарлз. А сама Мері сумно казала: "Я впевнена, що Чарлз буде вважати мене цілком здоровою й тоді, коли я буду помирати. Я знаю, Енн, якби ти тільки схотіла, ти змогла б переконати його, що я справді дуже хвора, тільки взнаки не даю".

Або Мері заявляла: "Я не люблю відпускати дітей до Великого Дому, хоч бабуся завжди їх кличе: вона їх балує, в усьому їм потурає, обгодовує цукерками, а потім їх нудить, і вони цілий день невдоволені". А місіс Мазгроув при першій

нагоді, залишившись наодинці з Енн, сказала: "Ах, міс Енн, як би я хотіла, щоб місіс Чарлз у вас повчилася поводитися з дітьми. З вами вони стають зовсім іншими! А вони ж такі зіпсовані! Якби тільки ви навчили свою сестру з ними справлятися! Бідолашні мої малятка, вони такі прегарні, здорові діти, краще й бути не може, — я це кажу без упередженості. Але місіс Чарлз зовсім не вміє з ними поводитись! Господи! Іноді вони бувають такими нестерпними! Повірте, міс Енн, тому я й кличу їх до нашого дому не так часто, як мені хочеться. Мабуть, місіс Чарлз через це на мене ображається. Ви ж знаєте, не можна щохвилини осмикувати дітей — "не роби цього", "не роби того" — або давати їм надто багато солодощів".

А то, наприклад, така розповідь Мері. "Місіс Мазгроув вважає, нібито має вірних слуг, страшенно обурюється, якщо хтось хоч слово про них скаже, але ж я знаю, без перебільшень, що її старша покоївка та праля, замість того щоб працювати, цілими днями тиняються по селу. Куди б я не пішла, завжди на них натрапляю. Клянусь, хоч коли зайду до дівочої — завжди їх там бачу! Ось на мою Джемайму завжди можна покластися, інакше вони б уже давно її зіпсували; вона розповідала мені, що вони вже неодноразово намагалися зманити її піти з ними погуляти!" А місіс Мазгроув, зі свого боку, стверджувала: "Я маю правило ніколи не втручатися в справи моєї невістки, бо це все одно нічого не змінить, але я розповім вам, міс Енн, тому що ви спроможні навести тут порядок. Не подобається мені няня місіс Чарлз; що тільки я про неї чула; мовляв, завжди в неї самі дурниці на думці; але повірте, я й сама бачу, вона ж така чепуруха, що всіх слуг може зіпсувати. Я знаю, місіс Чарлз за нею дух ронить, але я вас попередила — будьте насторожі, якщо ви щось помітите, не забудьте їй сказати".

Окрім того, Мері скаржилася, що місіс Мазгроув завжди намагається відтіснити її з хазяйського місця на званих обідах у Великому Домі і не розуміла, чому її там вважають настільки своєю, щоб позбавити законного місця. А якось Енн гуляла з дочками місіс Мазгроув, і одна з них, розмірковуючи над чинами та чиношануванням, сказала: "Тобі я, без сумнівів, можу розповісти, як безглуздо деякі люди відстоюють своє місце — адже всі знають, що ти не надаєш цьому надмірного значення, але було б добре, якби хтось натякнув Мері, що з її боку було б набагато краще не лізти з такою завзятістю на матусине місце. Ніхто не має сумніву щодо її прав, проте було б пристойніше не наполягати на них. Матусі, звичайно, все одно, але, я знаю, багато кому це не подобається".

Отож як же все це улагодити? Залишалося тільки терпляче вислуховувати, згладжувати гострі кути, вибачати кожного в очах інших, натякати всім на користь поблажливості до близьких сусідів і робити чіткішими ті натяки, які призначалися на користь її сестри.

Щодо всього іншого Енн дуже подобалося в Апперкроссі. Енн повеселішала від зміни місця, опинившись у зовсім іншому світі, віддаленому на три милі від Келлінча. Мері стало краще, коли в неї з'явилася постійна співрозмовниця, а щоденні бесіди з мешканцями Великого Дому, не заважаючи ні більш сильним прихильностям, ні більш важливим справам на Віллі, через відсутність таких, стали приємним заняттям для дозвілля. Ці бесіди були досить тривалими, бо, зустрівшись уранці, вони рідко коли проводили вечір поодинці. Енн, однак, думала, що без статечних фігур містера й місіс Мазгроув на своїх звичайних місцях і без балаканини, сміху та співів їхніх дочок і їй, і Мері було б важко.

На фортепіано вона грала набагато краще, ніж обидві міс Мазгроув, але, не вміючи грати на арфі, не маючи ні голосу, ні

люблячих батьків, які сиділи б поруч і уявляли, нібито вони захоплені, вона могла розраховувати лише на ввічливу увагу, і лише тоді, коли іншим треба було відпочити. Вона знала, що, граючи, вона робить приємність тільки собі, але це почуття не було для неї новим. За винятком коротенького строку, ніколи з чотирнадцяти років, коли вона втратила свою любу матір, вона не пам'ятала, щоб її уважно слухали або заохочували справедливим судженням. Граючи, вона завжди почувалась одною-однісінькою в цілому світі; і, знаючи, що містер і місіс Мазгроув обожнюють гру своїх дочок і цілком байдужі до гри будь-кого іншого, вона далеко більше раділа за них, ніж на них ображалася.

Іноді в Великому Домі збиралося ширше товариство. Округ був невеликий, але всі відвідували Мазгроувів, і в жодного сімейства не було так багато званих обідів, так багато гостей, кликаних і випадкових. Вони були загальними улюбленцями.

Юні дами були дуже захоплені танцями, і майже кожний вечір зненацька закінчувався балом. Поблизу від Апперкросса жила далека рідня із значно меншими достатками, яка розважалася лише завдяки Мазгроувам; вони могли прийти в будь-який час і взяти участь у будь-якій грі або танцях. Енн, яка віддавала перевагу ролі музикантки над будь-якою іншою, годинами грала для них контрданси; і тоді містер і місіс Мазгроув високо оцінювали її здібності, вигукуючи: "Чудово, міс Енн! Справді, прегарно! Боже мій! Як спритно пурхають ці маленькі пальчики!"

Так минули перші три тижні. Надійшов Михайлів день — і серце Енн знову повернулося до Келлінча. Любий дім перейде до чужих рук, милі кімнати й меблі, гаї та угіддя будуть тішити чужі погляди! Увесь день 29 вересня вона ні про що інше й думати не могла, а Мері, раптом згадавши, який сьогодні день, висловила своє співчуття таким чином:

— Боже мій, сьогодні ж день, коли Крофти виїжджають до Келлінча! Добре, що я раніше про це не думала. Ця думка шкідлива для мене!

Крофти перебрали свої права зі швидкістю, завдяки якій моряки здобувають перемоги, і тепер треба було їх відвідати. Для Мері ця необхідність була важким тягарем (ніхто не знає, як вона страждатиме і відкладе візит, наскільки це буде можливим); вона не розраджувалася, поки невдовзі не вмовила Чарлза відвезти її до Келлінча, звідки повернулася веселою та задоволеною. Енн щиро раділа, що вони не взяли її з собою. Однак їй хотілося подивитись на Крофтів і вона раділа, що була на Віллі, коли вони повертали візит. Гості приїхали, коли господар був відсутній, але вдома були обидві сестри, і, у той час як адмірал сів поряд з Мері, радуючи прихильними відгуками про її синів, Енн випало на долю розважати місіс Крофт, і, не знаходячи милої схожості в рисах обличчя, вона намагалася зловити її в голосі й манерах.

Місіс Крофт не була ні високою, ні огрядною, проте, такої міцної статури, що це надавало їй поважного вигляду. Вона мала блискучі карі очі та бездоганні зуби; загалом приємну зовнішність, хоча через те, що вона була в морі майже так само часто, як і її чоловік, її обличчя зробилося обвітреним і засмаглим, і вона здавалася старшою за свої тридцять вісім років. Поводилася легко й невимушено, як людина, що ніколи не відчувала невпевненості в собі чи в правильності своїх рішень; однак вона ніколи не була різкою чи засмученою. Енн віддала належне її чуйному ставленню до її почуттів щодо Келлінча, до того ж вона ще на початку їхньої розмови зрозуміла, що місіс Крофт нічого не знає і не підозрює нічого, що могло б спричинитися до її упереджених думок щодо Енн. Остання вже було заспокоїлась, зрадівши, що немає жодної підстави для побоювань, але раптом її немов ударило струмом запитання місіс Крофт:

— Отже, це з вами, а не з вашою сестрою, я гадаю, познайомився мій брат, коли був у цьому селі?

Енн сподівалася, що вже вийшла з того віку, коли ми, зашарівшись, видаємо свої почуття, але вона не вийшла з того віку, коли ці почуття нас опановують.

— Ви, можливо, не чули, що він тепер одружений? — додала місіс Крофт.

Вона змогла відповісти так, як належало; і коли місіс Крофт пояснила, що має на увазі містера Вентворта, Енн щиро зраділа, бо не сказала нічого, що не могло б стосуватися однаково обох братів. Вона відразу визнала за природне припустити, що йдеться про Едварда, а не Фредеріка, і, соромлячись своєї забудькуватості, виявила належний інтерес до зміни в житті свого колишнього сусіда.

Далі нічого не збурювало спокою Енн, доки вона не почула, коли гості вже збиралися від'їжджати, як адмірал говорить Мері:

— Ми невдовзі очікуємо брата місіс Крофт. Гадаю, ви з ним знайомі…

Його перервав раптовий напад хлопчаків, які липнули до нього, немов до близького друга, і, під тиском їхніх прохань посадити їх до кишень плаща тощо, він уже був неспроможний ні закінчити, ні пригадати почату фразу; то ж Енн залишалося переконувати себе, що йдеться про того самого брата. Однак вона не змогла перебороти своє прагнення дізнатися, чи говорили на цю тему в Великому Домі, куди вже встигли навідатися Крофти.

Сімейство з Великого Дому збиралося провести вечір на Віллі, а через те, що вже минула пора року, коли приємно долати такі відстані пішки, сестри прислухалися, чи не їде карета, аж тут з'явилася молодша міс Мазгроув. Мері відразу зробила висновок: вона прийшла вибачитися, що весь вечір їм доведеться нудьгувати вдвох, — і вже приготувалась образитися, коли Луїза розвіяла її похмурі думки, пояснивши, що діставалася пішки, бо арфа зайняла багато місця в кареті.

— Зараз я все поясню, — сказала вона, — усе розповім. Я прийшла вас попередити, що татонько й матуся сьогодні дуже засмучені, особливо матуся: вона тільки й думає, що про бідолашного Річарда! Саме тому ми вирішили взяти з собою арфу, адже вона більше до вподоби матусі, ніж фортепіано. Зараз я вам розповім, чому вона сумує. Вранці нас відвідали Крофти (а потім вони завітали до вас, чи не так?) і, між іншим, сказали, що брат місіс Крофт, капітан Вентворт, повернувся до Англії чи вийшов у відставку — точно не пам'ятаю; а коли вони пішли, матусі, як навмисне, спало на думку, що бідолашний Річард служив якийсь час на кораблі капітана на ім'я Вентворт, чи щось подібне; не знаю, де й коли, але задовго до того, як він, бідолаха, загинув! Перечитавши всі його листи, вона впевнилася, що це той самий капітан Вентворт, і тепер не в змозі ні про що думати, крім бідолашного Річарда! Давайте ж будемо веселитись, аби хоч трошки підняти їй настрій.

Дійсний зміст цієї зворушливої сторінки сімейної хроніки полягав у тому, що Мазгроуви мали нещастя спородити на світ нікчемного й недбайливого сина та мали щастя втратити його, коли йому було двадцять років; що його відправили до моря, бо на суші він усім завдавав клопоту; що рідні не дуже його любили, проте не менш, ніж він заслуговував; він майже не надсилав додому листів; і навряд чи його рідні були дуже засмучені, коли два роки тому звістка про його смерть дійшла до Апперкросса.

Справді, хоч тепер сестри робили для нього все, на що вони були спроможні, величаючи "бідолашним Річардом", це був усього лише безглуздий, нечутливий і нікчемний Дік Мазгроув, який нічим не заслужив навіть того, щоб його називали на повне ім'я при житті й після смерті.

Перебувши декілька років на морі й переміщуючись з одного корабля на інший, як і належить мічманові, особливо такому, що його кожен капітан радий позбутися, шість місяців прослужив він на фрегаті капітана Вентворта "Лаконії"; і з тієї самої "Лаконії" він, під тиском капітана, надіслав саме ті два листи, які одержали від нього батько й мати за всі роки його відсутності; вірніше кажучи, два безкорисливі листи, бо в усіх інших містилися лише прохання про гроші.

В обох його листах були схвальні відгуки про свого капітана, але батьки не мали звички звертатися до подібних тем, судна й моряки мало їх цікавили, і тому навряд чи вони звернули тоді увагу на судження Діка; і те, що в той самий день місіс Мазгроув раптом згадала ім'я капітана Вентворта, пов'язане з її сином, справді здавалось одним із тих дивовижних осяянь розуму, що іноді з нами трапляються.

У його листах мати знайшла підтвердження своєму здогаду, а перечитавши їх тепер, через такий довгий строк після того, як бідолашний син назавжди їх покинув, коли всі його вади стерлися з її пам'яті, вона заходилася тужити дужче, ніж тоді, коли вперше почула про його смерть. Містер Мазгроув був також приголомшений, хоч і меншою мірою, і, прийшовши до Вілли, вони, очевидно, бажали, по-перше, вилити свої страждання і, по-друге, забути про них серед веселої молоді.

Вони багато говорили про капітана Вентворта, часто повторювали його ім'я, ретельно пригадували минуле і, нарешті, припустили, що він, мабуть, — ні, без сумніву, —

виявиться тим самим капітаном Вентвортом, якого вони разів зо два зустрічали після свого повернення з Кліфтона сім чи вісім років тому; він дуже приємний молодик. Це стало новим випробуванням для Енн. Проте вона зрозуміла, що їй треба звикати. Якщо тепер його очікують у селі, їй треба пристосуватися до таких вражень. До того ж, як потім з'ясувалося, його не тільки очікували, і дуже скоро, але, до того ж, Мазгроуви, відчуваючи до нього гарячу вдячність за доброту, з якою він ставився до бідолашного Діка, і високо цінуючи його характер, підставою для чого служило те, що бідолашний Дік цілих шість місяців служив на його кораблі й дуже добре, хоч і не дуже грамотно, відгукувався про нього в листі як про "чудового хороброго хлопця, але завжди вчит", мали намір з ним познайомитись, як тільки він сюди приїде.

Прийнявши це рішення, усі були задоволені й добре провели вечір.

Розділ VII

За кілька днів капітан Вентворт з'явився в Келлінчі. Містер Мазгроув його відвідав, повернувся зачарованим і запросив капітана та Крофтів пообідати в Апперкроссі наприкінці наступного тижня. Містера Мазгроува засмучувало лише те, що він не в змозі раніше висловити свою вдячність капітанові Вентворту, привітавши його у своєму домі та пригостивши всім, що знайдеться найкращого й найміцнішого в його погребах. Мине тиждень, лише тиждень, думала Енн, і вони знову зустрінуться. Але незабаром вона зраділа, що має хоч тиждень відстрочки.

Капітан Вентворт дуже скоро відповів візитом містерові Мазгроуву, і Енн ледве не опинилась у Великому Домі саме в ті півгодини. Вони з Мері вже туди зібрались і, як Енн потім дізналася, обов'язково здибались би з ним, якби їх не

затримала раптова неприємність: упав і боляче забився старший хлопчик, і його саме тоді принесли додому. Візит, звичайно, довелося відкласти; і, хоч як Енн турбувалася про дитину, звістка про те, чого їй пощастило уникнути, теж не залишила її байдужою.

Виявилося, що хлопчик вивихнув ключицю й так ударився спиною, що на думку спадали різні страхіття.

Того вечора в Енн було безліч турбот: треба було надіслати за аптекарем, розшукати й сповістити батька, підтримати матір, схильну вчинити істерику, приглядати за слугами, відігнати молодшого братика та втішити потерпілого; і до того ж слід було обережно повідомити сімейство з Великого Дому, звідкіль до неї одразу ж прибули не корисні помічники, а перелякані розпитувачі.

Вона трохи заспокоїлася, коли з'явився Чарлз і взяв на себе піклування про дружину; а коли приспів аптекар, вона, нарешті, зітхнула з полегшенням. Поки він не приїхав і не оглянув дитину, їхні побоювання були так само тяжкими, як і неясними: боялися серйозних ушкоджень, не знаючи, що саме ушкоджено; але тепер ключицю було вправлено, і, хоч містер Робінсон довго м'яв і мацав хлопчика, похмуро на нього дивився, був не дуже веселим, коли розмовляв із його батьком і тіткою, — усі сподівалися на краще й розпрощалися, ладні повечеряти в гарному настрої; а дві юні тітоньки настільки заспокоїлися, що були в змозі розповісти про візит капітана Вентворта. Коли пішли батько й мати, вони затрималися на п'ять хвилин, аби спробувати висловити, як вони ним зачаровані й наскільки він вродливіший і приємніший за всіх молодих людей, котрих вони раніше відзначали своєю увагою. Як же вони раділи, коли татонько запросив його з ними пообідати, як же вони засмутилися, коли він сказав, що не зможе цього зробити, і як же вони знову зраділи, коли після

наполегливих запрошень татонька й матусі він пообіцяв пообідати в них завтра — так, завтра ж; і дуже чемно обіцяв, — як видно, зрозумів причину такої уваги. Одне слово, він такий люб'язний і чарівний, що справді запаморочив їм обом голови; і вони побігли, радісні та закохані, схвильовані візитом капітана Вентворта набагато більше, ніж пригодою маленького Чарлза.

Та сама історія й те саме захоплення повторилися, коли в сутінках обидві юні дами прийшли разом з батьком відвідати дитину, і містер Мазгроув, здолавши перші побоювання за свого спадкоємця, вже міг підтримати розмову, висловлюючи сподівання, що цим разом уже не буде причин відкладати візит капітана Вентворта, і жалкуючи, що мешканці Вілли, мабуть, не захочуть залишити хлопчика без догляду.

— Та ні! Як можна залишити дитину! — і батько, і мати після таких тривог не хотіли навіть думати про це, і Енн, радіючи новій відстрочці, охоче їх підтримувала.

Але незабаром Чарлз змінив свій намір: мовляв, дитина почувається дуже добре, а йому так хочеться познайомитися з капітаном Вентвортом, що, мабуть, він завітає до них увечері; пообідає він удома, але на півгодини до них завітає. Одначе його дружина була рішуче проти:

— Та ні, Чарлзе, я тебе не відпущу! Уяви собі, а раптом щось трапиться!

Хлопчик перебув ніч спокійно і наступного дня дуже добре почувався. Треба було ще почекати, аби сказати з упевненістю, що в хребті немає ушкоджень, але містер Робінсон не знайшов нічого, що підтверджувало б побоювання, і, як наслідок, Чарлз Мазгроув не бачив жодної підстави для свого домашнього арешту. Дитину треба тримати в ліжку й наглядати за нею,

щоб не пустувала, але що тут має робити батько? Це жіноча справа, а йому немає сенсу сидіти вдома. Батько так хотів познайомити його з капітаном Вентвортом, немає жодної вагомої підстави не піти, і не піти незручно; отже, повернувшись із полювання, він сміливо заявив про свій намір зараз же перевдягтись й піти обідати до Великого Дому.

— Дитина почувається прекрасно, — сказав він, — я сказав татонькові, що прийду, і він мене схвалює. Якщо з тобою сестра, то я, моя люба, анітрохи не хвилююсь. Звичайно, ти сама не захочеш його залишити, але ж ти бачиш, що від мене немає ніякого пуття. Як щось трапиться, Енн за мною пошле.

Дружини й чоловіки звичайно розуміють, коли чинити опір марно. З голосу Чарлза Мері зрозуміла, що він прийняв рішення й немає сенсу з ним сперечатися. Тому вона й мовчала, доки він не вийшов із кімнати, але, як тільки Енн залишилась її єдиною слухачкою, заговорила:

— Отже, нам з тобою доведеться самотужки доглядати бідну хвору дитину, і цілий вечір — жодної живої душі, щоб нам допомогти! Так я й знала. Така вже моя доля. Коли трапляється щось неприємне, чоловіки завжди намагаються втекти, і Чарлз нічим не кращий за інших. Який же він безсердечний! Дуже безсердечно, скажу я тобі, втекти від свого бідолашного синочка. Він, мовляв, добре почувається! Та звідки ж він знає, що добре почувається і що через півгодини йому раптом не стане погано? От не думала, що Чарлз може бути таким безсердечним. Він пішов розважатись, але ж я — бідна мати, мені не можна хвилюватися; крім того, я впевнена, що більш неспроможна доглядати дитину, ніж будь-хто інший. Я — мати, отже, не можна випробовувати моє терпіння. Мої нерви в жахливому стані. Ти сама бачила, що було зі мною вчора.

— Ти розхвилювалася лише через раптовість, через потрясіння. Це не повториться. Можу тебе запевнити, більше немає підстав непокоїтися. Я пам'ятаю приписання містера Робінсона і не маю ніяких побоювань; і, правду кажучи, Мері, я можу зрозуміти твого чоловіка. Няньчити дітей — не чоловіча справа, вони в цьому не сильні. Доглядати хвору дитину завжди доводиться матері — таке вже її материнське серце.

— Гадаю, я не менше за інших матерів люблю свою дитину, але я знаю, що хворому від мене не більше користі, ніж від Чарлза, бо я не можу весь час лаяти, картати бідну дитину і кричати на неї, коли вона хвора. Уранці ти сама бачила — хоч би скільки разів я йому казала, щоб лежав спокійно, він усе одно крутиться й крутиться. Я просто знесилена.

— Але ж хіба ти могла б веселитися, залишивши бідного хлопчика на цілий вечір?

— Так, могла б. Сама бачиш, що його татусь може, а я чим гірша за нього? Джемайма така дбайлива, вона щогодини надсилала нам звістки про хлопчика. Справді, Чарлз міг би попередити свого батька, що ми всі прийдемо. Я тепер уболіваю за маленького Чарлза не більш, ніж він. Учора я була страшенно занепокоєна, але сьогодні вже все по-іншому.

— Якщо, на твою думку, ще не пізно, піди до Великого Дому. Я подбаю про маленького Чарлза. Містер і місіс Мазгроув не зобидяться, якщо я з ним залишусь.

— Ти не жартуєш? — вигукнула Мері, і її очі заблищали. — Боже мій! Справді, це чудова думка! Власне кажучи, чому б мені не піти, адже тут від мене ніякої користі, чи не так? Я тільки даремно хвилююся. Ти позбавлена тягаря материнства, і ти тут більше до ладу. Ти можеш мички микати з маленького

Чарлза, він завжди тебе слухається. Звичайно, це набагато краще, ніж залишати його з Джемаймою. О! Звичайно, я піду, чому б мені не піти, якщо Чарлз пішов, адже вони так хочуть, щоб я познайомилася з капітаном Вентвортом, а ти, я знаю, не від того, щоб побути на самоті. Справді, Енн, це дуже розумна думка! Піду скажу Чарлзові й зараз же перевдягнусь. Ти ж одразу за нами пошлеш на випадок, коли щось трапиться, але все буде добре, я в цьому впевнена. Авжеж, я б не пішла, коли б не почувалася цілком спокійною за свою дитину.

За хвилину вона вже стукала до гардеробної свого чоловіка, і Енн, пішовши за нею нагору, почула цілу розмову, яка почалася радісним повідомленням Мері:

— Я піду з тобою, Чарлзе, адже від мене вдома не більше користі, ніж від тебе. Навіть якби я замкнулася з хлопчиком назавжди, він би й тоді мене не слухався. Енн залишиться вдома й подбає про нього — вона хоче взяти це на себе. Енн сама запропонувала. Отже, я піду з тобою. Нарешті я пообідаю у Великому Домі! Я з вівторка там не обідала.

— Це дуже люб'язно з боку Енн, — відповів її чоловік, — і я буду радий, якщо ти підеш зі мною, але, мені здається, занадто жорстоко залишати її саму вдома з нашою хворою дитиною.

Енн одразу ж навела свої докази, і її щирості було достатньо, щоб швидко його переконати; без подальших докорів сумління він примирився з тим, що вона буде обідати сама, щоправда, пропонуючи їй приєднатися до них пізніше і просячи дозволу за нею зайти. Але вона була непохитною, і тому незабаром мала задоволення простежити очима за Чарлзом і Мері, що від'їздили в піднесеному настрої. Енн сподівалася, що вони весело проведуть вечір, якою б дивною не здавалася ця веселість. Що ж до неї, то їй залишалася найбільша розрада, яка, мабуть, їй судилася. Вона дуже

потрібна хворій дитині; і їй нема діла до того, що Фредерік Вентворт за півмилі від неї розважає інших приємною бесідою.

Їй хотілось би знати, з якими почуттями він думав про майбутню зустріч. Мабуть, із байдужістю, якщо байдужість можлива за таких обставин. Або з байдужістю, або з незадоволенням. Адже якщо б він бажав знову її побачити, він би не чекав так довго; він зробив би так, як вона б неодмінно зробила на його місці: шукав би зустрічі ще тоді, коли йому пощастило так швидко здобути незалежність, — єдине, чого бракувало для їхнього щастя.

Зять і сестра повернулися, зачаровані новим знайомим і тим, як вони провели вечір. Музика, танці, безтурботні бесіди — усе було якнайприємнішим. Капітан Вентворт такий галантний, його не назвеш ні відлюдним, ні сором'язливим, вони немов давно були знайомі, і він уже завтра вранці піде на полювання з Чарлзом. Він прийде до сніданку, але не до Віллі, хоч вони перші його запросили; потім його почали переманювати до Великого Дому, і він, здається, побоювався заважати "місіс Чарлз Мазгроув", бо в неї хвора дитина на руках; отже, чомусь, не знати чому, вони з Чарлзом зрештою домовилися зустрітися за сніданком у його батька.

Енн усе зрозуміла. Він не хотів її бачити. Він, виявилося, довідувався про неї, побіжно, як і належало після давнього й далекого знайомства, про яке він згадав, як і вона, звичайно, щоб не опинитися в незручному становищі, бо інакше його стали б їй представляти.

На Віллі ранок завжди триває довше, ніж у Великому Домі, так було й того дня; Мері та Енн щойно збиралися снідати, коли з'явився Чарлз, аби сказати, що він прийшов за собаками та що слідом ідуть сестри з капітаном Вентвортом; сестри хочуть провідати Мері й дитину, а капітан Вентворт —

висловити Мері свою пошану, якщо цим він їй не завадить, і, хоча Чарлз сказав йому, що дитині вже набагато краще й гість анітрохи не завадить матері, капітан усе ж таки не хотів заходити без попередження.

Мері, задоволена увагою капітана, відразу ж виявила готовність прийняти його, у той час як Енн охоплювали тисячі різних думок, із яких найбільш утішною була та, що візит триватиме недовго. І він дійсно був нетривалим. За дві хвилини після попередження Чарлза з'явилися всі, кого він назвав; їх прийняли у вітальні. Енн намагалася не дивитись на капітана Вентворта; він уклонився, вона присіла; вона почула його голос; він говорив з Мері й сказав усе, що належить у таких випадках; він щось сказав панночкам Мазгроув, що виявляло невимушеність відносин; кімната здавалася повною, повною людей і голосів, але через декілька хвилин це припинилось. У вікно зазирнув Чарлз, сказав, що все готово; гість попрощався й пішов, обидві міс Мазгроув — теж, раптом вирішивши провести мисливців до кінця села; кімната спорожніла, і Енн залишилося тільки закінчити свій сніданок.

— Позаду, позаду! — схвильовано повторювала вона сама до себе, вдячна долі за цю милість. — Найгірше позаду!

Мері почала розмову, але Енн була неспроможна її підтримати. Вона його бачила. Вони зустрілися. Вони були в одній кімнаті.

Незабаром, однак, вона почала опановувати себе. Вісім років, майже вісім років проминуло з того часу, як усе було скінчено. Чи не безумство віддаватися почуттям, які звели нанівець роки й відстань? Вісім років! Сповнені найрізноманітніших подій, змін, розходжень, — усе, усе забрали вони з собою та принесли натомість забуття минулого

як природний, неминучий наслідок. Адже це майже третина її життя.

На жаль! Усупереч усім її міркуванням, вісім років виявилися не владними над теплотою її почуттів.

А от що ж відчував він? Щось схоже на бажання уникати її? Але за хвилину вона вже докоряла собі за це питання.

Друге питання, від якого, мабуть, її б не утримали наймудріші міркування, вона не встигла собі поставити: Луїза й Генрієтта, провівши мисливців, знову завітали до Вілли, а щойно вони пішли, Мері сказала Енн:

— Капітан Вентворт не дуже високої думки про тебе, Енн, а зі мною був таким люб'язним. Генрієтта спитала, що він про тебе думає, і він відповів: "Так змінилася, що її й не впізнати".

Мері ніколи не мала звички поважати почуття сестри, але тепер вона й не підозрювала, як боляче її ранить.

"Змінилася до невпізнанності", — згоджувалася Енн з мовчазною мукою. Безперечно, він мав рацію, і вона не могла навіть утішитися думкою, що й він змінився, принаймні не на гірше. Вона вже в цьому переконалася й не могла не змінити свого судження, хоч би що він про неї казав. Ні, роки, що забрали її юну свіжість, його рисам лише надали змужнілості, анітрохи не зменшуючи привабливості. Вона бачила перед собою того ж самого Фредеріка Вентворта.

"Так змінилася, що її й не впізнати". Ці слова не могли не вкарбуватися в її пам'яті. Але невдовзі вона вже раділа, що почула їх. Ці слова протверезжували; угамовували запал душі; ці слова заспокоювали, — отже, просто пощастило їх почути.

Фредерік Вентворт сказав ці або схожі слова, але він зовсім не думав, що їх передадуть Енн. Він побачив, що вона змінилась на гірше, і коли його про це запитали, відповів з усією щирістю. Він не пробачив Енн Елліот. Вона жорстоко повелася з ним, зрадила й розчарувала його; і, що було найгірше, виявила таку слабкість характеру, якої він, зі своєю твердістю та рішучістю, не міг пробачити. Вона покинула його, щоб догодити іншим, підкорившись доводам розсудку. А це вже безвілля й боягузтво.

Він був відданий їй усією душею і не зустрічав потім жінки, яку міг би назвати рівною їй, хоча крім природної цікавості нічого не викликало в нього бажання її побачити. Її влада над ним закінчилася.

Тепер він мав намір одружитися. Він був багатий і, повернувшись на сушу, хотів жити у своєму домі й був готовий скористатися першою принадною можливістю; він оглядався навколо, ладний закохатися, як тільки дозволять ясна голова та гарний смак. Він був ладен віддати своє серце будь-якій із панночок Мазгроув, яка змогла б його спіймати, одне слово, будь-якій привабливій юній дамі, яку зустріне на своєму шляху, за винятком Енн Елліот. Про цей виняток він нічого не сказав, підтверджуючи здогади своєї сестри:

— Так, Софі, я й справді готовий одружитися на відчай душі. Кожна дівчина від п'ятнадцяти до тридцяти може сподіватися на моє освідчення. Гарненьке личко, кілька посмішок, кілька компліментів флоту — і я потраплю в тенета. Хіба ж цього недостатньо для моряка, що так довго обходився без жіночого товариства, яке могло б його облагородити?

Вона зрозуміла, що він чекає її заперечень. Його ясний гордий погляд виявляв щасливу впевненість у тому, що він уже достатньо облагороджений; і, цілком можливо, не без думок

про Енн Елліот, потім він з великою серйозністю описав жінку, з якою хотів би одружитися. "Тонкий розум і гарні манери", — так він почав і закінчив свій опис.

— Ось яка жінка мені потрібна, — сказав він. — Звичайно, я б міг дещо зменшити вимоги, але на одну краплю, не більше. Якщо я дурень, то, певно, дурнем і залишуся, тому що більше міркував над цим предметом, ніж більшість чоловіків.

Розділ VIII

Від цього часу капітан Вентворт і Енн Елліот бували в одному середовищі. Незабаром вони обідали разом у містера Мазгроува, тому що здоров'я хлопчика не могло більше бути для тітоньки приводом для відсутності, і це дало початок низці обідів та інших зустрічей.

Тепер перевірялося, чи можуть відродитися давні почуття; обоє не могли не згадувати минулого, до нього увесь час зверталися. Він не міг не згадувати рік змовин у своїх розповідях і описах; бувши моряком і маючи товариську вдачу, декілька разів протягом першого ж вечора назвав він важливий у його долі шостий рік: "Це було в шостому році"; "Це сталося ще до того, як я пішов у море в шостому році"; і хоч голос його не затремтів, і хоч вона не мала жодної підстави вважати, що, коли він це сказав, його погляд зупинився на ній, Енн, добре його знаючи, одразу ж зрозуміла, що на нього, як і на неї, напосіли спогади. Йому на думку, звичайно, спало те ж саме, що і їй, не завдавши, безумовно, такого ж болю.

Вони не розмовляли між собою, спілкуючись не більше, ніж вимагає проста ввічливість. Колись такі дорогі одне для одного! А тепер одне для одного ніщо! А був же час, коли з усіх гостей, які наповнювали вітальню в Апперкроссі, їм було

важче за всіх наговоритись одне з одним. За винятком, мабуть, подружжя Крофтів, на її погляд, неймовірно щасливих і дружних (іншого такого винятку Енн не припускала навіть серед сімейних пар), не було тут двох сердець, таких же відкритих, смаків, таких же схожих, почуттів, між якими була така ж згода, та облич, таких же милих. А тепер вони чужі; ні, гірше, ніж чужі, тому що їм ніколи не зійтися. Це розрив на віки вічні.

Коли він говорив, вона чула той самий голос, пізнавала ту саму душу. Усі, хто тут зібралися, були в цілковитій необізнаності відносно флоту, і його дуже багато розпитували, особливо обидві міс Мазгроув, не спускаючи з нього очей, увесь час питали про життя на борту, як моряки проводять свій день, що їдять і таке інше; і, коли вони дивувалися, що там усе влаштовано так зручно й розумно, він відповідав їм із лагідною усмішкою, яка нагадувала Енн про ті часи, коли вона сама нічого не знала про флот, і її звинувачували в тому, що вона вважає, нібито морякам на борту доводиться обходитись без їжі, без кухаря, який би її готував, без слуг, які б її подавали, і навіть без ножів і виделок.

Вона слухала, заглиблена в думки, доки раптом не почула голосний шепіт місіс Мазгроув, яка не могла утриматися від ніжних ремствувань:

— Ах, міс Енн, якби Небесам було завгодно пощадити мого бідолашного сина, зараз би він, наважусь сказати, був зовсім іншим!

Енн, стримуючи посмішку, терпляче вислуховувала місіс Мазгроув, яка продовжувала виливати свою душу, і, як наслідок, на кілька хвилин утратила нитку загальної розмови.

Коли їй нарешті пощастило спрямувати свою увагу на те, чим зараз для неї було більш природно цікавитись, виявилося, що панночки Мазгроув тільки-но увійшли до вітальні з "Флотськими відомостями" (то були перші "Флотські відомості", які коли-небудь з'являлися в Апперкроссі) і разом занурилися в них, усім своїм виглядом показуючи намір розшукати судна, якими командував капітан Вентворт.

— Першим вашим кораблем, я пам'ятаю, був "Змій"; що ж, пошукаємо "Змія".

— Ви його тут не знайдете. Він зовсім зносився, і його вже списали. Я був останнім, хто ним командував. Він уже тоді ні на що не був придатний. Однак вважалося, що може ще зо два роки походити в близьких водах, і тому мене послали на ньому до Вест-Індії.

Панночки були вкрай здивувані.

— Адміралтейство, — продовжував він, — час від часу розважається, надсилаючи кілька сотень душ у море на корабель, який ні до чого не придатний. У них так багато клопоту, у їхніх руках тисячі людських життів, і коли вже їм думати про те, чию відсутність менш помітять на березі.

— Оце так, — вигукнув адмірал, — які нісенітниці іноді каже молодь! У цілому світі ніколи не було сторожового корабля, кращого за "Змія" в його славетні дні! Серед усіх старих сторожових кораблів не знайти йому рівного! Тобі дуже пощастило, що ти одержав такий корабель! Ним сподівалися командувати чоловіків зо двадцять, і з більшими заслугами. Тобі дуже пощастило, що ти так швидко одержав корабель, не відзначившись ніякими особливими заслугами!

— Я дуже високо ціную своє щастя, — замислено відповів капітан Вентворт. — Я дуже радів своєму призначенню. Мені було вкрай треба піти в море, необхідно було чимось зайнятися.

— Не сумніваюсь. І навіщо тобі було залишатися на березі цілих півроку? Коли чоловік ще не одружений, він не залишається довго на суші.

— Ах, капітане Вентворт, — вигукнула Луїза, — уявляю, як ви сердилися, коли роздивились, який старий корабель вам підсунули!

— Але я й раніше добре знав, що це судно собою являє, — відповів він, посміхаючись. — Я міг би знайти в ньому стільки ж нового, скільки ви знайшли б у старій ротонді, яку вже надягали майже всі ваші знайомі, якби якогось дуже дощового дня її довелося одягти й вам. О! Для мене він був добрим старим "Змієм". Він робив усе, що я хотів. Я знав, що буде саме так. Я знав, що або ми разом підемо на дно, або він у всьому буде мене слухатись; і, поки я на ньому плавав, ніколи не штормило два дні підряд; я ловив каперів собі на втіху, а наступної осені, дорогою додому, мені знову пощастило — я натрапив на той самий французький фрегат, який шукав. Я привів його до Плімута; щастя й там мене не залишило. Ми й шести годин не простояли в Зунді, як на чотири дні заповзявся такий шторм, який би й за два дні здолав бідного старого "Змія"; нас би не врятувала й близькість Великої Держави. І ще через добу я став би хоробрим капітаном Вентвортом у жалобній рамці в куті газетного аркуша, а якщо я загинув на сторожовому кораблі, ніхто б за мною не журився.

Енн нічим не виказала своїх почуттів; панночки Мазгроув, навпаки, почали ремствувати так само голосно, як і щиро.

— І, мабуть, саме тоді, — тихо сказала місіс Мазгроув, нібито думаючи вголос, — саме тоді він перейшов до "Лаконії", де й познайомився з нашим бідолашним хлопчиком. Чарлзе, синку мій, — покликавши його, — спитай капітана Вентворта, де він познайомився з твоїм бідолашним братом. Завжди я це забуваю.

— Це було в Гібралтарі, матусю. Діка надіслали хворим до Гібралтара з рекомендаційним листом від попереднього капітана до капітана Вентворта.

— Ох! Чарлзе, скажи капітанові Вентворту, щоб не бентежився, згадуючи при мені бідолашного Діка; мені навіть приємно чути, коли про нього розповідає такий близький друг!

Чарлз, не дуже вірячи її словам, лише кивнув у відповідь і відійшов.

Панночки вже старанно розшукували "Лаконію" у "Флотських відомостях"; і капітан Вентворт, неспроможний відмовити собі в цій приємності, узяв неоціненний том до рук, звільняючи їх від клопоту, і знов перечитав статтю, де згадувалися назва, достойності й теперішня непридатність "Лаконії", зазначивши до речі, що колись і вона була для нього дорогою, як близький друг.

— Ах, які гарні були дні, коли я плавав на "Лаконії"! Як швидко я на ній розбагатів! З одним моїм другом ми так добре водили її до Гебридів! Це був бідолашний Гарвіл, сестро. Ти ж знаєш, як йому були потрібні гроші — більш, ніж мені. Він був одружений. Чудовий хлопець! Ніколи не забуду, яким він тоді був щасливим. Він був дуже задоволений, що потішить свою дружину. Я так скучав за ним наступного літа, коли мені знову пощастило в Середземному морі.

— Повірте, сер, — сказала місіс Мазгроув, — це нам пощастило, коли вас призначили капітаном на той корабель. Ми ніколи не забудемо того, що ви для нас зробили.

Від хвилювання її голос став зовсім тихим, і капітан Вентворт, погано розчувши її слова й, мабуть, цілком позабувши про Діка Мазгроува, дивився на неї зі здивуванням, нібито очікуючи продовження.

— Це про мого брата, — прошепотіла одна з панночок, — матуся має на увазі бідолашного Річарда.

— Бідолашний мій хлопчик, — продовжувала місіс Мазгроув, — він став таким серйозним, так добре почав писати, коли потрапив під вашу оруду! Ах, як було б добре, коли б він ніколи вас не залишав! Повірте, капітане Вентворт, нам усім так прикро, що він вас покинув.

Коли капітан Вентворт почув цю промову, вираз його обличчя на секунду змінився, блиснули його ясні очі, затремтів гарний рот, і Енн одразу зрозуміла, що він не тільки не поділяв жалю місіс Мазгроув щодо Діка, але, мабуть, не без великих зусиль тоді його позбувся; та капітан Вентворт викрив себе лише на мить. Не розуміючи його так добре, як розуміла Енн, інші нічого й не помітили. Вже наступної секунди він знову став серйозним і зібраним, майже відразу підійшов до софи, де сиділи вона сама й місіс Мазгроув, сів поруч останньої, заглибившись із нею в тиху бесіду про її сина з добротою та ввічливістю, які свідчили про шанобливе ставлення до всього, що є щирим і зовсім не безглуздим у материнських почуттях.

Справді, вони сиділи на одній софі, бо місіс Мазгроув люб'язно посунулась, аби він міг сісти; лише місіс Мазгроув їх розділяла. Перешкода, дійсно, досить вагома. Місіс Мазгроув

була наділена солідними формами, які куди більш природно сполучалися з радістю й веселістю, ніж зі смутком і томливістю. У той час, як тремтіння стрункого стану та задумливого обличчя Енн були цілком приховані, капітанові Вентворту треба віддати належне за те самовладання, з яким він вислуховував нескінченні важкі зітхання над долею сина, який за життя нікому не був потрібний.

Зовнішній наш обсяг і обшир нашої журби, звичайно, не становлять незмінної пропорції. Гладка, огрядна особа має не менше прав на глибоку печаль, ніж найстрункіше створіння у світі. Проте, справедливо це чи ні, але трапляються такі невідповідності, які даремно намагається примирити наш розум, які дратують наш смак, які не можуть не викликати посмішку.

Адмірал, який разів зо два чи три пройшовся для відновлення сил по кімнаті, заклавши руки за спину, і був закликаний до порядку дружиною, наблизився до капітана Вентворта й, анітрохи не переймаючись тим, чи доречне тут його вторгнення, заглиблений у свої думки, розпочав так:

— Якби навесні ти на тиждень затримався в Лісабоні, Фредеріку, тобі б довелося прийняти на борт леді Мері Грейсон і її дочок.

— Справді? Добре, що я там затримався!

Адмірал звинуватив капітана в нестачі галантності. Той захищався, визнаючи, проте, що не хотів би бачити дам на своєму судні інакше як на балі чи з нетривалим візитом.

— Але якщо мені дозволено судити самому, — закінчив він, — це не від нестачі галантності. Скоріше від переконання, що

попри всі зусилля й жертви неможливо створити на борту необхідні для жінки зручності. Адже не від нестачі галантності, адмірале, вважають, що жінки потребують більших зручностей, ніж ми? Ні, мені неприємно чути про жінок на борту, неприємно бачити їх на борту; і, якби це було в моїй волі, я не пускав би їх на борт.

Почувши ці слова, сестра на нього напустилася:

— Ох, Фредеріку! Як це на тебе не схоже! Що за надмірна скрупульозність! Жінка може почуватися на борту не менш зручно, ніж у найкращому англійському домі. Я жила на борту, до речі, досить довго, і, як на мене, нема ніде краще, як на військовому кораблі. Можу тебе запевнити, ніде й ніколи, навіть у Келлінчі (мило киваючи Енн), не знаходила я більших зручностей, ніж майже на всіх кораблях, де я жила; а їх було всього п'ять.

— Це зовсім інша річ, — відповів їй брат. — Ти була зі своїм чоловіком, і до того ж єдиною жінкою на кораблі.

— Але ж ти сам перевіз місіс Гарвіл, її сестру, кузину та трьох дітей із Портсмута до Плімута. Що ж тоді сталося з твоїм винятковим, витонченим поняттям галантності?

— Усе перемогла дружба, Софі. Чого тільки не зробиш, аби допомогти дружині свого брата-офіцера, чого тільки не привезеш з іншого краю світу для свого друга Гарвіла. Але, звичайно, я розумів, що само по собі це погано.

— Можу тебе запевнити, вони почувалися на борту прекрасно.

— Не може бути. Така безліч жінок і дітей навіть не має права почуватися на борту прекрасно.

— Мій любий Фредеріку, що ти таке кажеш? Боже, що б сталося з нами, бідними моряцькими дружинами, котрі хочуть бути разом зі своїми чоловіками, їздити з ними від одного порту до іншого, якби всі думали так, як ти?

— Мої думки, як бачиш, не завадили мені перевезти місіс Гарвіл з усім її сімейством до Плімута.

— Усе одно, мені не подобається, коли ти говориш, немов витончений джентльмен, для якого всі жінки — елегантні дами, а не мислячі створіння. Бурі в нашому житті нікого не обминуть.

— Ох, моя люба, — сказав адмірал, — коли він одружиться, заговорить по-іншому. Коли він буде одружений, ось тоді, якщо ми доживемо до нової війни, ти побачиш, що він буде поводитися так само, як ми з тобою та інші. Буде дуже вдячний будь-кому, хто привезе йому на борт дружину.

— Авжеж, так і буде.

— Здаюся, — вигукнув капітан Вентворт. — Коли одружені люди нападають на мене: "Одружишся — заговориш по-іншому", я можу тільки відповісти: "Нічого подібного", а вони у відповідь: "Ось побачиш", і так без кінця-краю.

Він підвівся з софи і перейшов до іншого кутка вітальні.

— Мабуть, ви багато подорожували, мем, — звернулася місіс Мазгроув до місіс Крофт.

— Так, мем, за п'ятнадцять років заміжжя чимало довелося поплавати, хоч інші жінки подорожували й більше. Чотири рази я перетинала Атлантичний океан; була в Ост-Індії, але лише одного разу; а неподалік від рідних берегів де я тільки не бувала: і Корк, і Лісабон, і Гібралтар. Але я ніколи не була ні за Стрейтсом, ні в Вест-Індії. Звичайно, ми не називаємо Вест-Індією Бермудські та Багамські острови.

Місіс Мазгроув нічого не могла заперечити, бо їй за все своє життя не доводилося називати ці острови ніяким чином.

— Запевняю вас, мем, — продовжувала місіс Крофт, — немає нічого зручнішого за військовий корабель; я маю на увазі, певна річ, великі судна. На фрегаті, звичайно, більш тісно, але розумна жінка й там зможе прекрасно влаштуватися; цілком певно можу сказати, що найкращі роки мого життя минули на борту. Знаєте, коли ми разом, я нічого не боюся. Слава Богу! Доля нагородила мене міцним здоров'ям, і немає такого клімату, який би я не змогла витримати. Першої доби в морі іноді почуваєшся не дуже добре, але потім зовсім забуваєш, що таке морська хвороба. Єдиний раз, коли я знемагала і душею, і тілом, коли я відчувала себе хворою, а почуття безпеки покинуло мене, — це було тієї зими, яку я провела на самоті в Ділі, а мій адмірал (тоді ще капітан Крофт) був у Північному морі. Ось коли я страху набралася, вигадала собі безліч хвороб, бо не знала, куди себе подіти і коли я знов одержу від нього вісточку; а коли ми разом, я почуваюся цілком здоровою та спокійною.

— Так, вірно! Що правда, то правда. Я тієї ж самої думки, місіс Крофт, — залюбки підтримала її місіс Мазгроув. — Нема нічого гіршого, ніж розлука. Я тієї ж самої думки. Містер Мазгроув не пропускає жодної сесії, а я чекаю не дочекаюсь, доки вони закінчаться й він повернеться додому живим і здоровим.

Вечір завершився танцями. Почувши про них, Енн, як завжди, запропонувала свої послуги; і, хоч вона ледве стримувала сльози, сидячи за фортепіано, все одно раділа, що може бути корисною, і хотіла тільки, щоб її не помічали.

Вечір був надзвичайно веселим, і більше за всіх веселився, здається, капітан Вентворт. Вона відчувала, що все збуджувало його, як тільки може збуджувати загальне захоплення, особливо захоплення молодих жінок. Молоді міс Гейтер, панночки з уже згаданого нами сімейства, напевне, вже сподобилися честі в нього закохатися; що ж до Генрієтти й Луїзи, то їхні думки були так заповнені ним, що якби не постійне враження цілковитої згоди між ними, їх можна було б сміливо вважати запеклими суперницями. І що ж дивного, коли його навіть ледь-ледь псувало таке загальне, таке палке захоплення?

Так думала Енн, у той час як її пальці вдаряли по клавішах півгодини поспіль несвідомо та без помилок. Лише одного разу вона помітила, що він на неї дивився, розглядав її зів'ялі риси, мабуть, намагаючись розпізнати в них обличчя, що колись його причарувало; і одного разу зрозуміла, що він питав про неї. Вона б не здогадалась про це, коли б не почула відповіді, а відповідь їй підказала, що він питає в співрозмовниці, чи танцює міс Елліот. Відповідь була: "Та ні! Вона вже давно не танцює. Тепер вона грає. Ніколи не втомлюється грати". Ще одного разу він із нею заговорив. Вона підвелася з-за фортепіано й відійшла до іншого кута вітальні, коли скінчилися танці, і він сів на її місце, щоб програти якусь арію, про яку розповідав панночкам Мазгроув. Витаючи думками далеко, вона наблизилась до фортепіано; побачивши її, він підвівся і сказав із підкресленою ввічливістю:

— Вибачте мені, мем, я сів на ваше місце. — І хоч вона одразу ж відсахнулася, відмовляючись, він нізащо не погоджувався знову сісти.

З неї було цілком досить таких поглядів та слів. Його холодна поштивість і церемонна люб'язність були для неї нажахливішими з усього, що може бути.

Розділ IX

Капітан Вентворт приїхав до Келлінча як до себе додому, збираючись пожити там скільки йому заманеться, бо адмірал відчував до нього таку саму родинну прихильність, як і його дружина. Спочатку він мав намір невдовзі навідатися до Шропшира й зробити візит братові, який там оселився, але принадність Апперкросса змушувала його відкладати цей намір. Його приймали з такою привітністю, з таким захопленням; старі були такими гостинними, а молоді — такими дружелюбними, що йому залишалося тільки затримуватися там, де він був, і брати й далі на віру всі достойності й чесноти молодої дружини Едварда.

Невдовзі він став майже щоденно бувати в Апперкроссі. З якою б запопадливістю не запрошували його Мазгроуви, навряд чи він із меншою готовністю приймав запрошення, особливо вранці, коли в Келлінчі він не мав із ким перемовитися словом, бо адмірал Крофт і його дружина зазвичай вирушали разом оглядати свої нові володіння, свої луки, своїх овець і так нестерпно довго тупцювали на одному місці або тряслися в двоколці, яку нещодавно придбали для цих потреб.

Серед Мазгроувів і їхніх гостей склалася одностайна думка про капітана Вентворта. Усі були незмінно ним захоплені; але

тільки встигли встановитись ці невимушені стосунки, як повернувся такий собі Чарлз Гейтер, якого вони вкрай збентежили і який не поділяв загальної думки про капітана Вентворта.

Чарлз Гейтер — найстарший із кузенів, був він чемним і привабливим молодиком; його, здавалося, пов'язувала з Генрієттою ніжна прихильність, доки не з'явився капітан Вентворт. Чарлз Гейтер прийняв духовний сан і, маючи парафію у близькому сусідстві, де жити йому не було потреби, залишався в батьківському домі, усього за дві милі від Апперкросса. Ненадовго покинувши дім у ці вирішальні дні, він залишив кохану без свого нагляду і, повернувшись, мав неприємність виявити зміну в її почуттях і присутність капітана Вентворта.

Місіс Мазгроув і місіс Гейтер були сестрами. Обидві мали свої достатки, але, одружившись, вони опинились у нерівному становищі. Містер Гейтер мав якесь майно, але воно було зовсім незначним порівняно з тим, що мав містер Мазгроув; і якщо Мазгроуви належали до вищого класу місцевого товариства, молоді Гейтери, при замкнутому способі життя своїх батьків, позбавленому бодай якоїсь вишуканості, і хибах власного виховання, навряд щоб взагалі могли належати до якогось його класу, коли б не зміцнення родинних уз із Апперкроссом, на яке, без сумніву, і розраховував старший син, який вирішив стати вченим джентльменом і значно перевершив усіх своїх братів та сестер вченістю й манерами.

Обидва сімейства завжди жили в злагоді, без зарозумілості з одного боку чи заздрощів з другого, і лише панночки Мазгроув, усвідомлюючи свою перевагу, залюбки вдосконалювали кузенів і кузин. Увага, яку Чарлз виявляв до Генрієтти, була помічена її батьком і матір'ю без найменшого

несхвалення. "Не найкраща пара для Генрієтти, але якщо він їй подобається..." — а він, здається, подобався Генрієтті.

Сама Генрієтта була в цьому цілком впевнена, доки не з'явився капітан Вентворт. Відтоді кузен Чарлз був майже зовсім забутий.

Якій же із двох сестер віддавав перевагу капітан Вентворт, Енн поки не могла вивести зі своїх спостережень. Генрієтта була, мабуть, гарнішою, Луїза відзначалася жвавістю; але тепер Енн уже не розуміла, яка вдача скоріше здатна його причарувати — більш спокійна чи більш весела.

Містер і місіс Мазгроув, чи то нічого не помічаючи, чи то маючи впевненість у скромності обох своїх дочок і всіх молодих людей, які їх оточували, здавалось, усе залишали на Божу ласку. У Великому Домі взагалі не говорили і, здавалося, не переймалися можливим перебігом подій. На Віллі все було зовсім по-іншому — молоде подружжя було дуже схильне до роздумів і припущень; не встиг іще капітан Вентворт чотири чи п'ять разів побувати в товаристві панночок Мазгроув, і не встиг повернутись Чарлз Гейтер, а Енн уже довелося вислуховувати міркування зятя та сестри про те, яка з панночок йому більше до вподоби. Чарлз вважав, що капітанові більше подобається Луїза, Мері схилялася до думки, що він віддає перевагу Генрієтті, але обоє доходили згоди в тому, що для будь-якої з них це заміжжя буде вдалим.

Чарлз запевняв, що ніколи не бачив приємнішої людини, і з почутого ним про капітана Вентворта можна дійти висновку, що той нажив за війну не менше двадцяти тисяч фунтів. Гроші чималі. Крім того, на майбутній війні він стане ще багатшим: на думку Чарлза, капітан Вентворт обов'язково відзначиться в морській битві. Справді, це буде прекрасний шлюб для будь-якої з сестер.

— Ще б пак, — відповідала Мері. — Господи! Якби він сподобився на додаток до цього якоїсь високої честі! Якби його зробили баронетом! "Леді Вентворт" непогано звучить. Зовсім навіть непогано для Генрієтти! Вона б тоді посіла моє місце, і не без задоволення. Сер Фредерік і леді Вентворт! Щоправда, це буде новоспечений титул, а новоспечені титули я не дуже високо ставлю.

Мері було приємніше думати, що капітан вибере Генрієтту, ще з однієї причини: вона не хотіла її бачити дружиною Чарлза Гейтера. Вона дивилася на Гейтерів згорда і вважала конче прикрим для себе та своїх дітей можливе зміцнення родинних уз.

— Знаєш, Чарлзе, — казала вона, — як на мене, він зовсім не годиться в чоловіки Генрієтті; беручи до уваги нові родинні узи Мазгроувів, вона взагалі не має права бути такою легковажною. Як на мене, дівчина не вправі брати шлюб, який би принижував інших членів її родини та прирікав їх на такі взаємини, до яких вони зовсім не звикли. Боже, та хто ж такий Чарлз Гейтер? Усього лише сільський попик! Ні, він не рівня міс Мазгроув з Апперкросса.

У цьому, однак, її чоловік не міг з нею згодитися, бо Чарлз Гейтер, поважаючи свого кузена, був до того ж старшим сином, а Чарлз Мазгроув, сам бувши старшим сином, умів цінувати цю обставину.

— Мері, ти кажеш дурниці, — була, як наслідок, його відповідь. — Так, Чарлз не найкраща пара для Генрієтти, але, можливо, невдовзі через Спайсерів йому щось перепаде від єпископа; і не забувай, будь ласка, що він старший син; після дядечкової смерті він успадкує солідні достатки. У Вінтропі не менш, ніж двісті п'ятдесят акрів, крім того, ще є ферма біля Тонтона, де земля — найкраща в окрузі. Ти маєш рацію, усі

вони, окрім Чарлза, не варті Генрієтти, вони просто нікуди не годяться; лише він її вартий, адже він такий чудовий хлопець. Одержавши Вінтроп, він одразу ж зробить з нього зовсім інший маєток, заживе по-іншому; і з такими достатками його ніхто не буде зневажати. Ні, ні. Для Генрієтти Чарлз Гейтер зовсім непогана пара; і якщо вона піде за нього, а Луїза — за капітана Вентворта, я буду задоволений.

— Нехай Чарлз говорить, що хоче, — сказала Мері Енн, тільки-но він вийшов із кімнати, — буде жахливо, якщо Генрієтта вийде за Чарлза Гейтера; для неї це буде погано, а для мене ще гірше, і тому було б дуже добре, якби капітан Вентворт якнайшвидше примусив її викинути його з голови, а я навіть не сумніваюсь, що так і буде. Учора вона майже не помічала Чарлза Гейтера. Шкода, що ти її вчора не бачила. А стосовно того, що капітанові Вентворту Луїза подобається, мовляв, більше за Генрієтту, то це нісенітниці, тому що Генрієтта йому набагато більше подобається. Який Чарлз упертий! Шкода, що тебе вчора тут не було, ти б нас розсудила; я впевнена, ти стала б на мій бік, якби тільки не надумала навмисне мені перечити.

За обідом у містера Мазгроува Енн могла б усе побачити на свої власні очі, але вона залишилася на Віллі, посилаючись при цьому на свій головний біль і на нове нездужання маленького Чарлза. Єдине, чого вона хотіла, — уникнути зустрічі з капітаном Вентвортом, але можливість відмовитися від ролі третейського судді додавала привабливості її самоті.

Що ж до капітана Вентворта, вона вважала, що значно важливіше, аби він вчасно зрозумів своє серце, не наражав на небезпеку щастя жодної з сестер і не зашкодив власній честі, а не те, чи він віддає перевагу Генрієтті над Луїзою або Луїзі над Генрієттою. Кожна з них могла б, цілком імовірно, стати йому люблячою та доброю дружиною. А стосовно Чарлза Гейтера, її

почуття не могли не страждати через легковажну поведінку будь-якої юної особи, а серце не могло не співчувати тим мукам, яких воно завдало; але, якщо Генрієтта зрозуміла, що помиляється в собі, цю зміну не одразу можна було помітити.

Багато що в поведінці кузини непокоїло та ображало Чарлза Гейтера. Їхня дружба була надто тривалою, щоб вона могла одразу так від нього віддалитися, щоб він, утративши останню надію, ніколи вже не з'являвся в Апперкроссі; проте вона якось змінилась, і зміна ця тим більше викликала занепокоєння, якщо її причиною вважати таку людину, як капітан Вентворт. Чарлз був відсутнім лише два тижні й під час розставання зміг вельми зацікавити Генрієтту своїми міркуваннями про те, що він скоро зможе покинути свою теперішню парафію і влаштуватися в Апперкроссі. Тоді для неї було вкрай важливо, щоб доктор Шерлі, тутешній пастор, який більш ніж сорок років ревно виконував свої обов'язки, але через свій далеко вже не юнацький вік був неспроможний виконувати їх самотужки, нарешті вирішив би взяти собі помічника, виклопотав би для нього якнайкращі умови і призначив на цю посаду Чарлза Гейтера. Те, що він служитиме в Апперкроссі, а не долатиме щоразу шість миль; що він одержить парафію, кращу з усякого погляду; що він буде служити з доктором Шерлі, а любому дорогому доктору Шерлі буде незрівнянно легше виконувати свої обов'язки, тішило навіть Луїзу, а вже про Генрієтту нема що й казати. Однак він повернувся, та ба! Цікавість до його наміру зникла. Луїза зовсім не стала слухати. Коли він намагався розповісти їй про свою бесіду з доктором Шерлі, вона стояла біля вікна, виглядаючи капітана Вентворта. І навіть Генрієтта могла приділити йому лише частку своєї уваги, зовсім, видно, забувши про всі свої сумніви та хвилювання, пов'язані з цими переговорами.

— Що ж, це добре; я дуже рада; але я ніколи не мала сумніву, що все так і буде; я думала, і ти впевнений. Мені й на думку не спадало, що… словом, докторові Шерлі, звичайно, потрібен помічник, і він тобі справді обіцяв… Луїзо, чи він іде?

Якось уранці, невдовзі після того обіду в Мазгроувів, на якому Енн не була, капітан Вентворт увійшов до вітальні Вілли, коли там були тільки вона та хворий маленький Чарлз, який лежав на канапі.

Він був настільки здивований, опинившись мало не наодинці з Енн Елліот, що втратив своє звичайне самовладання; він здригнувся, зміг лише вимовити: "Я гадав знайти тут обох міс Мазгроув. Місіс Мазгроув сказала, що вони тут", — і одразу ж відійшов до вікна, щоб заспокоїтися і зметикувати, як йому краще поводитися з нею.

— Вони нагорі, у сестри. За кілька хвилин, мабуть, спустяться, — відповіла Енн, звичайно, збентежившись; і якби дитина навіщось не підізвала її, вона б одразу ж вибігла з кімнати, рятуючи від ніяковості й себе, й капітана Вентворта.

Він залишився біля вікна і, проказавши спокійно й чемно: "Сподіваюся, хлопчикові вже краще", — замовк.

Їй довелося стати навколішки біля канапи й залишатися там на вимогу свого підопічного; так минуло декілька хвилин, доки, на превелику втіху, вона не почула кроки в передпокої. Повертаючи голову, вона сподівалася побачити господаря дому, але побачила того, хто аж ніяк не міг розрядити напруженість, — Чарлза Гейтера, який, видно, анітрохи не більше зрадів, побачивши капітана Вентворта, ніж останній, побачивши Енн.

Вона ледве вимовила:

— Добридень. Чи не бажаєте сісти? Усі зараз будуть.

Капітан Вентворт відійшов од вікна, певно, не проти того, щоб почати розмову, та Чарлз Гейтер зараз же поклав кінець його намаганням, сівши біля столика й розгорнувши газету; і капітан Вентворт повернувся до вікна.

За хвилину сцена знову змінилась. Молодший хлопчисько, рідкісний забіяка й шибеник двох років, якому відчинив двері хтось зовні, вкрай рішуче з'явився серед них і пішов до канапи, щоб подивитися, що тут робиться, і заявити на щось свої права.

Не знайшовши нічого їстівного, він вирішив погратись; і, якщо тітонька не дозволяла йому дражнити хворого братика, він обхопив рученятами її саму так, що, зайнята Чарлзом і стоячи навколішки, Енн була неспроможна його струсити. Вона вмовляла, наказувала, улещувала — і все марно, їй було пощастило його відштовхнути, але він одразу же з іще більшим задоволенням наскочив на неї ззаду.

— Волтере, — сказала вона. — Зараз же відпусти мене. Ти вкрай погано поводишся. Я дуже на тебе серджуся.

— Волтере, — крикнув Чарлз Гейтер. — Ти чому не слухаєшся тітоньки? Хіба ти не чуєш, що тітонька тобі каже? Іди сюди, Волтере. Іди до дядечка Чарлза.

Волтер, однак, і вухом не повів.

Але через хвилину Енн відчула, що її вивільняють; хтось зняв із неї Волтера, хоч він так на неї напосів, що довелося з

силою відчіплювати від її шиї маленькі рученята, і відніс його геть. Аж потім вона встигла зрозуміти, що це зробив капітан Вентворт.

Через таке відкриття вона зовсім заніміла. Вона була не в змозі навіть дякувати йому й лише продовжувала розгублено упадати коло маленького Чарлза. Його несподівана допомога, його мовчазність, усі незначні подробиці пригоди, переконання, що незабаром у неї з'явилося завдяки гомінливій грі, яку він навмисне затіяв з Волтером, переконання в тому, що він не бажає чути її подяки, а скоріше показує, що менш за все схильний розмовляти з нею, — все це разом так нітило її, що, заледве до вітальні ввійшли Мері та панночки Мазгроув, вона передала маленького хворого під їхню опіку. Енн була не в змозі залишитись. У неї з'явилася нагода спостерігати любов і ревнощі всіх чотирьох — вони були разом, але це зовсім її не цікавило. Було очевидно, що Чарлзові Гейтеру не до вподоби капітан Вентворт. Вона помітила нотку роздратування в його голосі, коли після втручання капітана Вентворта він сказав: "Треба було слухатись мене, Волтере; я ж тобі казав — не дражни тітоньку", і зрозуміла, як він жалкує, що капітан Вентворт зробив те, що мусив зробити він. Але вона не могла думати ні про почуття Чарлза Гейтера, ні про чиї б то не було почуття, доки не впоралася зі своїми власними. Їй було соромно за себе, соромно, що така дрібниця могла її вкрай засмутити й збентежити, завдати їй такого болю; але все було саме так, нічого вже тут не вдієш, і лише після тривалих роздумів на самоті вона змогла заспокоїтись.

Розділ X

Незабаром з'явилися нові можливості для спостережень. Енн доволі часто бувала в товаристві всіх чотирьох, аби дійти висновку, який, вона знала, не порадував би ані зятя, ані сестру: хоча Луїза більше подобалася капітанові Вентворту,

але, наскільки Енн могла судити зі свого досвіду та спогадів, він не був закоханий у жодну з сестер. Скоріше вони були в нього закохані; але то було не кохання, а палке захоплення, яке могло, що цілком імовірно, перерости в кохання. Чарлз Гейтер розумів, здається, що ним нехтують, але Генрієтта іноді нібито розривалася між двох кавалерів. Енн багато б віддала за можливість розкрити їм очі й застерегти від небезпек, на які вони наражались. У злих намірах вона нікого не підозрювала. З великим задоволенням переконувалась у тому, що капітан Вентворт і гадки не мав про біль, який він завдавав. Тріумфування, жалюгідного тріумфування вона в його поведінці не помічала. Він, певно, не знав і не здогадувався про домагання Чарлза Гейтера. Він був винним лише в тому, що приймав (так, саме приймав, ось найвірніше слово) ознаки уваги від двох молодих жінок одразу.

Після короткої боротьби, однак, Чарлз Гейтер, здавалося, покинув поле бою. Минуло три дні, а він жодного разу не з'явився в Апперкроссі — вельми рішуча зміна. Він відхилив формальне запрошення на обід; містер Мазгроув застав його тоді заглибленим у книжки, а це подружжя Мазгроув визнало вкрай небезпечним, говорячи потім з похмурими обличчями, що так можна й до смерті завчитися. Мері від щирого серця сподівалася, що він дістав од Генрієтти рішучу відмову, а її чоловік із дня на день чекав на його повернення до Апперкросса. Енн же вважала, що Чарлз Гейтер учинив мудро.

Одного ранку, в той час, коли Чарлз Мазгроув і капітан Вентворт пішли на полювання, а сестри на Віллі мирно сиділи за рукоділлям, до їхнього вікна підійшли сестри з Великого Дому.

Був прекрасний листопадовий день, і панночки Мазгроув здійснили свій невеличкий перехід і зупинилися біля вікна з єдиною метою — повідомити, що вирушають на тривалу

прогулянку, і висловити жаль, що Мері навряд чи захоче піти з ними, а коли Мері, трохи уражена тим, що її вважають неспроможною довго ходити, охоче обізвалась: "О, я залюбки з вами піду, я так люблю тривалі прогулянки", панночки обмінялися поглядами, з яких Енн зрозуміла, що саме цього вони й не хотіли, і знову здивувалася звичаям сімейства, де все робилося відкрито й гуртом, навіть якщо для когось із них це було небажано й незручно. Вона намагалася відмовити Мері від прогулянки, але марно, а коли панночки куди охочіше почали кликати її, вона вирішила погодитися, щоб потім повернутися разом із сестрою назад і не порушувати їхніх планів.

— Не розумію, чому вони вирішили, що я не люблю тривалих прогулянок, — казала Мері, йдучи сходами вгору. — Усі завжди думають, нібито я неспроможна довго ходити, а самі б образились, якби ми їм відмовили. Як же можна відмовити, коли люди ось так приходять тебе благати?

Коли вони вже вирушали, повернулися молоді чоловіки. Щеня, яке вони взяли з собою, зіпсувало їм усе полювання й вимусило завчасно повернутись. Отже, у них з'явилися і дозвілля, і сили, і схильність до прогулянки, і вони залюбки взяли в ній участь. Якби Енн могла це передбачити, вона б залишилася вдома, але цікавість узяла гору, і тому вона вирішила, що відмовлятися вже незручно, і всі шестеро рушили в дорогу під проводом панночок Мазгроув та в обраному ними напрямку.

Енн вирішила нікому не заважати, а коли товариство мимохіть розбредеться вузькими стежками, триматися сестри й зятя. Вона намагалася радіти самій ходьбі й, дивлячись на прощальну посмішку року, якою проводжав він побляклу траву та поруділе листя, повторювала подумки численні поетичні описи осені, цієї особливої пори, яка так впливає на уяву й почуття, що кожен письменник, твори якого варті того, щоб їх

читали, робив спроби оспівати її у віршах чи прозі. Вона намагалася зосередитись на роздумах і цитатах, але, коли до неї долинали уривки розмови капітана Вентворта з обома панночками Мазгроув, вона не могла й не слухати, хоча поки що не почула нічого цікавого. Вони просто весело базікали, як це роблять усі молоді люди, коли вони між собою у дружніх стосунках. Він більше уваги приділяв Луїзі, ніж Генрієтті. Луїза була йому, певно, більш цікавою. Інтерес цей, здається, зростав, і одне зауваження Луїзи особливо вразило Енн. Знову віддавши, як ведеться, усе належне чудовому дню, капітан Вентворт продовжував:

— Прекрасна погода для адмірала та моєї сестри! Цього ранку вони збиралися поїхати подалі; мабуть, ми зможемо привітати їх з якоїсь із цих гірок. Вони казали, що поїдуть на цей бік села. Цікаво, де вони сьогодні перекинуться. Ох, повірте, це дуже часто трапляється, але сестрі хоч би що; їй навіть подобається падати.

— О, це вже ваші вигадки, я впевнена, — вигукнула Луїза. — Але навіть якщо це так, я б на її місці поводилася так само. Якби я когось так любила, як вона любить адмірала, я завжди була б із ним, ні на хвилину б його не покидала, і мені було б набагато приємніше, коли б він мене перекидав, ніж коли б хтось інший возив у повній безпеці.

Це було сказано з запалом.

— Справді? — вигукнув він у тон своїй співрозмовниці. — Це робить вам честь!

І обоє замовкли.

Енн не одразу потім змогла заглибитись у вірші. Довелося забути про дивну красу осені, доки якийсь сумний сонет, прикрашений влучним зіставленням минулого року з минулою радістю та який ремствує на вічну розлуку з юністю, надією й весною — з усім одразу — не спаде на пам'ять. Коли вони опинилися на новій стежці, змусила себе запитати: "Чи це не дорога до Вінтропа?" Але ніхто не почув її питання, принаймні ніхто не відповів.

Проте саме до Вінтропа чи його околиць — буває, зустрічаєш молодих людей, які прогулюються поблизу свого дому, — вони й простували; і після того, як довго йшли через громадські поля, де працьовитий плуг і свіжорозриті борозни переконливо свідчили про те, що селянин, усупереч усім сумним віршованим рядкам, вірить, що весна повернеться, — досягли нарешті вершини найбільшої гори, що розділяла Апперкросс і Вінтроп, і незабаром біля її підніжжя з іншого боку їм відкрився Вінтроп.

Він простягся перед ними без краси та гідності — понурий, приземкуватий дім, затиснутий між сараїв і надвірних будівель.

Мері вигукнула:

— Боже мій! Це ж Вінтроп! Оце так! Мабуть, нам час повернутись. Я дуже втомилася.

Генрієтта, трохи засоромлена і не помічаючи, щоб кузен Чарлз десь прогулювався стежкою чи притулявся до хвіртки, ладна була скоритися Мері, але Чарлз Мазгроув сказав: "Ні", а Луїза, охоче його підтримавши та відсторонивши сестру, готувалася з більшим запалом вислухати міркування Чарлза.

Чарлз тим часом рішуче заявляв про свій намір провідати тітоньку, коли вже він опинився зовсім поряд; і відверто, хоч зовсім не так сміливо вмовляв Мері піти з ним. Але це був один з пунктів, у яких його дружина виявляла свою владу; і у відповідь на його запрошення відпочити хвилин п'ятнадцять у Вінтропі, оскільки втомилася, вона твердо заявила: "О, ні, ніколи! Краще зовсім не відпочивати, ніж знову потім видиратися на цю гору!" Одне слово, усім своїм виглядом і тоном вона показувала, що сперечатися з нею марно.

Після довгих дебатів і нарад було вирішено, що Чарлз і Генрієтта завітають до тітоньки й кузенів, а всі інші почекають на горі. Луїза, здається, наполегливіше від усіх захищала цей план; і коли вона побігла з гори, продовжуючи розмовляти з Генрієттою, Мері скористалася нагодою й, зневажливо оглядівшись, сказала капітанові Вентворту:

— Як прикро мати таку рідню! Але запевняю вас, за все своє життя я й двічі не переступила їхнього порога.

Відповіддю їй була лише удавана, змушена посмішка, до якої, коли капітан Вентворт відвернувся, додався ще й глузливий погляд, з якого Енн дуже добре зрозуміла, про що капітан подумав.

На горі вони влаштувалися в чудовому місці. Луїза повернулась, і Мері, знайшовши собі зручну місцинку на приступках перелазу, здавалася дуже задоволеною, доки інші стояли коло неї, але ледве Луїза повела капітана Вентворта до сусіднього горішника збирати горіхи, настрій Мері був зіпсований. Вона вже не знаходила своє сидіння зручним і була впевнена, що Луїза знайшла десь для неї щось краще, і, не слухаючи Енн, вирішила неодмінно її розшукати. Але, пройшовши тією самою хвірткою, вона нікого не побачила. Енн знайшла для неї дуже зручну місцинку — сонячне узбіччя біля

ліщини, за якою, вона не мала сумніву, десь були Луїза й капітан Вентворт. Мері присіла лише на хвилинку, бо була впевнена, що Луїза знайшла десь для неї краще місце, отже, треба її розшукати.

Енн, неабияк заморившись, була дуже рада сісти; незабаром вона почула розмову Луїзи й капітана Вентворта, які, певно, продиралися крізь ліщину, нібито йшли вузьким, тісним коридором. Ідучи, вони розмовляли. Спочатку вона розпізнала голос Луїзи. Та, здається, довго й захоплено над чимось міркувала. І ось що Енн почула:

— Отже, я змусила її піти. Як можна було відмовитись од візиту через такі дрібниці! Я б ніколи не відмовилась од свого наміру, тим більше через втручання такої особи, ні, будь-якої особи! Не так легко мене вмовити. Коли я щось вирішила, то вирішила; а Генрієтта, здається, уже зібралася піти сьогодні до Вінтропа і ледве не передумала через свою дурну поступливість!

— Отже, якби не ви, вона б не пішла?

— Так, не пішла б. Мені трохи соромно в цьому зізнатись.

— Їй пощастило, що поряд із нею є людина, наділена такою твердістю! Після натяків, які ви мені зараз зробили та які лише підкріплюють мої спостереження, немає сенсу удавати, нібито я не зрозумів, що відбувається. Я зрозумів, що йдеться не тільки про ранковий візит ввічливості вашій тітоньці. Горе йому і їй теж, коли зустрінуться їм серйозні перешкоди, коли обставини будуть вимагати від них рішучості й сили волі, якщо навіть у таких дрібницях вона так легко піддається чужому впливу. Ваша сестра дуже добра й привітна, але ви, я бачу, наділені твердістю та стійкістю. І якщо вам дороге її щастя,

передайте їй якнайбільше своєї стійкості. Але, без сумніву, ви й без мене про неї дбаєте. Найбільш прикрим є те, що з цими поступливими, згідливими натурами будь-хто може робити, що йому заманеться. І ніколи не можна сподіватися на чийсь добрий вплив, ніколи не можна знати, чи надовго його вистачить. Той, хто хоче бути щасливим, має бути твердим. Ось вам горіх, — сказав він, зриваючи його з верхньої гілки, — для прикладу. Чудовий, гладенький горішок, який завдяки своїй природній силі витримав усі бурі осені. Жодної дірочки, жодної прим'ятинки. Цей горіх, — продовжував він із жартівливою серйозністю, — у той час, як більшість його співбратів упали й розтоптані, усе ще користується всім тим щастям, яким тільки може користуватися лісовий горішок. — Потім, повернувшись до своєї попередньої серйозності: — Перше, чого я бажаю всім, до кого добре ставлюсь, — це твердості духу. Якщо Луїза Мазгроув у падолисті своїх літ хоче бути гарною й щасливою, нехай дбайливо оберігає свою твердість.

Він закінчив свою промову, але вона залишилася без відповіді. Енн здивувалася б, якби Луїза одразу ж відповіла на ці слова, такі незвичайні та промовлені з такою щирістю й теплотою! Вона легко могла уявити, що зараз відчувала Луїза. Що ж до неї самої, вона боялася ворухнутися, щоб її ніхто не помітив. Кущ крислатого падуба захищав її від їхніх поглядів, коли вони проходили мимо. Доки їх ще було чути, Луїза знову заговорила:

— Мері зовсім не зла, — сказала вона. — Але іноді так мене дратує своєю безглуздою гордістю — гордістю Елліотів. Їй дісталося в спадщину занадто багато гордості Елліотів! Ми всі так хотіли, щоб Чарлз одружився не з Мері, а з Енн. Адже ви, мабуть, знаєте, що він їй освідчився.

Після хвилинної паузи капітан Вентворт запитав:

— Ви маєте на увазі, що вона йому відмовила?

— О, так, звичайно!

— Коли це трапилось?

— Не пам'ятаю точно, бо ми з Генрієттою тоді ще були в школі, але, гадаю, за рік до того, як він одружився з Мері. Шкода, що вона йому відмовила. Нам усім вона завжди значно більше подобалася; а татонько й матуся й зараз вважають, що це їй порадила її найкраща подруга леді Рассел. Вони, мабуть, думають, що Чарлз недостатньо розумний і вчений, аби сподобатися леді Рассел, і тому вона вмовила Енн йому відмовити.

Звуки віддалялись, і більше нічого Енн не могла розрізнити. Тепер уже власні почуття змушували її залишатися на місці. Їй довелося багато пережити, перш ніж вона змогла підвестись. Її не спіткала доля, яка, згідно з прислів'ям, призначена всім надто цікавим, не почула вона про себе й принизливого судження, але багато що боляче її зачепило. Вона зрозуміла, якої думки був про її вдачу капітан Вентворт, і того інтересу й співчуття, що він виявив до неї, було достатньо, щоб вибити її з колії.

Узявши себе в руки, вона пішла до Мері й, знайшовши її та повернувшись разом з нею до приступок біля перелазу, трохи заспокоїлася, коли все товариство зібралося й вони знову рушили в дорогу, її душа прагнула тиші й самотності, які могла вона знайти лише в галасливому товаристві.

Чарлз і Генрієтта повернулися, ведучи за собою, як легко здогадатись, Чарлза Гейтера. Енн не намагалася прозирнути в усі таємниці заходу — їх не довіряли, мабуть, навіть капітанові

Вентворту; але те, що молода людина віддалилася від юної дами, а вона пом'якшала і тепер їм знову добре було разом, поза усяким сумнівом. Генрієтта здавалася трохи засоромленою, але вельми задоволеною, Чарлз Гейтер — цілковито щасливим; і обоє були цілком зайняті одне одним від тієї хвилини, коли всі вони вирушали до Апперкросса.

Усе тепер призначало Луїзу для капітана Вентворта — це вже певна річ; і там, де доводилося розбрідатись вузькими стежками, і там, де не доводилося, вони йшли поряд, майже так само нерозлучно, як і інша парочка. На широкій луці, де місця вистачало всім, компанія розділилася на три групки; і серед тих трьох, що не могли похвалитися ні жвавістю, ні одностайністю, мимоволі опинилась Енн. Вона йшла з Чарлзом і Мері й так стомилася, що охоче обперлася на другу руку Чарлза; але Чарлз, радіючи її присутності, дувся на свою дружину. Мері погано з ним повелася й тепер каралася за свою впертість; кара полягала в тому, що він щохвилини змахував її руку, щоб пройтися прутиком по придорожній кропиві, а коли Мері почала, за звичаєм, скаржитися на його неуважність і ремствувати на свою долю, стоячи біля перелазу, він і зовсім кинув її та Енн, побігши навздогін за лисицею, що раптом промайнула, і вони його ледве дочекались.

Широка лука межувала з путівцем, який їм треба було перетнути, і, коли товариство досягло воріт, карета, звук якої вони вже давно чули вдалині, теж туди під'їхала й виявилася двоколкою адмірала Крофта. Він та його дружина, побувавши всюди, куди вони збирались, поверталися додому. Почувши про те, який довгий шлях подолали молоді люди, вони люб'язно запропонували місце в двоколці тій із дам, яка найдужче втомилася; до Апперкросса залишалася ще ціла миля, і їм усе одно було по дорозі. Запрошення призначалося всім одразу, й усіма одразу було відхилено. Панночки Мазгроув зовсім не втомилися, а Мері чи то образилася, що її не

запросили першою, чи то елліотівська гордість, як це називала Луїза, не давала їй сісти третьою до екіпажа, запряженого одним конем.

Пішоходи перетнули путівець, піднімалися до іншого поля, і адмірал уже знову почав нокати на свого коня, коли капітан Вентворт раптом підійшов до сестри і щось їй сказав. Що ж саме — можна здогадатися з наслідків.

— Міс Елліот, ви ж так втомилися! — вигукнула місіс Крофт. — Дозвольте нам відвезти вас додому. Місця тут вистачить, запевняю вас. Якби ми були такі, як ви, тут можна було б, я впевнена, і вчотирьох сісти. Зробіть ласку, міс Елліот, сідайте до нас.

Енн ще стояла на путівці, але, мимоволі почавши відмовлятися, продовжувати вона вже не могла. Адмірал наполегливо підтакував дружині — чинити опір було безглуздо. Вони стиснулися, наскільки це було можливо, а капітан Вентворт, повернувшись до неї і не вимовивши ані слова, спокійно підсадив її до екіпажа.

Так, він це зробив. Вона сиділа в двоколці й думала, що це він її туди помістив за своїм бажанням і своєю рукою, бо зрозумів, як вона втомилася, і вирішив допомогти. Його ставлення до неї, яке виявилося в цьому вчинку, не давало їй спокою. Ця дріб'язкова обставина нібито підбивала підсумок усьому, що сталося раніше. Вона його розуміла. Він її не пробачив, але не міг залишатися нечутливим. Засуджуючи її за минуле, яке він згадував із глибокою та незаслуженою образою, цілковито байдужий до Енн і вже почавши відчувати прихильність до іншої, він, однак, не міг байдуже дивитися на її незручності. Це був відгомін минулих днів; вияв чистого, хоч і неусвідомленого дружнього почуття; доказ ніжного та щирого

серця, яке принесло їй стільки горя й радощів разом, вона навіть не знала, що пересилювало.

Витаючи думками далеко, вона намагалася підтримати незначущу розмову зі своїми супутниками. Вони вже здолали майже половину шляху тряським путівцем, коли вона раптом почала розуміти, про що вони говорили. Її увагу привернуло слово "Фредерік".

— Фредерік, без сумніву, має намір освідчитись одній з дочок Мазгроувів, Софі, — сказав адмірал. — Тільки ніяк не збагну, якій. Як на мене, він уже достатньо довго з ними знайомий, аби прийняти рішення. А все через мирний час. Якби нині була війна, він би так довго не думав. Ми, моряки, під час війни не можемо дозволити собі довго залицятися до панночки, міс Елліот. Скільки днів, моя люба, минуло від того дня, як я вперше тебе побачив, і до того, як ми звили гніздечко в Норд-Ярмуті?

— Давай краще не будемо про це згадувати, мій любий, — весело відгукнулася місіс Крофт. — Адже якщо міс Елліот дізнається, як швидко ми порозумілися, то не повірить, що ми з тобою щасливі. Зрештою, я багато чула про тебе.

— Та й мені багато хто казав, що ти красуня, навіщо ж нам було довго чекати? Ні, у таких справах зволікати не можна. Було б дуже добре, якби Фредерік мерщій розправив вітрила та привіз одну з цих юних дам до Келлінча. Там вона ніколи не буде нудьгувати. А ці дами обидві такі милі; я навіть майже їх не розрізняю.

— Так, справді, добрі, щирі дівчата, — сказала місіс Крофт тоном стриманого схвалення, яке дало підставу Енн підозрювати, що жодну з них вона не вважає вартою свого

брата. — І сімейство таке шановне. Кращої рідні нам не знайти. Стережися стовпа, адмірале, мій любий. Зараз ми в нього вріжемося.

І тут вона рішуче взяла віжки до своїх рук, рятуючи всіх од небезпеки; і далі, завдяки її мудрому водійству, вони не потрапили до канави й не перекинулися разом з двоколкою; і Енн, не без приємності розмірковуючи над особливостями цієї їзди, яка вкрай точно, на її погляд, відбивала загальні риси сімейного життя Крофтів, доїхала до дверей Вілли живою та здоровою.

Розділ XI

Тим часом чекали повернення леді Рассел: навіть день було призначено, і Енн, яка, за умовою, готувалась одразу ж до неї приєднатися, чекала свого скорого від'їзду до Келлінча й розмірковувала над зміною, що її чекала.

Вона буде жити в тому самому селі, де й капітан Вентворт, усього лише за півмилі; вони будуть ходити до однієї церкви, дві сім'ї будуть неодмінно зустрічатися. Цього їй зовсім не хотілось, але в Апперкроссі він проводив так багато часу, що, виїжджаючи звідси, вона швидше віддалялася від нього, ніж до нього наближалась; і що більше розмірковувала над цим важливим предметом, то більше здавалося їй, що вона не програє, але виграє так само очевидно, як вигравала, міняючи товариство бідолашної Мері на товариство леді Рассел. Їй дуже не хотілося зустрічатись із капітаном Вентвортом у Келлінч-холлі: ці стіни зберігали пам'ять про ті зустрічі, які їй було б занадто боляче згадувати, але ще менше вона хотіла, щоб капітан Вентворт зустрівся з леді Рассел. Вони не подобались одне одному, і було б недоречним поновлювати давнє знайомство; і якби леді Рассел побачила їх разом, вона б

дійшла висновку, що він надто добре володіє собою, а Енн, навпаки, надто погано.

Такими здебільшого були думки, які обсідали її перед від'їздом з Апперкросса, де, як їй здавалось, вона гостювала надто довго. Звичайно, її двомісячне перебування тут виправдовувалось піклуванням про маленького Чарлза, але він швидко одужував, і вона вже не мала потреби тут залишатися.

Коли Енн уже збиралася покинути Апперкросс, вона зустрілася ще з однією обставиною, якої менш за все могла чекати. Капітан Вентворт, після того як цілих два дні в Апперкроссі про нього не було ні слуху ні вістки, знову з'явився серед них, аби виправдати свою відсутність.

Капітан Вентворт нарешті одержав листа, який давно його шукав, — то був лист від капітана Гарвіла, який повідомляв, що він улаштувався з сімейством на зиму в Лаймі; таким чином, друзі раптом опинялися за двадцять миль один від одного. Після тяжкого поранення, що він його дістав два роки тому, капітан Гарвіл не міг уже похвалитися міцним здоров'ям, і тому капітан Вентворт, якому не терпілося його побачити, сам негайно вирушив до Лайма. І там провів цілу добу. Він був цілком виправданий, його приязні почуття схвалені, до друга виявили жваву цікавість, а яскравий опис довкілля Лайма справив таке враження, що всі захотіли вирушити туди гуртом і роздивитися все на власні очі.

Молодь неодмінно хотіла побачити Лайм. Капітан Вентворт знову туди збирався; від Апперкросса це було всього-на-всього лише за сімнадцять миль; погода видалася незвично чудовою для листопада; до того ж Луїза, яка більше за всіх рвалася до Лайма й до того ж прагнула постояти на своєму, від недавнього часу вважаючи свавілля неоцінною чеснотою, не стала навіть слухати батьків, які просили відкласти це до літа.

І ось усі рушили до Лайма — Чарлз, Мері, Енн, Генрієтта, Луїза та капітан Вентворт.

Спочатку безтурботно вирішили виїхати вранці й до вечора повернутись, але на це містер Мазгроув, жаліючи коней, не давав згоди; до того ж не можна забувати, що в половині листопада день залишав небагато часу на милування красою природи, коли ще відняти сім годин на поїздку туди та назад важкою дорогою. Отже, розумніше переночувати там і повернутися завтра до обіду. Це рішення всі визнали мудрим; і хоч зібралися до сніданку в Великому Домі спозарана й вирушили точно в призначений час, уже далеко перевалило за полудень, коли два екіпажі — карета містера Мазгроува, яка вміщала чотирьох дам, і бричка Чарлза, до якої він посадив капітана Вентворта, здолали довгий спуск до Лайма й опинилися на його головній вулиці, що стрімко спускалася донизу, так що вони ледве встигали оглядітись, доки зовсім не згасне й охолоне день.

Улаштувавшись на ночівлю в маленькому готелі та замовивши обід, одразу ж, звичайно, рушили до моря. Цієї пори року Лайм уже не пропонує своїх звичайних розваг. Будинки позабивані й покинуті всіма, окрім хіба що місцевих мешканців; і, тоді як самі будівлі є видовищем не дуже захоплюючим, дивовижне розташування міста, головна вулиця, яка ледве не зривається просто до води, дорога до Кобба, що в'ється вздовж берега бухти, вельми пожвавленої влітку, сам Кобб, із його старовинними та новітніми дивами, зі сходу обставлений низкою мальовничих скель, — притягують до себе увагу мандрівника; і дуже дивний той мандрівник, який одразу не зачарується довкіллям Лайма й не захоче познайомитися з ним краще. А далі — нерівний, то здиблений, то спадистий Чармут у близькому сусідстві й особливо його тиха затишна бухта, оточена темними стрімчаками, де, сидячи на пласкому камені серед пісків, ви можете довго спостерігати, як хвилі то

наринуть, то відринуть од берега; ліси веселого села Верхній Лайм; і, нарешті, Пінні з зеленими ущелинами серед романтичних скель, де лісові дерева й розкішні сади говорять вам про те, як багато століть минуло відтоді, коли перший частковий обвал підготував землю до її нинішньої краси, у якій вона може змагатися зі славетними красотами острова Байта; одне слово, треба відвідувати знову і знову ці місця, щоб відчути всю чарівність Лайма. Гості з Апперкросса, проходячи повз похмурі покинуті будинки, спускалися все нижче й нижче, доки не досягли берега; трохи почекали, задивившись на море, як і всякий, хто достойний на нього дивитись; далі попростували до Кобба, що приваблював їх і сам по собі, і як мета подорожі капітана Вентворта, бо там у маленькому будиночку, біля допотопного молу оселилося сімейство Гарвіл. Капітан Вентворт звернув з дороги, щоб навідатися до друга, а інші пішли далі. В Коббі він мав їх наздогнати.

Вони ще не встигли втомитися та віддати належне чудовим краєвидам, і навіть Луїза, здається, ще не встигла скучити за капітаном Вентвортом, коли він з'явився знову, з трьома супутниками, яких одразу ж упізнали з описів: це були капітан Гарвіл з дружиною та капітан Бенвік, який оселився разом з ними.

Капітан Бенвік колись, ще лейтенантом, служив на "Лаконії", і капітан Вентворт після свого першого повернення з Лайма описав його як чудового хлопця та прекрасного офіцера словами, переконливими для будь-якого слухача, додавши до цього ще й історію його особистого життя, яка особливо вразила дам. Він був заручений із сестрою капітана Гарвіла й тепер оплакував її. Рік чи два чекали вони достатків і підвищення по службі. Достатки з'явилися, бо, відзначившись у битві, він одержав чималу грошову винагороду; крім того, його нарешті підвищили на посаді, але Фанні Гарвіл, на жаль, до цього не дожила. Вона вмерла минулого літа, коли він був у

морі. Капітан Вентворт вважав, що не можна більш віддано кохати жінку, ніж кохав Фанні Гарвіл бідний Бенвік, і не можна сильніше мучитися від жахливої втрати. Він визнавав, що самою своєю вдачею капітан Бенвік приречений страждати невідбутно, бо глибину почуттів поєднував той із серйозністю, вимогливим читацьким смаком, схильністю до самотності й тихої спокійної праці. Цікавість історії довершувалася тим, що горе, яке зробило неможливим споріднення між Гарвілами й капітаном Бенвіком, лише зміцнило їхню дружбу, і тепер він оселився з ними разом. Капітан Гарвіл найняв дім на півроку; його смак, слабке здоров'я, достатки, — все вело до того, щоб оселитися в недорогому будинку на березі моря, а мальовничі краєвиди й зимова безлюдність Лайма якнайбільше відповідали стану душі капітана Бенвіка. Останній зустрів загальне гаряче співчуття.

"І все ж таки, — казала до себе Енн, коли вони йшли їм назустріч, — його серце так само розбито, як і моє. І не думаю, що щастя назавжди його покинуло. Він молодший за мене, якщо не віком, то душею; він чоловік. Він ще оживе серцем і буде щасливим з іншою".

Вони зустрілись і були представлені одне одному. Капітан Гарвіл був високого зросту, з темним волоссям, розумним і добрим обличчям; він трошки накульгував; через грубуваті риси обличчя та слабке здоров'я він здавався старшим від капітана Вентворта. Капітан Бенвік видавався, як і був, молодшим за обох своїх товаришів і меншим на зріст. Його обличчя було милим і зажуреним, точнісінько яким воно й мало бути, і він майже не брав участі в загальній розмові.

Капітан Гарвіл, хоча його манери були не такими бездоганними, як у капітана Вентворта, був людиною доброю, щирою та люб'язною. Місіс Гарвіл була набагато простішою за свого чоловіка, однак, здавалося, зовсім не поступалася йому

добродушністю, і ніщо не могло бути щирішим за її готовність вважати всіх друзів капітана Вентворта своїми друзями і люб'язнішим за її наполегливі запрошення пообідати. Вона ледве відпустила їх до готелю, бо вони вже замовили там обід, здається, майже ображаючись на капітана Вентворта за те, що, прибувши до Лайма з такою юрбою, він не вважав природним разом з усіма в них пообідати.

У цьому прозирала така відданість капітанові Вентворту, такою щирою була гостинність, така несхожа на звичайну манірність званих обідів і візитів ввічливості, що Енн навіть лякало подальше знайомство з братами-офіцерами. "Адже всі вони могли б бути й моїми друзями", — думала вона, і їй було важко опанувати себе, щоб не виявити своїх почуттів.

Покинувши Кобб, вони пішли до своїх нових друзів і опинились у кімнатах таких тісних, що лише від щирого серця можна було запрошувати туди на обід так багато гостей. Спочатку це на хвилинку здивувало Енн, але дуже скоро її здивування розчинилося в більш приємних почуттях, викликаних винахідливістю капітана Гарвіла, який умів якнайкраще використовувати невеликий простір, удосконаливши позичені меблі та захистивши вікна й двері від неминучих зимових бур. Незвичайне облаштування кімнат, де хазяйським меблям, які складалися з безликих і байдужих предметів, жваво суперечили вироби з рідкісного дерева та цінні й цікаві речі, що їх капітан Гарвіл привіз із далеких країн, де йому довелося плавати, збуджувала в Енн не тільки цікавість. Це було наслідком його праці, пов'язаним із його заняттям, яке відбивало його схильності та звички й свідчило про сімейне щастя та спокій, тож усе це не могло не зачепити в ній і глибших почуттів.

Капітан Гарвіл не дуже полюбляв читати, але він виготував й навісив гарні та зручні полиці для безлічі вишукано

переплетених томиків, що належали капітанові Бенвіку. Кульгавість не дозволяла йому багато ходити пішки, але завдяки доброму серцю й багатій уяві він, сидячи вдома, завжди був чимось зайнятий: креслив, фарбував, різав, клеїв; майстрував дитячі іграшки, вигадував якісь поліпшені спиці та шпильки. А коли вже всі справи було перероблено, сідав у кутку до своєї великої рибальської сітки.

Коли вони покинули дім, Енн нібито попрощалася з живою картиною великого сімейного щастя, а Луїза, яка тоді опинилася поруч неї, заходилась із захопленням хвалити моряків, їхню вірність у дружбі, готовність до братерської допомоги, відвертість, чесність, заявляючи, що в Англії не знайти людей, які могли б із ними зрівнятися, що вони єдині володіють мистецтвом доброчесного життя та заслуговують на пошану й любов.

Вони повернулися до готелю перевдягнутися та пообідати; і таким чудовим усе було з самого початку, що й інше подобалося попри численні запевнення й перепрошення господарів: "Зараз не сезон", "Лайм зараз не той", "Якби знати, що будуть гості" тощо.

На цей час Енн помітила: всупереч своїм чеканням, вона настільки звикла до товариства капітана Вентворта, що, сидячи з ним тепер за одним столом і обмінюючись незначущими фразами (далі них, звичайно, не йшло), зовсім не відчувала незручності.

Через ранню осінню темряву дами до ранку не могли більше побачитись, але капітан Гарвіл пообіцяв завітати; і він прийшов разом із другом, якого не чекали, вважаючи, що капітан Бенвік гнітиться чужим і галасливим товариством. Проте, незважаючи на всю свою тугу, він вирішив знову-таки до них прийти.

Доки капітани Вентворт і Гарвіл розважали товариство, згадуючи минулі дні та розповідаючи незліченні анекдоти, Енн опинилася осторонь з капітаном Бенвіком і, поступаючись доброму спонуканню, вирішила його розворушити. Він був сором'язливим і схильним до задумливості, але м'якість рис її обличчя та манер невдовзі перемогли, і перші зусилля Енн мали зовсім непоганий наслідок. Очевидно, він мав уподобання до книжок, особливо до поезії і, радіючи, що принаймні на один вечір дала йому змогу заглибитись у теми, не дуже цікаві для його звичайного оточення, вона, однак, сподівалася, що допомогла йому, висловивши думки щодо того, як важливо боротися зі зневірою, на які, що цілком природно, й наштовхувала їх ця бесіда. Бо, хоч і сором'язливий, капітан Бенвік не був потайною людиною: він, здавалося, радів нагоді висловити свої почуття; і, поміркувавши над поезією, її нинішнім розквітом, стисло порівнявши чесноти славетних поетів, спробувавши встановити, що більше заслуговує на увагу — "Марміон" чи "Діва озера", як розцінити "Гяура" й "Абідоську наречену" та як вимовляти саме слово "Гяур", він виявив таке близьке знайомство з усіма ніжними піснями одного поета й натхненними описами безнадійних мук у іншого; прочитав їй напам'ять рядки про розбите серце, про дух, який загинув під дією горя, з таким натхненням і так ясно здаючись на її цілковите розуміння й співчуття, що нарешті вона вирішила висловити сподівання, що він читав не одну лише поезію, і додала, що, на її погляд, усе лихо поезії полягає в тому, що мало хто втішається нею безкарно, і що вона найбільше вражає нас саме в тому стані душі, коли не слід упиватися нею. Помітивши, що він не тільки не ображений, але потішений її натяком на події його минулого, вона вирішила продовжувати; і, керуючись своїм правом старшинства, сміливо порадила йому заглибитись у читання прози; коли ж він запитав, яку саме прозу вона має на увазі, вона назвала ті праці високоморальних авторів, ті прекрасні збірки листів, ті спогади достойних людей, які багато страждали, які були

єдиними, хто, на її думку, могли зміцнити дух шляхетністю помислів і високим прикладом душевного терпіння.

Капітан Бенвік уважно слухав, здавалося, вдячний за співчуття; і хоч він хитав головою та зітхав, даючи зрозуміти, як мало він вірить, що книги можуть допомогти в такому безмірному горі, як його власне, їхні назви він, однак, занотував і обіцяв прочитати при нагоді.

Коли вечір закінчився, Енн не могла не всміхнутись, згадавши про те, що приїхала до Лайма, виявляється, для того, щоб проповідувати терпіння й смиренність чоловікові, якого ніколи раніше не бачила; але після більше серйозних роздумів їй довелося визнати, що, як і багато хто з великих моралістів і проповідників, вона конче мало могла підтвердити дивне красномовство своїм прикладом.

Розділ XII

Енн і Генрієтта, помітивши вранці, що прокинулися раніше за всіх, вирішили до сніданку прогулятися до моря. Стоячи на піску, вони дивилися на хвилі, які бігли до їхніх ніг під ніжним південно-східним вітерцем з усією чарівністю, яка тільки можлива на такому низькому березі. Вони віддали належне чудовому ранку, похвалили море, зійшлися на тому, що цей свіжий вітерець надзвичайно приємний, — і замовкли, доки Генрієтта раптом знову не заговорила:

— О, так! Я цілком упевнена в тому, що морське повітря є цілющим для майже всіх без винятку. Без сумніву, воно було дуже корисним для доктора Шерлі після хвороби минулою весною, рівно рік тому. Він сам стверджує, що місяць, який він провів у Лаймі, допоміг йому більше за ліки і що на морі він завжди знову почувається молодим. Ось мене й не покидає

думка: як шкода, що він не живе постійно на морі. Як на мене, краще б йому зовсім залишити Апперкросс і переїхати до Лайма. Чи не так, Енн? Ти згодна, що це найкраще і для нього, і для місіс Шерлі? Ти ж знаєш, у неї тут рідня, багато знайомих, їй було б веселіше, і, я впевнена, вона б охоче оселилася там, де є допомога поблизу, на випадок, коли він знову занедужає. Як усе ж таки сумно, що такі чудові люди, як доктор Шерлі та його дружина, які за все своє життя зробили стільки добра, змушені доживати віку в Апперкроссі, де, окрім нашої родини, їм нема з ким і словом перемовитись. Хоч би друзі йому натякнули. На мою думку, вони мають це зробити. Його легко сюди відпустять у його роки та з таким добрим іменем. Єдине, у чому я сумніваюсь, — чи можна його переконати залишити свою парафію. Він людина надзвичайно суворих переконань. Навіть занадто суворих. Справді, Енн, це вже занадто! Чи ти згодна, що священик зовсім не мусить жертвувати своїм здоров'ям заради обов'язків, які не менш прекрасно може виконувати інший? Тим більше що Лайм усього-на-всього за якихось сімнадцять миль від Апперкросса, так що, коли хтось буде чимось незадоволений, він одразу дізнається.

Енн не раз усміхнулася до себе протягом цієї промови та відповідала, від усього серця бажаючи зважити на становище й дівчини, й молодого чоловіка, хоч що могла вона висловити, окрім найзагальніших суджень? Вона й сказала все, розумне й доречне: згодилася з тим, що доктору Шерлі треба відпочити; помітила, що було б чудово, якби знайшлася діяльна, чесна молода людина, яка стала би вікарієм у Апперкроссі; і навіть не забула натякнути, що цьому новому вікарію слід було б бути одруженим.

— Як би мені хотілося, — продовжувала Генрієтта, дуже задоволена співрозмовницею, — як би мені хотілося, щоб леді Рассел жила в Апперкроссі й була в дружніх стосунках із доктором Шерлі! Я так багато чула, що леді Рассел вміє

вплинути на кого завгодно! Вона, мені завжди здавалося, може переконати будь-кого в будь-чому. Я її боюся, я вже тобі казала, просто боюся, вона ж така розумна; але я її надзвичайно поважаю і була б дуже рада, якби в нас у Апперкроссі була така сусідка.

Енн здався кумедним дивний спосіб, яким Генрієтта висловлювала свою вдячність, і такою ж кумедною вважала вона думку, що всі члени сімейства Мазгроув при нинішньому стані речей мають прихильно ставитися до її подруги леді Рассел; вона встигла відповісти, проте, побіжно, лише висловивши надію, що в Апперкроссі ще може оселитися така розумна жінка, — бо назустріч їм ішли Луїза й капітан Вентворт. Вони теж вирішили погуляти, доки сніданок не готовий, але Луїза раптом згадала, що хотіла щось купити в місцевій крамниці, і потягла всіх за собою. Всі слухняно пішли за нею.

Коли вони підійшли до сходів, що вели від берега вгору, джентльмен, який саме тієї хвилини зібрався спускатися, поштиво відійшов убік, аби дати їм дорогу. Вони піднялися й пройшли повз нього; і коли вони проходили, його увагу привернуло обличчя Енн, і він подивився на неї з захопленням, яке не могло їй не полестити. Вона мала надзвичайно чудовий вигляд: од свіжого вітру її щоки пойнялися свіжим рум'янцем, очі сяяли, і це надавало колишньої чарівності правильним милим рисам. Очевидно, незнайомий джентльмен (судячи з його манер, він справді був джентльменом) умів це оцінити. Капітан Вентворт зараз же на неї оглянувся, і вона зрозуміла, що він це помітив. Він поглянув на неї блискучими очима, у яких вона читала: "Ви дуже сподобалися цьому чоловіку, і навіть я цієї хвилини майже впізнаю колишню Енн Елліот".

Вони дочекалися, доки Луїза купить усе, що збиралася, ще трохи погуляли й повернулися до готелю; а коли Енн

поспішала зі своєї кімнати до їдальні, вона ледь не зіткнулася з тим самим джентльменом — він виходив із сусідніх дверей. Вона вже раніше збагнула, що він приїжджий, як і вони, а красень лакей, якого вона помітила біля під'їзду, — його слуга. Її здогад підтверджувало те, що і господар, і слуга були в жалобі. Тепер виявилося, що він зупинився в одному готелі з ними. Під час другої зустрічі, хоч якою короткою вона була, вираз його обличчя зміцнив припущення Енн, що він вважав її дуже вродливою, а його поводження, коли вибачався, підказало Енн, що він належить до найвищого товариства. Йому, здається, років тридцять; був не вродливим, але приємної зовнішності. І Енн захотілося дізнатись, хто ж він такий.

Молоді люди майже закінчили снідати, коли, почувши скрипіння ресор (трохи не перше, що вони почули від свого прибуття до Лайма), деякі з них підійшли до вікна. Виявилося, що це бричка, запряжена двома кіньми. Вона тільки-но прибула від стайні до ґанку — хтось збирався їхати. На передку сидів слуга в жалобі.

Почувши слово "бричка", Чарлз Мазгроув прискочив до вікна, щоб порівняти її зі своєю, слуга в жалобі збудив цікавість Енн, і всі шестеро зібралися біля вікна, коли господар брички зійшов з ґанку і, супроводжуваний поклонами господаря готелю, сів до свого екіпажа і рушив у дорогу.

— О! — вигукнув капітан Вентворт, швидко глянувши на Енн. — Це ж той самий чоловік, якого ми зустріли на березі.

Панночки Мазгроув із ним погодились; і, простеживши його шлях на гору, доки це було можливо, всі повернулися до столу. Незабаром увійшов служник.

— Даруйте, — одразу ж сказав йому капітан Вентворт, — чи не могли б ви назвати нам ім'я того джентльмена, який тільки-но відбув?

— Так, сер, це містер Елліот, багатий джентльмен, учора з Сідмута приїхав. Мабуть, ви чули карету, сер, коли вечеряли; він збирається до Крюкерна, а потім до Бата й до Лондона.

— Елліот! — хтось уже встиг переглянутись, а хтось повторив це ім'я, поки служник ще не закінчив своє, однак конче поспішливе, пояснення.

— Господи! — вигукнула Мері. — То це ж наш кузен, звичайно, це наш містер Елліот! Поза всяким сумнівом, це він! Чарлзе, Енн, це ж він! І в жалобі — усе сходиться! Оце так диво! У тому ж готелі, що й ми! Енн, це ж містер Елліот, спадкоємець нашого батька! Даруйте, сер, — звернулася вона до служника, — ви часом не чули, чи казав його лакей, що він належить до сімейства з Келлінча?

— Ні, мем, він не згадував жодного сімейства, але він казав, що його господар — дуже багатий джентльмен і стане колись баронетом.

— От бачите! — збуджено вигукнула Мері. — А я що кажу! Спадкоємець сера Волтера Елліота. Я була впевнена, що це обов'язково з'ясується. Звісна річ, хоч би куди він вирушив, слуги неодмінно потурбуються про те, щоб усі дізналися. Але тільки подумай, Енн, як це дивно! Шкода, що я не встигла його розгледіти. Як прикро, що ми вчасно не дізналися, хто він такий, і він не міг нам відрекомендуватись! Як ти гадаєш, чи можна в ньому впізнати риси Елліотів? Я на нього майже не дивилась, я коней розглядала; але, здається, в ньому можна впізнати деякі риси Елліотів. Але як же я не побачила герба!

Ах! Усе через те, що плащ затуляв герб, інакше я б обов'язково його помітила, і ліврею теж; якби слуга не був у жалобі, я б про все дізналася, побачивши ліврею.

— Зіставляючи всі ці дивовижні обставини, — зазначив капітан Вентворт, — слід зробити висновок, що Провидіння подбало про те, щоб ваш кузен не зміг вам відрекомендуватись.

Щойно Енн пощастило оволодіти увагою Мері, як вона постаралася пояснити, що їхній батько й містер Елліот тривалий час мали не ті взаємини, щоб тепер слід було шукати з ним знайомства.

І все ж таки Енн у душі раділа, що зустріла кузена й на власні очі впевнилася в тому, що майбутній володар Келлінча виявився справжнім джентльменом і, судячи з зовнішності, людиною розумною. Вона б ні в якому разі не згадала, що бачила його двічі; хоч Мері, щиро кажучи, і першого разу його не помітила, але почувалася б ображеною, коли б дізналася про те, що Енн буквально зіткнулася з ним у коридорі і приймала такі поштиві вибачення, тоді як сама вона взагалі ніколи не підходила до нього близько. Ні, ця коротка родинна зустріч мусила залишитися таємницею.

— Звичайно, — сказала Мері, — ти повідомиш про нашу зустріч із містером Елліотом, коли наступного разу писатимеш до Бата. На мою думку, батько неодмінно має про це знати; ти обов'язково напишеш.

Енн ухилилася від прямої відповіді, але, на її погляд, згадувати про цей випадок не тільки не було ніякої потреби, більше того, його слід було неодмінно приховати. Вона знала, яку образу було вчинено батькові багато років тому;

здогадувалась, яким чином це стосувалося Елізабет; і не мала сумніву, що обох дратує сама думка про містера Елліота. Мері ніколи не писала до Бата, таким чином, обов'язок підтримувати лініве й нудне листування з Елізабет довелося взяти на себе Енн.

Незабаром після сніданку до них приєдналися капітан Гарвіл з дружиною та капітан Бенвік; вони домовлялися на останок погуляти по Лайму. Повертатися до Апперкросса вирішили після полудня, а до того часу бути разом із новими друзями й не сидіти під замком.

Тільки-но вони вийшли на вулицю, Енн опинилася поряд із капітаном Бенвіком. Він був схильний до того, щоб продовжити вчорашню бесіду; деякий час вони йшли разом, обговорюючи, як і досі, містера Скотта й лорда Байрона, і неспроможні, як і досі та як і будь-які два читачі, дійти цілковитої згоди стосовно їхніх достойностей, доки компанія не перемішалась і замість капітана Бенвіка Енн побачила поруч себе капітана Гарвіла.

— Міс Елліот, — напівголоса сказав він, — ви зробили добру справу, розворушивши цього бідолашного хлопця. Частіше б йому бувати в такому товаристві. Я й сам знаю, не можна йому бути таким відлюдним. Але що тут вдієш? Нам не можна розлучитись.

— Так, — відповіла Енн, — я легко можу зрозуміти, що зараз це неможливо, але, мабуть, пізніше… Адже ми знаємо, що час — найкращий лікар, і згадайте, капітане Гарвіл, ваш друг зазнав утрати так недавно — наскільки я знаю, тільки минулого літа.

— Що правда, то правда (важко зітхнувши), тільки в червні.

— А дізнався про неї, мабуть, пізніше.

— Так, лише на початку серпня, коли повернувся з Мису Доброї Надії та якраз одержав "Борця". Я був у Плімуті й із жахом чекав на нього; він вже надсилав листи, але "Борця" відправили до Портсмута. Треба було вирушити туди й повідомити йому страшну новину, але хто це зробить? Тільки не я. Я б скоріше дав себе повісити на щоглі. І ніхто б не наважився, якби не цей добрий хлопець (киваючи в бік капітана Вентворта). "Лаконія" прийшла до Плімута на тиждень раніше — надіслати до моря її не могли. Скориставшись нагодою, він усе бере на себе: пише листа з проханням про відпустку та, не чекаючи відповіді, поспішає до Портсмута, не знаючи відпочинку ні вдень, ні вночі, а дістався туди, одразу ж вирушає на борт "Борця" і цілий тиждень не розлучається з бідолахою. Ось що він зробив, а більше ніхто не врятував би бідного Джеймса. Міркуйте самі, міс Елліот, як ми можемо його не любити?

Енн сумлінно обдумала це питання й у відповідь вимовила те, що була в змозі вимовити, а він — у змозі вислухати, бо надто розхвилювався від спогадів і поспішав змінити тему розмови.

Неподалік од будинку місіс Гарвіл вирішила, що її чоловік уже достатньо багато ходив, і радила їм так закінчити прогулянку: провести їх до дверей, повернутися до готелю й уже без них рушити назад, її рішення було цілком вірним, але коли вони наблизилися до Кобба, їм так закортіло ще раз із ним попрощатись, і Луїза так цього прагнула, що всім довелося визнати: чверть години не є істотною різницею; і, обмінявшись із капітаном Гарвілом та його дружиною найтеплішими побажаннями, запрошеннями й обіцянками, які тільки можна собі уявити, вони попрощалися з ними біля ґанку й у супроводі

капітана Бенвіка, який, здається, хотів залишатися з ними до кінця, пішли віддати наостанку належне красотам Кобба.

Капітан Бенвік знову опинився поряд з Енн. Милуючись морем, неможливо було не згадати рядків лорда Байрона, і Енн залюбки їх слухала, поки можна було слухати. Незабаром, однак, їй довелося відвернути увагу.

Через сильний вітер дами не могли йти вгорі і тому вирішили спуститися, і всі уважно та обережно рухалися стрімкими сходами, окрім Луїзи; вона хотіла стрибнути, і щоб капітан Вентворт її підхопив. Під час їхніх прогулянок вона завжди так стрибала, а він її підхоплював; це їй надзвичайно подобалося. Зараз йому не дуже хотілося, щоб вона стрибала на тверде каміння, однак він її підхопив. Луїза без пригод опинилась унизу, але раптом їй закортіло всім показати, яка вона задоволена, і вона побігла сходами вгору, щоб він знову її підхопив. Він відраджував, адже й без того її сильно струсонуло, та всі його старання були марними, вона тільки посміхалася й казала: "Ні, я стрибну, я так вирішила". Він розставив руки: лише на півсекунди вона поквапилася — і впала просто на каміння Нижнього Кобба. Вона лежала наче мертва! Ані рани, ані крові, ані синця, — але очі були заплющені, обличчя бліде мов смерть, і вона не дихала. Легко уявити собі, який жах охопив усіх, хто стояв навкруги!

Капітан Вентворт підняв її і опустився навколішки, тримаючи на руках і безмовно дивлячись на неї, так само блідий, як і вона.

— Вона вмерла! Вмерла! — голосила Мері, вчепившись у свого чоловіка, який і без того від жаху був неспроможний поворухнутись, а наступної миті Генрієтта, почувши цей крик, теж знепритомніла і впала б на східці, якби капітан Бенвік і Енн не підхопили її.

— Чи допоможе мені хто-небудь? — були перші слова, які вирвались у капітана Вентворта; він говорив з таким відчаєм, нібито сили його залишили.

— Ідіть же до нього, до нього, — благала Енн. — Бога ради, ідіть до нього. Я сама побуду біля Генрієтти. Залиште мене, ідіть до нього. Розітріть їй руки, розітріть скроні; ось солі; візьміть, візьміть.

Капітан Бенвік підкорився, Чарлз полишив дружину, і обидва побігли до капітана Вентворта; вони підняли і більш надійно поклали Луїзу, зробили все, як порадила Енн, але даремно. І капітан Вентворт вигукнув з гіркотою:

— Боже мій! Що ж буде з її батьком та матір'ю!

— Лікаря! — сказала Енн.

Це слово, здається, одразу його підбадьорило і, промовивши: "Так, так, швидше лікаря!", — він стрімголов помчав геть, але Енн його зупинила:

— Капітан Бенвік, мабуть, краще капітан Бенвік? Адже він знає, де знайти лікаря.

Усі, хто був у змозі думати, зрозуміли, що вона має рацію, і негайно (усе робилося негайно) капітан Бенвік, доручивши братові піклуватися про бідолашну Луїзу, щодуху побіг до міста.

Що ж до інших, важко сказати, хто з трьох, які були при повному розумі, тоді страждав більше: капітан Вентворт, Енн або Чарлз, який справді був ніжним братом і ридма ридав над Луїзою й відводив од неї очі, тільки щоб подивитися на іншу

сестру, теж знепритомнілу, і на свою дружину, яка несамовито стогнала й вимагала допомоги, якої він не міг їй надати.

Енн, напружуючи всі душевні сили, щоб допомогти Генрієтті, намагалася розрадити й інших, вгамувати Мері, заспокоїти Чарлза, підбадьорити капітана Вентворта. Обидва, здавалося, чекали її розпоряджень.

— Енн, Енн, — вигукував Чарлз. — Що ж робити? Боже мій, що ж робити?

Погляд капітана Вентворта теж був звернений до неї.

— Мабуть, її краще віднести до готелю? Так, звичайно, несіть її обережно до готелю.

— Так, так, до готелю, — підхопив капітан Вентворт, який трохи набрався духу й хотів чимось допомогти. — Я сам її віднесу. Мазгроуве, потурбуйтеся про інших.

На той час чутка про цю подію поширилася серед місцевих робітників і човнярів, і вони купчилися навколо, щоб при нагоді допомогти чи хоч подивитися на мертву молоду леді, ні, навіть на двох мертвих молодих леді, тому що насправді випадок виявився ще цікавішим. На думку деяких із цих добрих людей, Генрієтта була приречена, бо, опритомнівши, вона все одно здавалася цілковито безпомічною. Енн її підтримувала, Чарлз тягнув дружину, і таким чином вони рушили в ту саму дорогу, якою йшли так недавно і з таким легким серцем.

Не встигли вони покинути Кобб, як їх уже зустріли Гарвіли. Вони побачили капітана Бенвіка, коли він мчав прожогом повз їхній дім з переляканим обличчям, і одразу ж вибігли надвір; зустрічні показували їм шлях. Хоч яким приголомшеним був

капітан Гарвіл, його твердість і витримка мали на всіх вплив; і, переглянувшись, вони з дружиною одразу вирішили, що треба робити: віднести Луїзу до їхнього будинку; усім піти до них і там чекати лікаря. Ніяких заперечень вони не бажали й чути. Всі їх послухались і пішли до них; Луїзу віднесли нагору, за розпорядженням місіс Гарвіл, і поклали у її власне ліжко, а капітан Гарвіл тим часом пригощав заспокійливими краплями й пігулками всіх, хто їх потребував.

Луїза розплющила очі, проте одразу ж їх заплющила, здається, нічого не усвідомивши. Але це хоча б доводило те, що вона жива; і Генрієтту, яка, щоправда, була не в змозі перебувати в одній кімнаті з сестрою, підбадьорила і підтримала ця новина. Мері також заспокоювалася.

Лікар з'явився напрочуд швидко. Із завмиранням серця вони стежили за ним, поки він оглядав Луїзу. Проте він подав їм надію: "Вона дуже вдарилася головою, але люди й не від такого одужують, сам бачив", — говорив він бадьорим голосом.

Лікар не визнав це безнадійним випадком, не сказав, що за кілька годин усе буде скінчено, і спершу вони не могли навіть йому повірити. Легко уявити їхнє полегшення і глибоку мовчазну радість, яка прийшла на зміну першому бурхливому вибуху вдячності Провидінню.

Енн була впевнена, що їй ніколи не забути голосу капітана Вентворта, яким він вимовив: "Дякувати Богові!", і того, як він сидів потім за столом, спираючись на нього ліктями й затуливши обличчя руками, нібито не в змозі подолати почуття, що його переповнювали, і намагався втішитися роздумами та молитвою.

Виявилося, що тіло Луїзи зовсім неушкоджене; ушкодженою була лише голова.

Тепер було необхідно вирішити, що робити далі. Перша ураза пройшла; вони вже мали спроможність порадитися. Без сумніву, Луїзу слід було залишити на місці, хоч як незручно було її друзям завдавати Гарвілам таких утруднень. Везти її додому не можна. Гарвіли не хотіли й чути ніяких вибачень і подяк. Вони заздалегідь усе передбачили. Капітан Бенвік поступиться їм своєю кімнатою і переночує десь у іншому місці. Все зрештою владнається. Їх засмучувало лише те, що в них так тісно; вони вже пропонували примістити дітей у кімнаті няні й залишити в себе ще двох чи трьох, якщо ті захочуть залишитися; що ж до міс Мазгроув, то місіс Гарвіл потурбується про неї. Місіс Гарвіл добре вміє доглядати хворих, вона має в цьому великий досвід, до того ж її няня, довго з нею проживши, багато чому в неї навчилася. Вони її добре доглянуть і вдень, і вночі. І все це було сказано з надзвичайною щирістю та відвертістю.

Рішення мали прийняти Чарлз, капітан Вентворт і Генрієтта, але спершу вони нічого не могли висловити, окрім здивування й жаху. Апперкросс. Комусь обов'язково треба поїхати до Апперкросса. Приголомшити містера й місіс Мазгроув страшною звісткою. А вже так пізно. Вони збиралися виїхати на годину раніше. Тепер уже не встигнути в призначений час. Спершу вони могли спромогтися лише на такі вигуки, а потім капітан Вентворт сказав, зібравшись з духом:

— Ми мусимо це вирішити, не втрачаючи ані хвилини. Більше не можна чекати. Хтось із нас мусить відважитись і зараз же поїхати до Апперкросса. Мазгроуве, комусь слід поїхати — вам або мені.

Чарлз погодився, але заявив, що сам він залишиться тут. Він постарається не обтяжувати містера й місіс Гарвіл, але кинути сестру в такому стані він не вправі й не в змозі. На цьому й погодилися. Але й Генрієтта заявила, що залишиться. Її швидко від цього відмовили. Адже від неї тут немає ніякої користі! Вона ж навіть у одній кімнаті з Луїзою не може перебувати, навіть дивитися на неї не може, не втрачаючи самовладання! Вона була змушена визнати, що їй тут немає чого робити, проте ще довго затиналась, але, згадавши про батька й матір, з радістю погодилася, що має бути разом з ними.

Саме про це вони й говорили, коли Енн, тихенько спустившись від Луїзи, мимоволі почула розмову, бо двері вітальні були відчинені.

— Отже, вирішено, Мазгроуве, — вигукнув капітан Вентворт. — Ви залишитесь, а я відвезу додому вашу сестру. Що ж до всього іншого та всіх інших, якщо ще хтось захоче залишитися, щоб допомогти місіс Гарвіл, то гадаю, що тут вистачить однієї людини. Місіс Чарлз Мазгроув, звичайно, захоче повернутися до своїх дітей. А тут ніхто не буде кориснішим за Енн, і було б краще за все, якби вона залишилась.

Ще хвилину вона постояла за дверима, щоб угамувати почуття, які на неї наринули, коли вона це почула. Двоє співрозмовників капітана Вентворта залюбки з ним погодились, і вона ввійшла до вітальні.

— Звичайно, ви залишитесь. Ви залишитесь і будете її доглядати, — вигукнув він із запалом і ніжністю, від яких, мабуть, чи не воскресало минуле. Вона почервоніла по саме волосся, він же, опанувавши себе, відійшов. Вона заходилася їх запевняти, що готова й рада залишитися, що вона цього дуже

хоче. Вже й сама про це думала, тільки боялася, що їй не дозволять. Вона буде охоче спати на підлозі в кімнаті Луїзи, якщо тільки місіс Гарвіл не буде проти.

Ще одне міркування, і все, здається, налагоджувалось. Хоча слід було б заздалегідь підготувати містера й місіс Мазгроув певною затримкою, коні з Апперкросса могли зробити очікування нестерпно довгим; і капітан Вентворт запропонував, а Чарлз Мазгроув погодився їхати на поштових, а карету й коней містера Мазгроува залишити тут до ранку, коли можна буде надіслати з нею звістку про те, як Луїза почувалась уночі.

Капітан Вентворт поспішив до готелю, щоб підготувати все необхідне до від'їзду й чекати обох дам. Однак, коли Мері розповіли про цей план, згода зійшла нанівець. Вона сердилася, гнівалась і голосно скаржилася на несправедливість того, що з Луїзою залишають не її: Енн Луїзі ніхто, а Мері — дружина її брата; отже, Мері, а не хто-небудь інший мусить залишитися тут замість Генрієтти! Чому це Енн вважають кориснішою за неї? І до того ж їхати додому без Чарлза, без власного чоловіка! Ні, це вже занадто жорстоко. Одне слово, вона навела більше доказів, ніж її чоловік міг спростувати; і оскільки ніхто не був спроможний продовжувати суперечку, коли він остаточно здався, довелося дозволити їй залишитися замість Енн.

Ніколи ще Енн із більшим небажанням не поступалася ревнивим і безглуздим домаганням Мері, але нічого не вдієш, і вони вирушили до міста — Чарлз вів свою сестру, а капітан Бенвік супроводжував Енн. Лише одну мить, коли вони спішно рушили в дорогу, подарувала вона спогадам про незначні обставини, свідками яких ці місця були вранці. Тут вона слухала міркування Генрієтти про те, що докторові Шерлі було б краще залишити Апперкросс; тут вона потім уперше

побачила містера Елліота; лише мить могла вона приділити думкам про що-небудь, окрім Луїзи або тих, хто був зараз із нею поряд.

Капітан Бенвік був надзвичайно уважним до неї; і, оскільки сьогоднішнє нещастя, здавалося, зблизило їх, вона відчувала до нього прихильність, яка дедалі й зростала, і Енн із задоволенням думала, що, мабуть, у них ще буде нагода зустрітися.

Капітан Вентворт чекав їх біля карети, запряженої четвернею та заради їхньої зручності поставленої в найнижчій частині вулиці; і те, що він був, очевидно, здивований і прикро вражений, побачивши не ту сестру, і те, як змінився він на обличчі, як дивувався, як поборов мимовільний вигук, слухаючи пояснення Чарлза, — усе це не могло залишити Енн байдужою; принаймні вона переконалася в тому, що її цінували тільки як гарну доглядальницю.

Вона намагалася залишатися спокійною і бути справедливою. Анітрохи не бажаючи змагатися з Еммою в її почуттях до Генрі, вона заради капітана Вентворта доглядала б Луїзу навіть з особливою ретельністю; окрім того, сподівалася, що він не міг довго її підозрювати в тому, що вона добровільно ухилилася від обов'язків дружби.

Тим часом вона вже була в кареті. Він підсадив їх обох і сів між ними; і таким чином, за таких обставин, що викликали в Енн здивування й занепокоєння, вона покидала Лайм. Як подолає довгу дорогу, як вона вплине на їхні взаємини, яка розмова почнеться між ними — цього Енн не могла передбачити. Усе було, однак, цілком природно. Він був поглинутий Генрієттою, ввесь час повертався до неї і коли й порушував мовчання, то тільки для того, щоб подати їй надію і підняти їй настрій. Загалом же його голос і манери були

нарочито спокійними. Здавалося, йому найважливіше оберегти Генрієтту від зайвих хвилювань. Тільки одного разу, коли вона почала клясти безталанну й несвоєчасну прогулянку до Кобба, голосно шкодуючи про те, що вони її затіяли, самовладання полишило його, і він вигукнув:

— Благаю вас, не згадуйте про це! Боже мій! Якби я тоді не поступився їй! Чому я не зробив того, що мені слід було зробити! Але ж вона така рішуча й заповзята! Бідолашна, бідолашна Луїза!

Енн хотілося дізнатись, чи не взяв він під сумнів свою попередню впевненість у незаперечних перевагах твердої вдачі та чи не спало йому на думку, що, як і інші риси характеру, твердість мусить мати свої межі. На її погляд, він мав зрозуміти, що іноді й натура, яка піддається переконанню, має не менші права на щастя, ніж найрішучіша вдача.

Коні бігли швидко. Енн здивувалася, побачивши так скоро знайомі пагорки. Через швидку їзду і на додаток через те, що вона трохи боялася його кінця, шлях здався їй удвічі коротшим за вчорашній. Майже поночіло, одначе, коли вони наблизилися до Апперкросса. Усі троє мовчали. Генрієтта притулилася в кутку, прикривши обличчя шаллю, і можна було сподіватися, що вона, наплакавшись, заснула. Вони обминули останній пагорок, і капітан Вентворт раптом звернувся до Енн.

— Я все думав, як нам краще діяти, — тихо сказав він. — Генрієтті не слід поки що з'являтися їй на очі — вона цього не витримає. На мою думку, вам, мабуть, краще почекати з нею в кареті, доки я все розповім містерові й місіс Мазгроув. Як ви гадаєте, це розумне рішення?

Вона вважала це розумним, він був задоволений і нічого більше не сказав. Але потім вона з радістю згадувала це запитання, яке було доказом поваги до неї, доказом дружби, — великою радістю; і хоча цей доказ був прощальним, його цінність од цього не зменшувалась.

Виконавши свій сумний обов'язок, упевнившись, що батько й мати мужньо сприйняли звістку, як вони й сподівались, і що дочці краще бути поряд з ними, він заявив про свій намір повернутись у тій самій кареті до Лайма і, як тільки коней погодували, рушив у дорогу.

Розділ XIII

Решту свого перебування в Апперкроссі, яка становила лише два дні, Енн повністю провела в Великому Домі й була задоволена, що потрібна містеру й місіс Мазгроув, яким було приємно її товариство і які, оскільки були дуже засмученими, не могли без неї впоратися з необхідними приготуваннями.

Наступного ж ранку вони одержали свіжі відомості з Лайма. Луїзі не поліпшало. Проте більш не було страхітливих ознак хвороби. Через кілька годин з'явився Чарлз із більш докладним звітом. Він не сумував. Надії на швидке одужання мало, але справи посуваються так, як і належить у подібних випадках. Говорячи про Гарвілів, він, здавалося, не міг знайти слів, аби розповісти про їхню доброту, особливо про те, як самовіддано місіс Гарвіл доглядала Луїзу. Мері зовсім не залишається ніякого клопоту. Учора його з Мері вмовили раніше піти до готелю. Сьогодні вранці Мері знову рознервувалася. Коли він від'їжджав, вона пішла на прогулянку з капітаном Бенвіком, сподіваючись, що це буде для неї корисним. Він же хотів, щоб її якнайшвидше вирядили додому, якщо вже місіс Гарвіл усе бере на себе.

Чарлз того ж дня збирався повернутися до Лайма, і його батько хотів поїхати з ним, але дами були проти. І в інших буде більше клопоту, і в нього — більше горя; і тут з'явився кращий план, який зараз же було виконано. Надіслали карету до Крюкерна, і Чарлз привіз звідти більш корисну особу, тобто стару няню, яка виняньчила всіх дітей, дочекалася, доки лінивого й розбещеного панича Гаррі надіслали до школи вслід за братами, і тепер доживала віку біля спорожнілої дитячої, штопала всі панчохи, лікувала всі пухирі й ґулі, які тільки потрапляли їй під руку, і була безкінечно щасливою, що їй дозволили доглядати любу міс Луїзу. У місіс Мазгроув і Генрієтти вже з'являлася невиразна думка про Сару, але без участі Енн вони б не змогли прийняти цього рішення й виконати його.

Наступного дня вони були вдячні Чарлзові Гейтеру за те, що він привіз їм докладні відомості про Луїзу, без яких вони й дня не могли прожити. Він не полінувався з'їздити до Лайма, і його звіт сповнив усіх надією. Луїза тепер рідше впадала в забуття. Як було видно з усього, капітан Вентворт залишався в Лаймі.

Завтра Енн мала від'їздити; це всіх лякало. Що їм без неї робити? Вони одне для одного нікудишні розрадники. Вони весь час це повторювали, і Енн вирішила, що краще за все буде розповісти всім про ті наміри, в які її кожен утаємничив, і вмовити всіх одразу вирушити до Лайма. Зробити це було не важко; незабаром погодилися, що треба їхати завтра ж, а чи мешкати в готелі, чи зняти житло — це вже не має значення; вони залишаться там, доки не одужає бідолашна Луїза. Вони полегшать турботи добрих людей, що нині про неї дбають, принаймні допоможуть місіс Гарвіл піклуватися про власних дітей; словом, усі так раділи прийнятому рішенню, що Енн була дуже задоволена своїм вчинком і щиро вважала, що не могла провести свій останній ранок у Апперкроссі краще, ніж

допомагаючи їм приготувати все необхідне і проводжаючи їх у дорогу, хоча таким чином вона залишалася сама в покинутому домі.

Вона була останньою, за винятком двох хлопчиків на Віллі, вона була найостаннішою, хто наповнював і пожвавлював обидва доми та завдяки кому в Апперкроссі панувала веселість. Як усе змінилося за кілька днів!

Якщо Луїза одужає, усе знов буде добре. Апперкросс наповниться ще більшою радістю. Енн не мала жодного сумніву стосовно того, що піде слідом за її одужанням. За кілька місяців кімнати, нині такі порожні, притулок її тихої замисленості, знову наповняться радістю, сміхом, щастям взаємного кохання, — усім тим, чого не має Енн Елліот!

Цілу годину її охоплювали такі думки в похмурий листопадовий день, коли через дрібний дощик, який надовго зарядив, з вікна нічого не було видно, і тому вона надзвичайно зраділа, коли почула, як їде карета леді Рассел; і все ж, хоч як вона прагнула залишити Апперкросе, розлучаючись із Великим Домом, звертаючи прощальні погляди до Вілли, до її чорної, промоклої та незатишної веранди й навіть до злиденних домівок орендарів, які ледве можна було розрізнити через мутне скло, вона не могла не сумувати. В Апперкроссі сталися події, які робили його дорогим для її серця. Він був свідком того, як вона відчувала сильний біль, що тепер минув, а також рідкісних хвилин полегшення, замирення та дружби, які ніколи не повторяться та які назавжди залишаться для неї дорогоцінними. Вона залишила позаду все, окрім спогадів.

Енн жодного разу не бувала в Келлінчі з того часу, як покинула дім леді Рассел у вересні. Це не було необхідністю, а коли траплялася нагода вирушити до Келлінч-холла, вона від цього ухилялась. Повернулася лише для того, щоб знов

оселитися в елегантних кімнатах Келлінч-лоджа та звеселяти око господині.

До радості, з якою леді Рассел думала про зустріч з Енн, домішувалося занепокоєння. Вона знала, хто часто гостював у Апперкроссі. Але, на щастя, чи то Енн поповнішала й погарнішала, чи то леді Рассел це здалося; і, слухаючи її компліменти, Енн тішилася, співвідносячи їх із мовчазним захопленням свого кузена та сподіваючись, що доля ще подарує їй новий розквіт молодості й краси.

Коли вони розговорилися, вона помітила, що в її напрямку думок відбулися зміни. Турботи, якими її думки були заповнені під час її розставання з Келлінчем і які вона звикла тамувати в товаристві Мазгроувів, тепер не мали для неї значення. Останнім часом вона випустила з уваги навіть батька, сестру й Бат. Їхні справи заступили для неї справи Апперкросса; і коли леді Рассел, повертаючись до минулих надій і побоювань, схвалювала дім, який вони найняли на Кемден-плейс, або не схвалювала того, що місіс Клей і досі з ними, Енн, на свій сором, помічала, що зараз вона більше схильна думати про Лайм, Луїзу Мазгроув, і всіх тамтешніх знайомих, і що значно більше її цікавлять дім і дружба Гарвілів і капітана Бенвіка, ніж дім власного батька на Кемден-плейс і прихильність власної сестри до місіс Клей. Через силу вона з належною увагою підтримувала розмову на теми, які мали б бути для неї питаннями першорядного значення.

Не без ніяковості вони звернули розмову в інше русло. Їм довелося згадати про нещастя в Лаймі. Напередодні, не встигла леді Рассел повернутися додому, як їй повідомили неприємну новину, яку треба було зараз же обговорити, слід було розпитати, поремствувати на необережність, пошкодувати за наслідками, а при цьому вони не могли не згадувати ім'я капітана Вентворта. Енн зрозуміла, що їй це

дається важче, ніж леді Рассел. Вона була не в змозі прямо дивитись їй у вічі, вимовляючи його ім'я, доки не здогадалася стисло розповісти, що вона думає про його взаємини з Луїзою. Зробивши це, вона відчула полегшення.

Леді Рассел залишалося спокійно її вислухати й побажати їм щастя, але її серце тремтіло від зловтіхи через те, що чоловік, який у двадцять три роки зміг, здається, зрозуміти чесноти Енн Елліот, через вісім років зачарувався Луїзою Мазгроув.

Перші три або чотири дні проминули спокійно, без жодної події, окрім записок із Лайма про поліпшення здоров'я Луїзи, які не знати як знаходили Енн. Але після закінчення цього терміну ввічливість леді Рассел взяла своє і, притамувавши неприємні спогади, вона рішуче сказала:

— Я мушу піти до місіс Крофт. Неодмінно мушу піти, і незабаром. Енн, чи вистачить у тебе мужності зробити їй візит разом зі мною? Для нас обох це буде важким випробуванням.

Енн анітрохи не лякало це випробування, навпаки, вона з усією щирістю зазначила:

— Як на мене, вам буде важче — ви не звикли до змін. А я, перебуваючи в сусідстві, встигла до них звикнути.

Вона могла б ще багато чого сказати, тому що була про Крофтів дуже високої думки, вважала, що її батькові неймовірно пощастило з наймачами, розуміла, що в парафіян з'явився чудовий приклад, а в бідняків — допомога й опора, і, хоч як сумно й соромно їй було покидати Келлінч, у глибині душі думала, що звідси віддалилися ті, хто не мав права тут залишатись, і Келлінч-холл перейшов до більш гідних рук. Ці

думки, безперечно, завдавали їй болю і були дуже гіркими; проте вони рятували від того болю, який, певно, відчула леді Рассел, переступаючи поріг і йдучи добре знайомими кімнатами.

Енн не могла говорити до себе: "Ці кімнати мають належати тільки нам. Яке горе спіткало їх! Хто їх тепер займає! Давнє сімейство вимушене залишити власний дім! І замість нього запроваджується казна-хто!" Ні, лише думаючи про матір і згадуючи, як та сиділа за столом на чільному місці, і могла вона зітхати таким чином.

Місіс Крофт завжди зустрічала Енн з добротою, яка дозволяла сподіватися, що вона до неї добре ставиться, а сьогодні, приймаючи її в цьому домі, вона була до неї особливо уважною.

Незабаром пригода в Лаймі стала головною темою бесіди, і, порівнявши свої найсвіжіші відомості про постраждалу, обидві дами дійшли висновку, що одержали їх одночасно минулого ранку: капітан Вентворт був учора в Келлінчі (уперше від дня нещастя), і це він привіз Енн записку, що нібито якимось таємничим чином дійшла до неї; він залишався декілька годин і потім знову вирушив до Лайма, поки що не збираючись звідти повертатись. Енн дізналася, що він розпитував також і про неї, висловлював надію, що міс Елліот не перевтомилася від нещодавніх турбот, і говорив про ці турботи з великою пошаною. Це було дуже мило з його боку та справило їй майже ні з чим незрівнянну приємність.

Що ж до самої пригоди, то дві розумні врівноважені жінки, спираючись лише на незаперечні факти, вирішили, що вона була наслідком надмірної необережності й легковажності; що Луїза наражалася на жахливу небезпеку, й навіть подумати страшно, як довго ще доведеться боятися за її здоров'я та як

довго ще вона, мабуть, буде потім страждати від наслідків струсу! Адмірал підбив загальний підсумок, вигукнувши:

— Та й справді, дуже кепсько! Яка дивна в нинішніх молодих хлопців манера висловлювати свої почуття — розбивати своїй обраниці голову! Чи не так, міс Елліот? Розбивати голову й накладати пластир!

Дотепність адмірала Крофта була не такого штибу, щоб сподобатися леді Рассел, але Енн її дуже цінувала. Його доброта й відвертість були чарівними.

— Але ж вам, певно, не до вподоби, — сказав він, раптом схаменувшись, — сюди приходити й на нас натрапляти. Раніше це мені якось не спадало на думку, але ж вам це зовсім не до вподоби. Проте не треба церемоній. Обійдіть весь дім, якщо вам завгодно.

— Іншим разом, дякую, сер. Не зараз.

— Добре, ви можете це зробити при добрій нагоді. Коли вам буде зручно, можете увійти з боку чагарників; до речі, подивитесь, як ми за тими дверима влаштували парасольки. Вигідне місце, чи не так? Але (він осікся) вам воно, мабуть, не здасться вигідним, ви ж їх завжди в челядницькій тримали. Завжди так буває. У всіх різні звичаї, і кожному свої більше подобаються; так що судіть самі, чи вам буде приємно обходити дім, чи ні.

Енн, подумавши, що його запрошення краще відхилити, зробила це з усією ввічливістю.

— Ми мало що змінили, — трохи подумавши, продовжував адмірал. — Дуже мало. Ми вже вам розповідали в Апперкроссі

про двері в пральні. Це велике поліпшення. Просто дивовижно, як це можна було так довго терпіти незручність! Обов'язково розкажіть серові Волтеру, що ми зробили з цими дверима, а також про те, що містер Шеперд вважає це найкращим перетворенням з усіх, які коли-небудь робили в цьому домі. Я цілком упевнений, що буде справедливим сказати, що ті деякі зміни, які ми зробили, — усі на краще. А все — моя дружина. Я сам майже нічого тут не робив, хіба що звелів винести з гардеробної деякі з величезних дзеркал вашого батька. Ваш батько — чудова людина і, понад усякий сумнів, справжній джентльмен, але, наважуся сказати, міс Елліот (тут він замислено подивився на неї), на мою думку, він рідкісний для своїх літ чепурун. Яка сила дзеркал! Господи! Я просто не знав, куди втекти від власної персони! Так що я попросив Софі допомогти, і ми їх швидко переселили; тепер мені дуже зручно з моїм дзеркальцем для гоління та ще однією величезною штуковиною, до якої я ніколи не підходжу близько.

Енн, яка зраділа сама не знаючи чому, не знала, що відповісти, і адмірал, злякавшись, що сказав зайве, поспішив додати:

— Коли ви будете наступного разу писати батькові, міс Елліот, вклоніться йому, будь ласка, від нас із місіс Крофт і передайте, що нам тут дуже добре, краще й уявити не можна. В їдальні, мушу вам сказати, комин трохи чадить, а втім, лише при сильному норд-ості, а таке протягом зими від сили тричі трапляється. Загалом кажучи, перебувши майже в усіх будинках по сусідству, ми можемо судити — кращого нема. Будьте ласкаві, передайте це вашому батькові. Йому це буде приємно.

Леді Рассел і місіс Крофт залишилися дуже задоволеними одна одною, але знайомству, яке розпочалося цим візитом, не судилося продовжуватись, тому що, коли надійшла пора його

повертати, Крофти заявили, що на декілька тижнів вирушають до своїх родичів на північ графства і, мабуть, не повернуться, доки леді Рассел знову поїде до Бата.

Таким чином Енн уникнула небезпеки натрапити на капітана Вентворта в Келлінч-холлі чи побачити його в товаристві своєї подруги леді Рассел. Усе закінчилося добре, і вона з усмішкою згадувала про свої даремні побоювання.

Розділ XIV

Хоча Мері та Чарлз після приїзду містера й місіс Мазгроув до Лайма залишалися там, на погляд Енн, надто довго, вони все ж таки першими з усього сімейства повернулися додому; і, ледве приїхавши до Апперкросса, зараз же завітали до Лоджа. Луїза, коли вони її залишили, уже могла сидіти, проте голова в неї, щоправда ясна, дуже боліла, а нерви були в надзвичайно поганому стані. Вже можна було з упевненістю сказати, що їй краще, але коли її можна буде перевезти додому, було ще невідомо; і батьки, які мусили повернутися вчасно, щоб побачитися з молодшими дітьми на різдвяних канікулах, не могли й сподіватись, що їм дозволять забрати її з собою.

У Лаймі вони всі жили під одним дахом. Місіс Мазгроув, тільки-но траплялася нагода, забирала до себе дітей місіс Гарвіл, з Апперкросса надходили всілякі припаси, щоб полегшити Гарвілам турботи, а ті, своєю чергою, щодня кликали їх до себе обідати; словом, обидві сторони нібито змагалися в безкорисливості та гостинності.

Мері мала свої засмучення, але, судячи з того, що вона так довго залишалася в Лаймі, радощів було більше. Чарлз Гейтер бував у Лаймі частіше, ніж їй би хотілося; і коли вони обідали в Гарвілів, їм подавала тільки одна служниця. Місіс Гарвіл

спершу завжди саджала на почесне місце місіс Мазгроув, але потім так зворушливо вибачалася перед Мері, коли дізналася, чия вона дочка. Вони щодня часто гуляли разом, і в їхній бібліотеці для неї знайшлося стільки книжок, і вона так часто їх міняла, що врешті-решт вважала своє перебування в Лаймі дуже приємним. До того ж її возили до Чармута, і вона купалась, а також ходила до церкви, а в лаймській церкві було на кого подивитися, не те що в апперкроській; і через усі ці обставини, до яких додалось усвідомлення власної корисності, Мері дуже мило провела два тижні.

Енн спитала про капітана Бенвіка. Обличчя Мері нараз затьмарилось. Чарлз розсміявся.

— О, у капітана Бенвіка, гадаю, усе гаразд, але він такий дивний чоловік. Ніяк його не зрозумію. Ми запрошували його до нас на день чи два: Чарлз збирався разом із ним піти на полювання, він, здавалося, був дуже радий; я думала, що це вже вирішено, як раптом! У вівторок увечері вибачається вкрай недоладно: він "ніколи не брав до рук рушниці", і "його не так зрозуміли", і він обіцяв це, він обіцяв те, і врешті-решт, як я зрозуміла, взагалі не збирався їхати. Напевно, боявся, що йому тут з нами буде нудно, але, я впевнена, з нами на Віллі звеселився б навіть такий страдник, як капітан Бенвік.

Чарлз знову розсміявся і сказав:

— Мері, ти ж добре знаєш, у чому тут справа. Усе це (він повернувся до Енн) через тебе. Він вважав, що, приїхавши, він знайде й тебе поблизу, а коли дізнався, що леді Рассел живе за три милі від нас, його серце не витримало і йому духу забракло їхати з нами. Поза всяким сумнівом, іншої причини й бути не може. Мері знає, що це так.

Мері не дуже поблажливо з цим погоджувалася: чи то вона вважала, що капітан Бенвік через своє народження й достатки не має права закохуватися в дівчину з роду Елліотів, чи то їй не хотілося визнавати, що Енн швидше може принадити гостя до Апперкросса, ніж вона сама, — нам залишається тільки здогадуватись. Енн, однак, така новина зовсім не збентежила. Сміливо визнавши подумки, що це їй лестить, вона продовжувала розпитування.

— О, він про тебе говорить, — вигукнув Чарлз, — такими словами… — але раптом його перебила Мері:

— Запевняю тебе, Чарлзе, поки я там була, жодного разу не чула, щоб він говорив про Енн. Повір, Енн, за весь цей час він ніколи тебе й не згадував.

— Певно, ти маєш рацію, — погодився Чарлз. — Мабуть, і не згадував; але, однак, це ясно-яснісінько, що він вкрай тобою захоплений. З головою заглибився в книжки, які прочитав за твоєю порадою, хоче про них із тобою поговорити; а в одній щось таке знайшов, од чого був просто в захваті; не буду удавати, нібито пам'ятаю, що саме, але щось просто чудове, — я сам чув, як він розповідав про це Генрієтті; і якими словами він тоді говорив про "міс Елліот"! Мері, тут уже я можу тебе запевнити, сам це чув, а ти була в іншій кімнаті. "Елегантність, люб'язність, краса". О! Чеснотам міс Елліот немає ліку.

— Безсумнівно, — вигукнула Мері, — це не робить йому честі. Адже міс Гарвіл померла тільки в минулому червні. Гроша ламаного не варте його серце, чи не так, леді Рассел? Я впевнена, що ви зі мною погодитесь.

— Мені треба побачити капітана Бенвіка, перш ніж дійти висновку, — відповіла леді Рассел, усміхаючись.

— Можу вам сказати, мем, що незабаром у вас, певно, з'явиться така нагода, — сказав Чарлз. — Хоча він не наважився їхати з нами і ще довго буде відкладати свій офіційний візит, одного дня ще заїде до Келлінча, можете не сумніватися. Я розповідав йому, як сюди дістатись, і казав, що на нашу церкву варто подивитися; він має прихильність до архітектурних красот, і я подумав, що це для нього буде гарним приводом, і він справді вельми уважно мене слухав, тому я впевнений, що невдовзі ви його тут побачите. Отже, я вас попередив, леді Рассел.

— Я завжди рада прийняти будь-якого доброго знайомого Енн, — люб'язно відповіла леді Рассел.

— Ах, він скоріше мій добрий знайомий, — сказала Мері. — Останні два тижні ми щодня бачились.

— Що ж, тоді я буду щаслива прийняти капітана Бенвіка, вашого спільного доброго знайомого.

— Повірте, мем, ви не знайдете в ньому нічого приємного. Таких нудних молодих людей і вдень зі свічкою не знайдеш. Іноді він проходив зі мною від одного кінця набережної до другого, не вимовивши ані слова. Ні, вихованим його не назвеш. Він вам не сподобається, я впевнена.

— У цьому ми з тобою не погоджуємося, Мері, — сказала Енн. — Я гадаю, він сподобається леді Рассел. Оцінивши його розум, вона зовсім не помітить вад його поводження.

— Я теж так гадаю, Енн, — сказав Чарлз. — Я певен, що леді Рассел він сподобається. Він саме до смаку леді Рассел. Дайте йому книгу до рук, і він увесь день буде її читати.

— Саме так! — глузливо вигукнула Мері. — Він устромить носа у книгу, і, якщо ви з ним заговорите або впустите ножиці з рук — він нічого й не помітить. Невже ти гадаєш, що це може сподобатися леді Рассел?

Леді Рассел розсміялась.

— Ніколи б не подумала, — сказала вона, — що моя думка стосовно когось може спричинити такі непримиренні суперечки. Мені б дуже хотілося подивитись на людину, про яку можна почути такі різноманітні судження. Нехай він сам сюди приїде. І тоді, Мері, ти дізнаєшся про мою думку, а заздалегідь судити я не буду.

— Він вам не сподобається. Я в цьому не сумніваюсь.

Леді Рассел перевела бесіду на іншу тему. Мері з пожвавленням заговорила про те, яким дивним чином вони зустрілися, вірніше, розминулися з містером Елліотом.

— А ось цю людину, — сказала леді Рассел, — я б не хотіла бачити. Він ухилився від сердечних взаємин з головою своєї сім'ї, і це справило на мене вельми неприємне враження.

Цей присуд поклав край завзяттю Мері, і їй довелося припинити свою промову.

Хоч Енн не наважувалася розпитувати про капітана Вентворта, добровільних розповідей про нього вона почула більш ніж достатньо. Останнім часом у нього помітно поліпшився настрій, як і слід було чекати. Стало краще Луїзі — стало краще і йому; він уже був зовсім не той, що в перший тиждень. З Луїзою не бачився і позаяк боявся, що зустріч може завдати їй шкоди, то побачитись і не намагався; навпаки, він

нібито збирався покинути Лайм на тиждень, доки їй не стане краще. Він казав, що поїде на тиждень до Плімута й хотів умовити капітана Бенвіка поїхати туди з ним, але, хоч як наполегливо запевняв Чарлз, він більше був схильний вирушити до Келлінча.

Поза всяким сумнівом, леді Рассел і Енн відтоді час від часу думали про капітана Бенвіка. Кожен звук дверного дзвіночка здавався леді Рассел повідомленням про його візит; коли Енн, поступаючись своїй схильності до самоти, блукала батьківськими угіддями або відвідувала в селі хворих, повернувшись, щоразу очікувала побачити його або почути про нього. Капітан Бенвік, однак, не з'являвся. Чи то він не так прагнув приїхати до Келлінча, як це здавалося Чарлзові, чи то він був надто сором'язливим; і, марно прочекавши цілий тиждень, леді Рассел дійшла висновку, що він і взагалі не вартий того інтересу, який почав був у ній збуджувати.

Мазгроуви повернулися додому, щоб зустрітися зі своїми щасливими хлопчиками й дівчатками, яких відпустили на канікули, і привезли з собою дітей місіс Гарвіл, через що в Апперкроссі додалося гамору, а дім у Лаймі поринув у тишу. Генрієтта залишилася з Луїзою, а інші члени родини посіли свої звичайні місця.

Леді Рассел і Енн зробили їм одного разу візит, і Енн не могла не помітити, що Апперкросс знову пожвавішав. Хоч ні Генрієтти, ні Луїзи, ні Чарлза Гейтера, ні капітана Вентворта тут не було, все так змінилося з дня її від'їзду, як тільки можна побажати.

У місіс Мазгроув шукали порятунку маленькі Гарвіли, яких вона намагалася захистити від тиранства двох хлопчаків із Вілли, що прийшли сюди нібито їх розважати. В одному кутку стояв стіл, за яким веселі дівчатка нарізали цигарковий і

золотий папір; а в іншому заставлений тацями стіл угинався від холодців і пирогів, і там гуляли буйні пустуни; до того ж різдвяний вогонь горів так, нібито мав намір заглушити ввесь цей галас.

Чарлз і Мері, звичайно, теж з'явилися. Містер Мазгроув визнав за свій обов'язок розважати леді Рассел і десять хвилин сидів поряд із нею і кричав з усієї сили, марно намагаючись перекричати дітей, які сиділи в нього на колінах. Чудова картина сімейного щастя!

Енн, судячи з її власної вдачі, ніяк не могла визнати цей домашній ураган підхожим засобом для лікування нервів, підірваних хворобою Луїзи. Але місіс Мазгроув, яка покликала до себе Енн для того, щоб іще й іще раз подякувати їй від щирого серця за всі її турботи, завершуючи перелік негод, які випали на долю їй самій, зазначила, окинувши щасливим поглядом кімнату, що після всього пережитого нею, нема нічого кращого, ніж маленькі тихі домашні радощі.

Луїза швидко одужувала. Її мати вже сподівалася, що вона зможе повернутися додому, доки її братики й сестрички не вирушать назад до школи. Гарвіли обіцяли супроводжувати її до Апперкросса, хоч би коли вона приїхала. Капітан Вентворт поїхав до Шропшира, щоб відвідати свого брата.

— Сподіваюся, надалі я запам'ятаю, — сказала леді Рассел, коли вони знову сіли в карету, — що на різдвяних канікулах до Апперкросса краще не їздити.

Кожен має свою думку щодо галасу, як і щодо всього іншого; і звуки можуть бути зовсім нешкідливими або нестерпними, цілком незалежно від їхньої гучності. Коли леді Рассел трохи пізніше в дощовий вечір прибула до Бата й

довгою низкою вулиць проїжджала від Старого Моста до Кемден-плейс серед інших карет, під важкий гуркіт хур і ломовиків, крики газетярів, зеленярів і пиріжників, під стукіт дерев'яних черевиків, вона анітрохи не ремствувала. Ні, це були звуки, невід'ємні від зимових радощів; вони поліпшували її настрій; і вона відчувала, що після тривалої сільської нудьги для неї нема нічого кращого, ніж оці маленькі тихі радощі, але вона нікому про це не казала, бо, на відміну від місіс Мазгроув, не мала звички розповідати про свої почуття.

Енн не поділяла її задоволення. Вона відчувала таку ж сильну неприязнь до Бата, як і раніше, але не казала про це; ледве розрізняючи крізь вікно, по якому текли краплі дощу, невиразні обриси домів, вона анітрохи не намагалася краще їх роздивитись; хоч яким неприємним був для неї тривалий проїзд вулицями, він усе одно здавався їй дуже швидким, бо хто ж тут буде радий її побачити? І з ніжною журбою вона оглядалася на гармидер Апперкросса й самоту Келлінча.

Останній лист Елізабет містив новини, певною мірою цікаві. Містер Елліот був у Баті. Він завітав до них на Кемден-плейс; завітав удруге й утретє; був підкреслено уважним. Якщо Елізабет і її батько себе не обманювали, він так само ретельно шукав із ними дружби і так само завзято виявляв теплі почуття до них, як раніше зневагу. Якщо все й справді так, це дуже цікаво; і містер Елліот викликав приємне здивування в леді Рассел, яка вже була готова зректися своїх слів, сказаних нею нещодавно в розмові з Мері, що цю людину вона б не хотіла бачити. Вона конче прагнула його бачити. Якщо він дійсно мав намір посісти, як йому й належить, місце слухняної гілки, йому треба пробачити те, що він був відірвався від родинного древа.

Енн менше цікавила остання обставина, але вона була не від того, щоб знову побачити містера Елліота, чого не могла сказати про багатьох інших, кого мала зустріти в Баті.

Супроводивши її на Кемден-плейс, леді Рассел вирушила до свого власного житла на Ріверз-стрит.

Розділ XV

Сер Волтер зняв чудовий дім на Кемден-плейс, у престижному місці, гідному такої видатної людини; і вони з Елізабет, на свою велику втіху, там улаштувались.

Енн із важким серцем переступала поріг, передбачаючи довге ув'язнення й питаючи себе: "Коли я нарешті зможу знову вас покинути?" Проте її прийняли з несподіваною сердечністю, і вона підбадьорилась. Батько й сестра були раді її бачити, бо хотіли показати дім і меблі, і тепло зустріли її. Коли вони сіли обідати, було навіть із задоволенням відзначено, що тепер їх четверо.

Місіс Клей була дуже привітною і весь час посміхалася, але її посмішки й люб'язність зовсім не дивували Енн. Вона не мала жодного сумніву, що місіс Клей, побачивши її, прикинеться вкрай задоволеною, але привітність інших була для неї несподіванкою. У них був, очевидно, чудовий настрій, і незабаром вона дізналася про причини цих радощів. Слухати Енн їм не дуже хотілося. Після марних спроб одержати від неї підтвердження того, що за ними вельми нудьгують ув окрузі, вони поставили їй трохи побіжних незначних запитань, а потім перейшли до розповіді про себе. Апперкросс не викликав у них інтересу, Келлінч їх мало цікавив; для них існував лише Бат.

Вони мали задоволення запевнити її, що Бат з усіх поглядів справдив їхні сподівання. Їхній дім, безсумнівно, був найкращим на Кемден-плейс, їхні вітальні перевершували всі, які вони бачили або про які чули, вишуканістю вмеблювання та смаком убрання. Усі шукали з ними знайомства. Усі хотіли їх

відвідати. Хоч як вони ухилялися від усіх бажаючих їм відрекомендуватись, у них постійно з'являлися візитні картки людей, про яких вони уявлення не мали.

Оце й було джерело задоволення! Чи дивувалась Енн, що її батько та сестра щасливі? Вона не дивувалась, але, безперечно, зітхала, думаючи, що її батько не помічав принизливості цієї зміни, що він без жалю проміняв почесний обов'язок поміщика на суєтність маленьких міських радощів. Безперечно, вона зітхала, і посміхалась, і дивувалась, коли Елізабет, відчиняючи перед нею двері і з тріумфом водячи її з однієї вітальні до іншої, вихваляла їхній обшир: жінка, яка була господинею Келлінч-холла, вважала достатнім для своєї гордості відстань між двома стінами тридцять футів!

Але це були не всі причини їхнього щастя. Був іще й містер Елліот. Енн багато що почула про містера Елліота. Вони не тільки пробачили йому, вони були ним зачаровані. Він був у Баті близько двох тижнів (проїжджав через Бат у листопаді дорогою до Лондона, і, хоч затримався лише на добу, звістка про те, що сер Волтер оселився в місті, звичайно, дійшла до нього, але він не зміг тоді нею скористатись); тепер же він був у Баті вже два тижні, і насамперед після приїзду залишив свою візитну картку на Кемден-плейс, а потім так наполегливо намагався зустрітися з ними, а коли це сталося, виявив таку щирість, таку готовність забути про минуле, таке бажання знову спілкуватися зі своїми рідними, що їхня попередня добра думка про нього цілковито відновилась.

Вони не вбачали в ньому жодної провини. Він пояснив їм свою позірну зневагу. Усе сталося лише через непорозуміння. Він навіть на думці не мав їх зрікатися; він боявся, що його зреклися, не знати чому, і мовчав лише через свою скромність. Коли ж йому натякнули, що він, мабуть, нешанобливо чи неуважно відгукувався про сімейство та його честь, він був

просто в нестямі. Він, хто завжди пишався, що належить до роду Елліотів, і дотримувався поглядів на родичання навіть надто суворих для нашої недбалої доби! Справді, він був здивований, але був упевнений, що його вдача та поведінка невдовзі доведуть, що це неправда. Його чесність могли ствердити всі, кого він знав; і, безперечно, зусилля, з якими він намагався при першій нагоді повернути становище родича й можливого спадкоємця, були неспростовним доказом його щирості.

Обставини його одруження теж, як виявилося, заслуговували поблажливості. Сам він не міг про це заговорити, але один дуже близький його друг, полковник Волліз, дуже гідна людина, справжній джентльмен (і непоганий на вроду, додавав сер Волтер), який з гарним смаком жив у Мальборо Білдінгс і з власної його наполегливої просьби відрекомендувався їм через містера Елліота, згадав деякі пов'язані з цим одруженням подробиці, які виправдовували містера Елліота.

Полковник Волліз давно знав містера Елліота, був добре знайомий і з його дружиною й добре розумів, як це все сталося. Вона була, звичайно, не знатного походження, але гарно вихована, освічена, заможна і без пам'яті закохалася в його друга. Була неймовірно чарівною. Сама його домагалась. Інакше ніякі гроші не спокусили б містера Елліота, і, крім того, сер Волтер вірив, що вона красуня. А це значною мірою було пом'якшуючою обставиною. Красуня, з великими достатками, і до нестями закохана! Сер Волтер, здавалося, був цілковито готовий пробачити містеру Елліоту; і хоч Елізабет не могла подивитись на цю обставину в такому вигідному світлі, вона була згодна, що ця історія заслуговує поблажливості.

Містер Елліот відвідував їх кілька разів, обідав у них одного разу й був, очевидно, радий, що його запросили, бо вони

зазвичай не давали званих обідів; словом, він був радий кожному доказу родинних зв'язків і все своє щастя бачив у тому, щоб його приймали як свого на Кемден-плейс.

Енн слухала, але не розуміла. Вона знала, що треба пам'ятати і дуже пам'ятати поняття тих, хто вів розповідь. Вона намагалася бути поблажливою. Мабуть, історія цього примирення здавалась їй такою дивною й чудернацькою лише через спосіб, у який вона розповідалась. Однак їй здавалося, що за бажанням містера Елліота після стількох років бути ними прийнятим ховається щось непомітне на перший погляд. З практичного боку він нічого не вигравав від примирення з сером Волтером; від незлагоди він нічого не втрачав. Цілком імовірно, з них двох містер Елліот був багатшим, а Келлінч усе одно мав перейти до нього разом із титулом. Навіщо ж розумній людині, а він здавався дуже розумною людиною, навіщо ж йому все це потрібно? Вона могла пояснити це лише тим, що він шукав зустрічі з Елізабет. Мабуть, колись вона йому й сподобалась, але випадок і міркування користі відвернули його увагу, а тепер, коли він міг розпоряджатися собою як схоче, знову про неї згадав. Елізабет, безперечно, гарна на вроду, манери — витончені й вишукані, а її характеру містер Елліот тоді не розпізнав, тому що бачив лише на людях, і до того ж був іще зовсім юним. Як витримають її вдача й поняття його нинішній тонший смак, — це вже інша річ, і Енн до цього зовсім не була байдужою. Вона усією душею прагнула, щоб його смак не став занадто тонким, якщо він і справді обрав Елізабет; а ось Елізабет була дуже схильна сподіватися на це, і її подруга місіс Клей, здавалося, підтримувала її надії, судячи з того, як вони переглядалися, коли йшлося про часті візити містера Елліота.

Енн згадала, як вона бачила його мимохідь у Лаймі, але це їх не дуже цікавило. "О, так, можливо, це був містер Елліот. Вони й не знали. Дуже ймовірно, що це був він". Їм було не до її

описів. Вони самі прагнули його їй описати, особливо сер Волтер. Він віддавав належне його зовнішності справжнього джентльмена, манері вдягатися — зі смаком і водночас за останньою модою, приємному обличчю, розумним очам; проте не міг не журитися, що в нього так випинається нижня щелепа, і ця вада, здається, з роками посилюється; однак не можна сказати, щоб майже всі його риси з часом не змінилися на гірше. Містер Елліот, здається, вважав, що він (сер Волтер) виглядає достоту так само, як і тоді, коли вони востаннє бачились, але сер Волтер не міг відповісти йому тим самим, і це було так незручно. Проте скаржитися теж нема на що. Містер Елліот обличчям набагато кращий, ніж більшість чоловіків, і серові Волтеру було б не соромно хоч де з ним з'явитися.

Увесь вечір вони не розмовляли ні про кого, окрім містера Елліота та його друзів у Мальборо Білдінгс. "Полковник Волліз так прагнув їм відрекомендуватись! І містер Елліот так цього хотів!" Була також місіс Волліз, яку вони поки що знали тільки з розмов, бо вона з дня на день збиралася народити, але містер Елліот казав, що це "вельми чарівна жінка, яка, безперечно, гідна того, щоб її приймали на Кемден-плейс", і, як тільки вона стане матір'ю, вони з нею познайомляться. Сер Волтер високо цінував місіс Волліз; казали, що дуже гарна на вроду, красуня. Йому кортить її побачити. Він сподівається, що це буде відшкодуванням за всі ті негарні обличчя, які він щодня зустрічає на вулицях Бата. Головне лихо міста — безліч негарних жінок. Він не хоче сказати, що тут узагалі немає гарненьких, але кількість негарних жінок значно більша за середню. Гуляючи, він часто помічав, що на одне гарненьке личко тут припадає тридцять або навіть тридцять п'ять страховиськ; а одного разу, коли він був у крамниці на Бонд-стрит, налічив вісімдесят сім жінок, які пройшли повз нього, і серед них хоч би одне пристойне обличчя. Щоправда, ранок був холодний, сильний мороз, який може витримати навряд чи

одна жінка з тисячі. І все ж таки в Баті неймовірно багато потворних жінок. А вже чоловіки! Ці ще гірші. На вулицях він бачив силу-силенну таких страхопудів! Як мало звикли тутешні жінки бачити щось непогане, одразу помітно з того враження, яке справляє на них людина пристойної зовнішності. Ще ніколи йому не доводилося гуляти під руку з полковником Воллізом (а в того чудова військова виправка, хоча, щоправда, він рудий), не привертаючи до себе жіночих поглядів; усі жіночі погляди були, безперечно, спрямовані на полковника Волліза. Скромний сер Волтер! Однак він не зміг здійснити свій ухильний маневр. Його дочка й місіс Клей одностайно почали натякати, що в супутника полковника Волліза виправка, певно, не гірша і до того ж він не рудий.

— А який вигляд має Мері? — запитав сер Волтер, який був у прекрасному настрої. — Останнього разу, коли я її бачив, у неї був червоний ніс, але, сподіваюся, це буває з нею не щодня.

— О, ні, це було цілком випадково. Вона чудово почувається й має дуже гарний вигляд із самого Михайлового дня.

— Коли б я не побоювався, що через це вона буде виходити з дому в погану погоду, ризикуючи обвітрити обличчя, я надіслав би їй новий капелюшок і мантилью.

Енн міркувала, чи не наважитись їй натякнути, що сукня або чепець навряд чи спричинять небезпеку такої спокуси, коли стук у двері змусив їх про все забути. Стукають! І так пізно! О десятій годині! Чи це не містер Елліот? Вони знали, що він обідав на Ленсдаун Кресент. Мабуть, дорогою додому вирішив до них завітати. Вони не мали сумніву, що це він. Місіс Клей була впевнена, що це він. Місіс Клей мала рацію. З усією пишністю, на яку були спроможні дворецький та хлопчик-слуга, містера Елліота супроводили до кімнати.

Це був той самий чоловік, той самісінький, тільки інакше вдягнений. Енн трохи відійшла вбік, коли він почав вітатися з іншими й виправдовуватися перед її сестрою за таке пізнє вторгнення, але він проїздив мимо й не міг утриматися, він дуже хотів дізнатися, чи не застудилися вона та її подруга напередодні, і так далі, і так далі; і все це говорилося з найвитонченішою поштивістю й так само поштиво приймалося, після чого надійшла черга Енн. Сер Волтер назвав її своєю молодшою дочкою. З дозволу містера Елліота, він його відрекомендує своїй молодшій (згадувати Мері не було нагоди); і Енн, усміхаючись і червоніючи, що їй дуже личило, підійшла до містера Елліота і з того, як він здивувався, побачивши її милі риси, які не згладилися з його пам'яті, відразу не без приємності здогадалася, що він тоді уявлення не мав, хто вона така. Він був цілком здивований, але ще більше був радий — його очі блищали. Він одразу ж висловив своє задоволення від того, що вони, виявляється, родичі, згадав минуле і благав приймати його вже як знайомого. Він був таким же гарним на вроду, як і в Лаймі, тільки його зовнішність ще вигравала, коли він говорив, і тримався він точно так, як належало, так витончено, невимушено й мило, що вона могла порівняти його манери лише з манерами однієї-однісінької людини. Містер Елліот тримався інакше, але, мабуть, так само бездоганно.

Він присів з ними, і загальна розмова стала багато цікавішою. Без сумніву, він був людиною розумною. Досить було й десяти хвилин, щоб у цьому переконатись. Його тон, спосіб висловлюватися, теми, які він обирав, уміння вчасно зупинитись — усе свідчило про розум гострий і проникливий. При першій нагоді він почав розмову про Лайм, бажаючи зіставити їхні думки про нього, але ще більше бажаючи згадати, як дивно вони водночас опинилися в одному готелі; дізнатися про шляхи Енн, розповісти про свої та висловити жаль, що він тоді пропустив можливість засвідчити їй свою

пошану. Вона розповіла йому, як і з ким вона проводила час у Лаймі. Це збільшило його жаль. Він провів вечір на самоті в сусідньому номері, постійно чув їхні голоси, чув, як вони веселились; вирішив, що, певно, чудові люди, і прагнув до них приєднатися, навіть не підозрюючи, що вправі їм відрекомендуватись. Якби він спитав, хто вони! Ім'я Мазгроув багато чого йому б сказало. Що ж, це відучить його від безглуздого звичаю ніколи ні про що не питати в готелях, який він узяв собі за правило ще замолоду, думаючи, що джентльменові не випадає бути цікавим.

— Молода людина двадцяти років, — сказав він, — на мою думку, має більш нісенітні уявлення про те, як слід поводитись, ніж будь-хто інший. Засоби, які він обирає, своєю безглуздістю можуть рівнятися лише до його намірів.

Але він не міг звертатися лише до Енн. Він це розумів. Тож почав підтримувати загальну розмову, лише зрідка повертаючись до Лайма. Однак поступово він розпитав її про те, що там сталося невдовзі після його від'їзду. Почувши про нещасний випадок, захотів дізнатися про всі подробиці. Коли він почав свої розпитування, до нього приєдналися сер Волтер і Елізабет, але тут неможливо було не відчути різниці. Енн могла порівняти містера Елліота лише з леді Рассел за тим, як щиро він бажав осягти розумом те, що сталося, і як чуйно він розумів, які страждання їй тоді випали на долю.

Він пробув з ними цілу годину. Вишуканий годинник на каміні сріблясто видзвонив одинадцять разів, а калатало нічного сторожа вдалині вже починало йому вторувати, коли містер Елліот і всі інші, здається, похопилися, що він загостювався.

Енн і подумати не могла, що її перший вечір на Кемден-плейс може пройти так приємно.

Розділ XVI

Була одна обставина, в якій Енн, повернувшись до родинного кола, хотіла б переконатися більше, ніж у тому, що містер Елліот закоханий у Елізабет: вона б дуже хотіла переконатися, що її батько не закоханий у місіс Клей; але в перші години перебування вдома це було для неї вельми й вельми нелегко. Наступного ранку, спускаючись снідати, вона зрозуміла, що ця дама шляхетно удавала, нібито збирається їх залишити. Вона подумала, що місіс Клей, мабуть, сказала, що коли вже приїхала міс Енн, сама вона їм не потрібна, тому що Елізабет пошепки відповіла: "Повірте, для цього немає жодної причини. Жодної, запевняю вас. Вона ніщо для мене порівняно з вами"; а коли вона входила до дверей, почула, як її батько сказав: "Моя дочка має рацію. Ви ще зовсім не бачили Бата. Ви тільки нам допомагали. Не покидайте ж нас тепер. Ви мусите ще познайомитися з місіс Волліз, з красунею місіс Волліз. Я знаю, для вашої шляхетної душі споглядання краси є справжньою насолодою".

Він говорив із такою сердечністю, що Енн не здивувалася, коли помітила, як місіс Клей крадькома позирнула на неї та Елізабет. Власні її риси, мабуть, видали недовіру, але її сестру ця хвала шляхетній душі, здається, анітрохи не збентежила. Дамі залишалось поступитися спільним бажанням, і вона пообіцяла не покидати Бат.

Того самого ранку, коли Енн опинилася наодинці з батьком, він сказав, що вона погарнішала; відзначив, що вона "не така худа, як раніше; її шкіра й колір обличчя значно поліпшились; шкіра стала гладкішою та світлішою"; він довідався, чим вона користувалася. — "Нічим". — "Тільки "Гаулендом?"" — "Ні, взагалі нічим". — "Чудасія!" І, помовчавши, він додав:

— Безперечно, тобі слід робити те ж саме й далі. Від добра не тікають. В іншому разі я б тобі порадив "Гауленд", постійне використання "Гауленда" у весняні місяці. Місіс Клей користувалася ним за моєю порадою, і сама бачиш, як він їй став у пригоді. Ластовиння, як бачиш, і сліду немає.

Якби це почула Елізабет! Така хвала змусила б її замислитись, тим більше що Енн взагалі не помітила, щоб ластовиння хоч трохи поменшало. Та вже ж, либонь, що має бути, того не минути. І шкоди від цього одруження буде куди менше, якщо Елізабет теж вийде заміж. Що ж до неї самої, то вона завжди знайде притулок біля леді Рассел.

Для стриманості й увічливості леді Рассел візити до Кемден-плейс були справжнім випробуванням. Бачучи місіс Клей оточеною такою увагою, а Енн такою знехтуваною, вона не могла постійно не дратуватись; а коли там не бувала, сердилася не менше весь час, який у людини в Баті, що п'є води, слідкує за всіма друкованими новинками, має широке коло знайомств, залишається на те, аби сердитись.

Познайомившись із містером Елліотом, леді Рассел стала поблажливішою до всіх інших, а може, холоднішою. Його манери одразу ж його рекомендували; а розмовляючи з ним, вона знайшла в ньому стільки серйозності, яка цілком покривала його попередню легковажність, що, як вона потім говорила Енн, сама спершу ледве не вигукнула: "Невже це містер Елліот?". Леді Рассел уявити навіть не могла людини більш приємної та гідної поваги. Усе поєднувалося в ньому: проникливість, точність суджень, знання світу й добре серце. Він мав сильні почуття родинної прихильності й родинної честі, але без зарозумілості чи упередження; як людина з достатками жив вільно, але не вихвалявся своїм багатством; про всі важливі справи мав свої погляди, але ні в чому не кидав виклик суспільній думці. Він був людиною врівноваженою,

спостережливою, стриманою, щиросердною; ніколи не скорявся хвилинній забаганці чи самолюбству, яке прикидалося великодушністю; і, крім того, умів цінувати те, що є приємним і милим у домашньому колі, а це рідко зустрінеш у людей із невгамовною уявою. Леді Рассел не мала сумніву, що він був нещасливим у шлюбі. Полковник Волліз це їй казав, та вона й сама бачила; але це нещастя не зробило його жорстоким і (як дуже скоро почала вона здогадуватись) не заважало йому думати про новий вибір. Заради приємності бачити містера Елліота вона була готова примиритися навіть з таким лихом, як присутність місіс Клей. Минуло кілька років відтоді, як Енн зрозуміла, що вона та її неперевершена подруга не про все судять однаково, і тому її не дивувало, що леді Рассел не бачить нічого підозрілого чи дивного, що могло б наштовхнути на думку про таємне підґрунтя, у наполегливості, з якою містер Елліот прагнув із ними помиритись. На думку леді Рассел, було цілком природно, що містер Елліот, дійшовши літ, поставив собі за мету налагодити стосунки з головою родини, і кожній розумній людині це його рекомендувало з найпозитивнішого боку; ясний розум завжди виліковується від юнацьких помилок. Енн, однак, дозволяла собі слухати ці міркування з посмішкою і нарешті згадала Елізабет. Леді Рассел слухала, дивилася й на відповідь лише обережно зазначила: "Елізабет так Елізабет. Поживемо — побачимо".

Леді Рассел усе полишала майбутньому, і Енн, добре розміркувавши, вирішила, що вона мусить їй підкоритися. Зараз неможливо було дійти якогось висновку. У цьому домі Елізабет завжди була першою і звикла до такої шанобливості й уваги, що далі, здавалося, вже нікуди. До того ж не слід забувати, що містер Елліот ще й семи місяців не вдовів. Зволікання з його боку було, безперечно, простимим. Дійсно, бачачи креп на його капелюсі, Енн завжди докоряла собі за недозволенні думки, бо, хоч цей шлюб був нещасливим, містер

Елліот надто багато років прожив зі своєю дружиною, щоб так швидко оговтатися після її втрати.

Однак, хоч би чим це все скінчилося, він був, поза всяким сумнівом, найприємнішим із її знайомих у Баті. Вона ні з ким не могла порівняти його; з ним час від часу з задоволенням говорила про Лайм, де він знову прагнув побувати, здається, не менш, ніж вона. Вони часто поверталися до обставин своєї першої зустрічі. Він дав їй зрозуміти, що тоді він дивився на неї зі жвавою цікавістю. Вона й сама про це легко здогадалась; і не забула, як тоді подивився на неї той, інший.

Не в усьому їхні судження були схожими. Він, як вона помічала, надавав далеко більшого значення чинам і зв'язкам. І не через одну лише ввічливість, але й із великим задоволенням заходив у турботи батька й сестри, які, їй здавалося, були цього не варті. Одного разу місцева газета повідомила, що Бат очікує прибуття віконтеси Делрімпл, удови, і її дочки, високоповажної міс Картерет; і ця звістка надовго збурила спокій у будинку на Кемден-плейс, бо Делрімпли (на превелике лихо, думала Енн) доводилися ріднею Елліотам; і тепер мешканці будинку на Кемден-плейс були вкрай занепокоєні тим, як належним чином їм відрекомендуватись.

Енн ніколи раніше не бачила батька й сестру в стосунках з дворянством і тепер не могла не відчувати розчарування. Знаючи, якої вони високої думки про власне місце в суспільстві, Енн сподівалася на краще, і мимоволі схилялася до бажання, якого раніше й уявити в собі не могла: вона хотіла, щоб у них було більше гордості; бо їй неймовірно надокучили розмови про "наших родичок леді Делрімпл і міс Картерет", "наших родичів Делрімплів" з ранку до ночі.

Сер Волтер знав покійного віконта, але ніколи не бачив інших членів його сімейства; скрутне становище сера Волтера

ускладнювалося ще й тим, що від самої смерті вищезгаданого віконта між сімействами припинилося листування, тому що, якраз коли той помер, сер Волтер був небезпечно хворим, що спричинилося до серйозного недогляду в Келлінчі. До Ірландії так і не надіслали листа, який би висловив їхнє співчуття. Нечестивця було покарано за свій гріх, бо, коли своєю чергою сконала бідна леді Елліот, у Келлінчі не одержали листа, який би засвідчив співчуття Делрімплів, і, отже, було достатньо причин побоюватися, що Делрімпли визнали родинні стосунки припиненими. Як улагодити цю дражливу обставину й поновити родинні зв'язки — ось у чому було питання; і це було питання, яке леді Рассел і містер Елліот, хоч і більш розумно до нього ставлячись, теж бачили важливим. Сімейні зв'язки слід підтримувати; хорошого товариства треба шукати. Леді Делрімпл зняла дім на Лаура-плейс і там житиме три місяці з усією пишнотою, як їй і належить. Минулого року вона теж була в Баті, і леді Рассел тоді чула, що вона чарівна жінка. Дуже бажано поновити родинні зв'язки, якщо це можливо зробити, не втрачаючи при цьому гідності Елліотів.

Сер Волтер, однак, розпорядився по-своєму й написав нарешті дуже вишуканого листа, сповненого докладних пояснень, благань, вибачень, своїй вельмишановній родичці. Ні леді Рассел, ні містер Елліот листа не схвалили, проте він зробив усе, що хотів сер Волтер: віконтеса-удова надіслала три рядки карлючок. Для неї це велика честь, і вона буде дуже щаслива познайомитись. Закінчилися клопоти й почалися втіхи. Вони нанесли візит на Лаура-плейс, одержали візитні картки від віконтеси Делрімпл, удови, і високоповажної міс Картерет і виставили їх перед людські очі; і кожному розповідали про "наших родичів з Лаура-плейс" і "наших родичів леді Делрімпл і міс Картерет".

Енн було соромно. Якби леді Делрімпл і її дочка були дуже приємними людьми, їй би все одно було соромно через те

занепокоєння, яке вони принесли до їхнього дому, але приємними людьми їх неможливо було назвати. Їх не вирізняли ні вишуканість манер, ні вміння поводитися, ні гострота розуму. Леді Делрімпл вважали чарівною лише тому, що для кожного вона тримала напоготові посмішку та незначущу ввічливу відповідь. Міс Картерет, яка й того не вміла, була такою негарною й незграбною, що, якби не її походження, її б ніколи не прийняли на Кемден-плейс.

Леді Рассел визнала, що очікувала більшого, але все ж таки це знайомство є корисним, а коли Енн наважилася розповісти містерові Елліоту, що вона про них думає, він погодився, що достойностей у них небагато, але стверджував, що, коли вони їхні родичі, належать до гарного товариства та збирають навколо себе гарне товариство, їх не можна взагалі не цінувати. Енн посміхнулася й сказала:

— На мій погляд, містере Елліот, гарне товариство — це товариство людей розумних, освічених, які добре вміють підтримати розмову; ось що я називаю гарним товариством.

— Ви помиляєтесь, — сказав він м'яко. — Це не гарне товариство. Це товариство найкраще. Щоб бути в гарному товаристві, необхідні походження, освіченість і вміння поводитись, і щодо освіченості там не занадто вибагливі. Походження й манери — ось що головне; щоправда, трошки чомусь повчитися не вважається в гарному товаристві гріхом; навпаки, там це схвалюється. Моя кузина Енн хитає головою. Вона незадоволена. Вона занадто вимоглива. Моя люба кузино, — сідаючи біля неї, — ви вправі бути вимогливою більше, ніж будь-яка з усіх жінок, яких я знаю, але до чого ж призведе ваша вимогливість? Чи зробить вона вас щасливою? Чи не розумніше миритися з товариством цих милих дам на Лаура-плейс і користуватися всіма вигодами, які тільки можна дістати з цього знайомства? Можу вас запевнити, цієї зими

вони стануть найважливішими особами в Баті, і, якщо всі будуть знати про ваше з ними споріднення, ваше сімейство (дозвольте мені сказати "наше сімейство") буде оточеним шануванням, якого й слід нам усім прагнути.

— Так, — зітхнула Енн, — дійсно, всі будуть знати, що ми їхні родичі! — Але раптом зібравшись із думками й не очікуючи відповіді, вона додала: — Мені справді здається, ми завдали собі надто багато клопоту, щоб домогтися цього знайомства. Гадаю, — вона посміхнулася, — у мені більше гордості, ніж у будь-кому з вас; але мене дуже засмучує, що ми із шкіри вибиваємося, щоб нас визнали рідними ті, кому ми, безперечно, зовсім не потрібні.

— Пробачте, моя люба кузино, але ви несправедливо судите про ваше власне суспільне становище. У Лондоні, мабуть, через ваше теперішнє скромне життя все було б так, як ви кажете, але в Баті кожен вважає честю для себе бути знайомим із сером Волтером Елліотом і його сімейством.

— Що ж, — сказала Енн. — Звичайно, я горда, я надто горда, щоб цінувати гостинність, яка залежить лише від того, де я живу.

— Ваше обурення мені до душі, — сказав він. — Воно дуже природне. Але зараз ви в Баті й вам треба влаштуватися тут з усією гідністю, яка личить серові Волтеру Елліоту. Ви кажете, що ви горді; мене називають гордим, я знаю і не хотів би іншого; і в моїй та вашій гордості, якщо вдуматись, є відмінність, але також є схожість. На одному, я впевнений, моя люба кузино, — тут він притишив голос, хоча, крім них, у кімнаті нікого не було, — на одному, я впевнений, ми погодимось. Ми погодимось на тому, що, хоч би хто доповнив оточення вашого батька з вищих і рівних, це піде на користь, бо тоді його думки відвернуться від тих, хто нижчий за нього.

Сказавши ці слова, він подивився на стілець, на якому нещодавно сиділа місіс Клей, добре давши їй зрозуміти, що він мав на увазі; і хоч Енн не могла погодитися з тим, що гордість у них однакова, вона раділа, що місіс Клей і йому не до вподоби; і вона визнала подумки, що його бажання сприяти знайомству її батька з вищим світом є більш ніж простимим, бо це допоможе позбутися місіс Клей.

Розділ XVII

Поки сер Волтер і Елізабет були зайняті візитами до Лаура-плейс, Енн поновила зовсім інше знайомство.

Вона відвідала свою шкільну вчительку й дізналася, що в Баті живе особа, яка навчалася з нею в одній школі і яка має право на її увагу з двох важливих причин — через давню свою доброту й нинішнє своє лихо. Міс Гамільтон (а тепер місіс Сміт) виявляла доброту до Енн саме тоді, коли вона більше за все її потребувала. Енн пішла до школи нещасливою, побиваючись за своєю матір'ю, яку вона ніжно кохала, нудьгуючи за домом, і страждала, як тільки може страждати дівчинка чотирнадцяти років з чутливою душею; і міс Гамільтон, яка була на три роки старшою за неї, але затрималася на рік у школі через те, що в неї не було близьких родичів і свого дому, полегшувала страждання, втішаючи її; і тепер Енн згадувала про неї з теплотою.

Незабаром міс Гамільтон закінчила школу, вийшла заміж, казали, за багатого, і це було все, що Енн про неї знала, доки з розповіді вчительки її нинішня доля не відкрилася далеко докладніше і зовсім в іншому світлі.

Вона була вдовою, і вдовою бідною. Її чоловік був марнотратним; і, сконавши два роки тому, залишив свої справи

цілковито розладнаними. У місіс Сміт з'явилися найрізноманітніші труднощі, і на додаток до нещасть вона тяжко захворіла на ревматизм, їй відібрало ноги й тепер вона була калікою. Тому й приїхала до Бата, зняла житло біля гарячих джерел, вела дуже скромне життя, навіть обходилася без прислуги і, звичайно, майже без усякого товариства.

Спільна знайома запевняла, що місіс Сміт буде дуже рада, якщо міс Елліот її відвідає, і Енн, не гаючи часу, відразу ж до неї вирушила. Удома вона не згадала ні про розповідь учительки, ні про свої наміри. Там би її не зрозуміли. Вона порадилася лише з леді Рассел, яка її щиро підтримала й погодилася підвезти до житла місіс Сміт на Вестгейт Білдінгс.

Візит було здійснено, знайомство поновлено, в обох відродився та збільшився попередній інтерес. Щоправда, у перші десять хвилин обидві почувалися незручно. Дванадцять років проминуло з того часу, як вони розстались, і нині кожна з них бачила перед собою не те, що очікувала побачити. За дванадцять років Енн з квітучої мовчазної п'ятнадцятирічної дівчинки з незграбною фігурою стала елегантною жінкою двадцяти семи років, гарненькою, але не квітучою, з приємними, незмінно м'якими манерами; і за ті самі дванадцять років гарненька й цілковито здорова міс Гамільтон, поблажлива до молодшої подруги, стала бідною, хворою, безпорадною вдовою, яка була дуже вдячна своїй колишній підопічній за її візит. Але вся незручність незабаром зникла, і на зміну їй прийшли жваві спогади про минулі часи й колишні пристрасті.

Енн знайшла в місіс Сміт здоровий розум і гарні манери, на що їй і хотілося сподіватися, та балакучість і веселість, яких вона зовсім не очікувала. Ні розваги минулого — а раніше вона часто бувала у світі, — ні теперішні нестатки, горе й хвороба, здавалося, не зробили її відлюдною чи сумною.

Уже коли вони зустрілися вдруге, вона стала такою відвертою, що Енн дивувалася дедалі більше. Вона і уявити собі не могла більш безрадісного становища, ніж у місіс Сміт. Та дуже любила свого чоловіка — і вона його поховала. Звикла жити з достатками — і вона їх утратила. Не мала ні дитини, яка б її пов'язувала з життям і щастям, ні родичів, які б допомогли улагодити занедбані справи, ні здоров'я, яке б надавало їй сил переносити все інше. Усе її житло складалося з шумливої вітальні й темної спальні, і вона не могла навіть перейти з однієї кімнати до іншої без сторонньої допомоги, яку їй подавала єдина на весь дім служниця, і покидала свій дім лише тоді, коли її возили до гарячих джерел. Але, незважаючи на все це, Енн мала всі підстави думати, що вона частіше раділа, ніж сумувала. Як же це могло бути? Енн спостерігала за нею, розмірковувала і дійшла висновку, що лише сили духу та смиренності тут не стало. Смиренний дух міг би надавати терпіння, сильна воля надала б стійкості, але було й щось інше: допомагала гнучкість розуму, готовність утішитись, здатність забути про сумне заради веселого і знаходити заняття, відвертаючись од себе, що було в самій її природі. Неоціненний дар Небес. В своїй подрузі Енн бачила приклад того, як будь-яка нестача заповнюється милосердною опікою.

Був час, розповідала місіс Сміт, коли вона мало не занепала духом. Тепер вона вже не така хвора порівняно з тим, що було, коли вперше приїхала до Бата. Тоді їй і справді було дуже важко; у дорозі вона застудилась і, ледве приїхавши, виявилася прикутою до ліжка, страждаючи від постійного жорстокого болю, і до того ж серед чужих людей, коли їй була просто необхідна доглядальниця, а достатки не дозволяли ніякої зайвої витрати. Однак вона вижила й може з упевненістю сказати, що ці знегоди пішли їй на користь. Адже вони допомогли їй відчути себе в надійних руках. Не бувши юною та недосвідченою, вона не очікувала, що всюди їй будуть сердечно раді, але її хвороба показала, що хазяйка дорожить

своєю репутацією і ніколи її не скривдить, скориставшись її слабкістю; і їй дуже пощастило з доглядальницею — сестрою хазяйки, доглядальницею за ремеслом, яка жила в сестри, доки була вільною, і дуже їй допомогла. "Вона так дбайливо мене доглядала, — сказала місіс Сміт, — і на додаток до цього опинилася неоціненною знайомою. Коли я знову почала рухати руками, вона навчила мене плести, а це так розважає; і вона підказала мені робити подушечки для голок, серветки й мішечки, якими я завжди зайнята і які дають мені можливість допомагати деяким дуже бідним родинам, що живуть по сусідству. Завдяки своєму ремеслу вона має широке коло знайомств, і все це люди з достатками, і вона розповсюджує серед них мої вироби. Вона вміє знайти для мене час. Знаєте, коли людина тільки-но позбулася нестерпного болю і знову дякує долі за здоров'я, її серце відкрито; і няня Рук знає, як тут підступитися. Вона жінка розумна й проникліва. Ось хто розуміє людську природу; у неї стільки здорового глузду й спостережливості, що розмовляти з нею багато цікавіше, ніж з будь-ким із тих, хто здобув так звану "найкращу освіту". Назвіть це плітками, якщо хочете, але, коли в няні Рук з'являється година дозвілля й вона може провести її зі мною, у неї завжди знайдеться що розповісти забавного й повчального про когось із наших знайомих. Адже приємно послухати про те, що відбувається у світі, дізнатися, якими дурницями й дрібницями зараз зайняті люди. Повірте, той, хто живе сам-один, радіє і такій розмові".

Енн зовсім не хотілося псувати їй задоволення, і вона сказала:

— У цьому я цілковито згодна з вами. Такі жінки мають великий життєвий досвід, і, якщо вони розумні, їх варто послухати. Адже вони бачать людську натуру з таких різних боків! І вони добре знають не тільки її слабкості; іноді вони її спостерігають із найцікавіших і найзворушливіших обставин. У

них перед очима проходять приклади палкої, безкорисливої, самовідданої прихильності, героїзму, стійкості й терпіння, вони є свідками борінь і жертв, які більш за все нас облагороджують. Кімната хворого часто може замінити цілі томи.

— Так, — погодилася місіс Сміт, але не дуже впевнено, — іноді це справді так, але, боюся, ці уроки часто-густо не такі піднесені, як ви думаєте. Іноді людська природа й справді робиться прекрасною від страждань, але, загалом кажучи, у кімнаті хворого скоріше побачиш слабкість, ніж велич; там скоріше зустрінеш себелюбність і нетерпіння, ніж великодушність і стійкість. На світі так мало справжньої дружби! І, на нещастя, — тут вона почала говорити пошепки, і голос її затремтів, — багато хто забуває про найважливіше, доки не стане надто пізно!

Енн розуміла, чим викликані ці почуття. Чоловік поводився не так, як слід було поводитись, і дружині доводилося бувати серед людей, через яких вона й почала думати про людство гірше, сподівалася Енн, ніж воно того заслуговувало. Місіс Сміт, одначе, недовго сумувала; незабаром вона забула про смуток і додала вже іншим тоном:

— Не думаю, що найближчим часом моя подруга місіс Рук розповість мені щось цікаве. Тепер вона доглядає місіс Волліз із Мальборо Білдінгс; це, мабуть, гарненька, нудна й розпещена світська дама, і тому місіс Рук, певно, зможе розповісти лише про вбрання й мережива. Але з місіс Волліз я теж думаю здобути вигоду. Вона дуже багата і, я сподіваюсь, купить у мене деякі дорогі речі.

Енн кілька разів відвідала свою подругу, доки на Кемден-плейс не дізналися про існування такої особи. Але, зрештою, з'явилася необхідність розповісти про неї. Сер Волтер, Елізабет

і місіс Клей повернулися одного ранку з Лаура-плейс із несподіваним запрошенням від леді Делрімпл на той самий вечір, який Енн уже пообіцяла провести на Вестгейт Білдінгс. Їй зовсім не було шкода відхиляти запрошення, їх кликали тільки тому, вона була впевнена, що леді Делрімпл, через сильну застуду змушена сидіти вдома, була рада скористатися спорідненням, яке їй нав'язували; і Енн із великою жвавістю відмовилася, сказавши, що обіцяла бути в давньої шкільної подруги. Вони не особливо цікавилися справами Енн, але й кількох питань було достатньо, щоб дізнатися, хто ця колишня шкільна подруга. В очах Елізабет з'явилося презирство. Сер Волтер був невблаганний.

— Вестгейт Білдінгс! — вигукнув він. — Тільки подумайте! Міс Енн Елліот відвідує Вестгейт Білдінгс! Міс Енн Елліот відвідує якусь місіс Сміт, удову якогось містера Сміта! І хто ж був її чоловік? Один із п'яти тисяч Смітів, від яких ніде просвітку немає! І за що ж їй стільки уваги? За те, що стара й хвора! Так, міс Елліот, більш дивного смаку й уявити собі не можна! Усе, що в інших викликає огиду — низьке суспільство, погане приміщення, затхле повітря, неприємна компанія, — вам до вподоби. Але відклади краще стару до завтра; адже вона ще не вмирає, до завтра доживе. Скільки їй років? Сорок?

— Ні, сер, їй іще немає й тридцяти одного, але, боюсь, я не зможу відкласти свій візит, тому що потім нам буде важко знайти час, підхожий для нас обох. Завтра вона приймає гарячі ванни, а потім, ви ж знаєте, ми до кінця тижня зайняті.

— А що думає леді Рассел про це знайомство? — запитала Елізабет.

— Вона не бачить у ньому нічого ганебного, — відповіла Енн. — Навпаки, вона його схвалює й завжди мене підвозить, коли я відвідую місіс Сміт.

— На Вестгейт Білдінгс, мабуть, усі вельми дивуються, коли бачать, як там зупиняється карета, — зазначив сер Волтер. — Хоч удова сера Генрі Рассела й не має славетного герба, екіпаж у неї прекрасний, і, без сумніву, багато кому відомо, що нерідко в ньому їздить міс Елліот. Удова місіс Сміт, яка знімає житло на Вестгейт Білдінгс! Бідна вдова, без усяких достатків і на четвертому десятку! Якусь місіс Сміт, нікому не відому місіс Сміт обирає міс Енн Елліот своєю подругою та віддає їй перевагу над своїми родичками, які належать до одного з найзнатніших сімейств у всій Англії, у всій Ірландії! Місіс Сміт! Оце так прізвище!

Місіс Клей, яка була присутня при цій розмові, знайшла розумним вийти з кімнати, і Енн багато що могла б сказати й дещо дуже хотіла сказати на захист домагань своєї подруги, які не так уже й відрізнялися від їхніх власних, і лише повага до батька її зупинила. Вона нічого не відповіла і дала змогу серові Волтеру самому згадати, що місіс Сміт не єдина в Баті вдова на четвертому десятку, без достатків і славетного імені.

Енн пішла туди, де обіцяла бути, так само зробили й інші, і наступного ранку, звичайно, вона дізналася, що вони чудово провели вечір. Лише вона була відсутня, бо сер Волтер і Елізабет не тільки самі були до послуг її ясновельможності, але із задоволенням стали їй у пригоді, покликавши до неї ще декого; вони взяли на себе обов'язок запросити леді Рассел і містера Елліота; і містер Елліот трохи раніше пішов від полковника Волліза, а леді Рассел змінила всі свої плани, щоб відвідати леді Делрімпл. Енн дізналася від леді Рассел про все, що відбувалося на цьому вечорі. Для неї найцікавішим було те, що її подруга й містер Елліот багато про неї говорили; її чекали, шкодували, що вона не прийшла, але також схвалювали, дізнавшись про причину її відсутності. Доброта й уважність, які спонукають її відвідувати стару шкільну подругу, хвору й бідну, здається, викликали захоплення в містера Елліота. Він вважав

її непересічною юною дамою; а її вдача, манери й розум здавалися йому взірцем усіх жіночих достойностей. Він навіть зміг догодити леді Рассел, вихваливши чесноти її подруги Енн; і Енн ніколи б не дізналася так багато від своєї подруги леді Рассел, ніколи б вона не довідалась, як високо одна розумна людина її цінує, якби леді Рассел не хотілось би при цьому поділитися з нею своїми відрадними міркуваннями.

Леді Рассел нарешті склала свою думку про містера Елліота. Вона була так само твердо впевнена, що він має намір через деякий час просити руки Енн, як і в тому, що він її вартий, і вже почала рахувати, скільки тижнів має проминути, поки зможе він позбутися всіх умовностей свого нинішнього стану вдівця та постане в усій пишноті. Вона й наполовину не відкривала Енн своєї впевненості, наважуючись лише натякати на те, що може статися надалі, на ймовірність прихильності й бажаність союзу, який стане наслідком цієї прихильності, якщо вона виявиться щирою та взаємною. Енн слухала й не суперечила; вона тільки посміхалася, червоніла й похитувала головою.

— Я нікого не сватаю, ти ж знаєш, — сказала леді Рассел, — бо занадто добре зрозуміла, які непевні всі людські сподівання й розрахунки. Тільки думаю, що якби містер Елліот почав до тебе залицятися й полонив твоє серце, ви, без сумніву, могли б бути щасливими. Усяк вважав би цей шлюб рівним, але, гадаю, він був би також щасливим.

— Містер Елліот — дуже приємна людина, і я дуже високо його ставлю, — сказала Енн. — Але ми не підходимо одне одному.

Леді Рассел пропустила ці слова повз вуха і на відповідь тільки зазначила:

— Сказати по правді, думати про тебе як про майбутню хазяйку Келлінч-холла, як про майбутню леді Елліот, думати, що ти посядеш місце своєї матері й успадкуєш усі її права та вплив, як успадкувала ти її чесноти, є для мене незрівнянною розрадою. Ти вся в матір і обличчям, і вдачею; і якщо мені доведеться побачити, що ти посідаєш те ж саме місце в суспільстві, носиш те ж саме ім'я, живеш у тому ж самому домі, що ти є господинею в тих самих краях і лише тим від неї відрізняєшся, що тебе більше цінують, моя люба Енн, для мене в мої роки це буде найбільшою радістю.

Енн довелося відвернутися, підвестися, відійти до далекого столу і схилитися до нього під якимось приводом, аби вгамувати почуття, які викликала в неї картина, намальована леді Рассел. На кілька хвилин її уява й серце зачарувалися цією картиною. Думка про те, що вона стане тим, ким була її мати, носитиме слідом за нею дороге її серцю ім'я "леді Елліот", повернеться до Келлінча, знову назве його своїм домом, своїм домом навіки-віків, так її захопила, що вона не скоро змогла її відігнати. Леді Рассел нічого більше не сказала, не бажаючи втручатися в природний перебіг подій і вірячи, що далі містер Елліот сам буде казати те, що йому належить; одне слово, вона вірила в те, у що не вірила Енн. Уявивши, як став би містер Елліот сам про себе говорити, Енн одразу ж опанувала себе. І Келлінч, і "леді Елліот" нараз втратили всю чарівність. Вийти за нього вона не могла. І не тільки тому, що її почуття все ще опиралися всім, окрім одного-єдиного; ні, добре поміркувавши над словами леді Рассел, вона вирішила не на користь містера Елліота.

Хоча вони були знайомі вже місяць, вона не могла з упевненістю сказати, що знає його вдачу. Те, що він був людиною розумною та приємною, умів підтримати розмову, поняття його були бездоганними, а його судження, здавалося, завжди були шляхетними, і ніколи він не зраджував своїх

принципів — усе це було цілком ясно. Безперечно, йому були відомі моральні правила, і вона не помічала, щоб він хоч одне з них порушив; і все ж таки вона не могла ручитися, що він завжди поводився так, як належить. Вона не довіряла якщо не теперішньому його, то минулому. Імена колишніх знайомих, які він часом згадував, натяки на колишні заняття й звички викликали в неї підозри, що в минулому його поведінка була не взірцевою. Вона розуміла, що колись у нього були погані звички, що він і гультяював; що в його житті був період (і, можливо, не короткий), коли він дивився найменшою мірою легковажно на речі істотні; і, хоч зараз він, мабуть, змінився, хто міг би відповісти за щирість почуттів розумної, обачної людини, доволі зрілої, щоб оцінити достойно шляхетний характер? Чи можна ручитися, що його душа цілком очистилася?

Містер Елліот був розсудливим, тактовним, вишуканим, але не відвертим. Наскільки вона могла зрозуміти, він завжди був стриманим, ніколи не виявляв захоплення чи гніву від чужих гарних чи поганих вчинків. Це, на думку Енн, була велика вада. Вона не могла забути про свої давні враження. Відвертість, щиросердність і завзятість вона ставила вище за всі інші якості. Як і раніше, її чарувала запальність. Вона куди більше покладалася на тих, хто іноді висловлювався необережно або поспішно, ніж на тих, хто ніколи не втрачав самовладання й не казав того, за чим потім шкодував.

Містер Елліот був занадто милим з усіма. Хоч би якою різною була вдача мешканців дому батька Енн, він усім їм догоджав. Був надто терпимим, надто вмів усім подобатись. Говорячи з Енн про місіс Клей, він не приховував свого ставлення до останньої, здавалося, добре розумів, що в місіс Клей на думці, і зневажав її; одначе місіс Клей вважала його милим, як і усі інші.

Леді Рассел бачила в ньому або більше, або менше, ніж її юна подруга, бо не помічала нічого, що викликало недовіру. Вона не могла й уявити собі чоловіка, у якого було б чеснот більше, ніж у містера Елліота; і ніколи їй нічого так не хотілось, як того, щоб цієї осені він вінчався з її любою Енн у келлінцькій церкві.

Розділ XVIII

Надійшов лютий, і Енн, провівши в Баті вже місяць, з нетерпінням чекала новин з Лайма й Апперкросса. Їй хотілося знати далеко більше, ніж повідомляла Мері. Останні три тижні Енн і взагалі втратила зв'язок із сестрою. Вона лише знала, що Генрієтта повернулася додому; і що Луїза, хоча всі вважали, що та швидко одужує, усе ще залишалася в Лаймі. Одного разу, коли вона цілий вечір була неспроможна про щось думати, крім них, їй якраз подали листа від Мері, що був докладнішим, ніж звичайно; і, на довершення задоволення й несподіванки, його принесли від адмірала й місіс Крофт.

Крофти, певно, у Баті! Ця обставина її зацікавила. Вона відчувала до них щиру симпатію.

— Що? — вигукнув сер Волтер. — Крофти приїхали до Бата? Крофти, які знімають Келлінч? І що ж вони тобі привезли?

— Листа з Апперкросської вілли, сер.

— О, ці листи — зручний привід. Гарний спосіб відрекомендуватись. Однак адмірала Крофта я б у будь-якому разі відвідав. Він, я знаю, на це заслуговує як мій наймач.

Енн не могла більше слухати; їй так і не довелося дізнатися, за що бідному адміралові пробачили його колір

обличчя, — лист цілком оволодів її увагою. Він був розпочатий кількома днями раніше.

"Перше лютого.

Моя люба Енн. Не прошу пробачити мені моє мовчання, бо я знаю, як мало люди думають про листи в таких місцях, як Бат. Тобі там, напевно, дуже добре, про Апперкросс ти й не згадуєш, а про нього, як ти й сама знаєш, багато не повідомиш. Різдво ми провели жахливо нудно; у містера й місіс Мазгроув за всі канікули не було жодного званого обіду, жодного гостя. Гейтерів не беру до уваги. Канікули, однак, нарешті закінчилися; гадаю, такими довгими вони ніколи не були. У мене, я це добре пам'ятаю, таких ніколи не було. Учора всі залишили наш дім, окрім маленьких Гарвілів; ти не повіриш, але вони все ще тут. Яка ж дивна мати місіс Гарвіл: так довго обходиться без своїх дітей. Я цього не розумію. Я б не сказала, що її діти дуже милі, але місіс Мазгроув, здається, любить їх не менше, якщо не більше, ніж своїх онуків. Яка огидна тут погода! У вашому Баті з його чудовими бруківками це зовсім непомітно, не те, що в селі. До мене в середині січня жодна жива душа не завітала, крім Чарлза Гейтера, який з'являється тут занадто часто. Між нами кажучи, мені дуже шкода, що Генрієтта не залишилася з Луїзою в Лаймі; там вона була б далеко від нього. Сьогодні до Лайма відправляють карету; завтра на ній приїдуть Луїза й Гарвіли. Нас не кличуть із ними обідати, однак до післязавтра; місіс Мазгроув дуже боїться, що Луїзу розтрясе в дорозі, але, як на мене, нічого з нею не станеться, про неї всі так піклуються; а ось мені було б багато зручніше пообідати в них завтра. Я рада, що тобі до вподоби містер Елліот, і сама хотіла б із ним познайомитись; але мені, як завжди, не щастить — я завжди осторонь, коли відбувається щось приємне; з усієї нашої родини мене останню помічають. Як багато часу місіс Клей провела з Елізабет! Вона що, взагалі не збирається їх залишати? Але, мабуть, якщо б вона й

звільнила місце, нас би все одно не запросили. Дай мені знати, що ти про це думаєш. Сама розумієш, я не думаю, що моїх дітей запросять. Але я легко могла б їх залишити у Великому Домі на місяць чи півтора. Я тільки-но дізналася, що незабаром Крофти приїдуть до Бата: бояться, що в адмірала подагра. Чарлз дізнався про це цілком випадково; у них не стало поштивості мене повідомити. Наших сусідів годі виправити. Ми їх зовсім не бачимо, але це, справді, вже занадто. Чарлз передає тобі привіт.

Твоя любляча сестра Мері М.

На жаль, мушу тебе повідомити, що мені дуже погано, а Джемайма тільки-но мені сповістила, що всі навколо хворіють на ангіну; це їй розповів м'ясник. Я впевнена, що теж її підхоплю, а моя ангіна, як ти знаєш, завжди гірша, ніж у інших".

Так завершувалася перша частина листа, вкладена до конверта разом із другою, майже такою ж докладною.

"Я не запечатувала листа, щоб повідомити тебе, як Луїза перенесла дорогу, і тепер дуже рада, що можу ще багато чого тобі розповісти. По-перше, учора я одержала записку від місіс Крофт, де вона питає, чи не може чимось мені прислужитися; дуже мила, справді дружня записка, адресована мені так, як і належить; отже, тепер я можу написати довгого-довгого листа. Адмірал не здається дуже хворим, і я щиро сподіваюсь, що Бат дасть йому користь, на яку він і розраховує. Я буду від душі рада, коли вони повернуться. Більш приємного сімейства в нашій окрузі нема. А тепер я тобі розповім про Луїзу. Ця новина тебе дуже здивує. У вівторок вона повернулася з Гарвілами живою та здоровою, і ввечері, коли ми пішли довідатись, як вона почувається, ми конче здивувалися, не заставши там капітана Бенвіка, якого було запрошено разом з

Гарвілами, і чому ж, на твою думку, він не з'явився? Можеш собі уявити, він закохався в Луїзу й не насмілився приїхати до Апперкросса, поки не одержить відповіді від містера Мазгроува; тому що самі вони між собою все улагодили ще до її повернення, і він через капітана Гарвіла надіслав батькові листа. Оце так несподіванка! Ти здивована, чи не так? Дивно, якщо ти про це щось знала, тому що я ніколи про це й не чула. Місіс Мазгроув клянеться, що теж ні про що не здогадувалась. Усі ми, однак, дуже задоволені, хоч це й не те, що одружитися з капітаном Вентвортом, але все ж таки куди краще, ніж вийти за Чарлза Гейтера; і містер Мазгроув надіслав свою згоду, і сьогодні в Апперкроссі чекають капітана Бенвіка. Місіс Гарвіл каже, що її чоловік дуже сумує за своєю бідолашною сестрою, однак Луїза їхня загальна улюбленіця. Ми з місіс Гарвіл дійшли висновку, що полюбили її ще більше після того, як доглядали. Чарлз усе думає, що скаже капітан Вентворт, але, якщо ти пам'ятаєш, я ніколи не вважала, що Луїза йому подобається; я ніколи не помічала нічого, що могло б наштовхнути мене на такий висновок. Як бачиш, капітана Бенвіка вже ніхто не буде вважати твоїм залицяльником. Не розумію, як Чарлзу могло таке спасти на думку. Сподіваюся, тепер він буде менше зі мною сперечатися. Звичайно, Луїза Мазгроув могла б і більш вдало вийти заміж, однак це у мільйон разів краще, ніж поріднитися з Гейтерами".

Мері даремно побоювалася, що її сестра може бути готовою до цієї новини. Ніколи в житті вона не була такою здивованою. Капітан Бенвік і Луїза Мазгроув! Енн була просто не в змозі в це повірити, і їй довелося докласти чимало зусиль, аби залишитися в кімнаті, зберігати зовнішній спокій і відповідати на запитання, належні цьому випадку. На її щастя, їх було небагато. Сер Волтер хотів знати, чи запряжена карета Крофтів четвернею коней і чи оселяться вони в такій частині Бата, де міс Елліот і йому самому не буде соромно їх відвідувати; проте він не був надто цікавим.

— Як почувається Мері? — запитала Елізабет і, не чекаючи відповіді: — Що ж могло привести Крофтів до Бата?

— Вони приїхали заради адмірала. Бояться, що в нього подагра.

— Подагра й немічність! — вигукнув сер Волтер. — Бідолашний дідуган!

— Чи є в них тут знайомі? — спитала Елізабет.

— Не знаю, але, гадаю, навряд чи адмірал Крофт у своєму віці та при своєму ремеслі має багато знайомих у такому місці.

— На мій погляд, — стримано зазначив сер Волтер, — у Баті ніщо не буде краще рекомендувати адмірала Крофта, ніж те, що він наймач Келлінч-холла. Чи не спробувати нам відрекомендувати його з дружиною на Лаура-плейс, Елізабет?

— Та ні, ні! Гадаю, не варто. Якщо ми родичі леді Делрімпл, нам не треба підсовувати їй знайомства, яких вона може не схвалити. Інша річ, якби ми не були родичами; але ми родичі, і тому вона прислухається до будь-якої нашої пропозиції. Нехай краще Крофти самі шукають собі знайомих у своєму колі. Тут ходить багато різних диваків, і, я чула, вони моряки. Нехай Крофти з ними і знаються.

Так відгукнулися на листа сер Волтер і Елізабет, а потім місіс Клей зробила свій внесок, з більшою уважністю довідавшись про здоров'я місіс Чарлз Мазгроув і її милих діток, і Енн нарешті змогла піти до своєї кімнати.

Там вона замислилася, намагаючись зрозуміти, що діється. Нехай Чарлз міркує, що подумає капітан Вентворт! Сам він,

мабуть, одступився від Луїзи, віддалився від неї, розлюбив, зрозумів, що не кохав ніколи. Вона не могла повірити в зраду чи непостійність, чи щось подібне до образи між ним і його другом капітаном Бенвіком. Вона не могла повірити, що такою дружбою можна було так легко знехтувати.

Капітан Бенвік і Луїза Мазгроув! Весела щебетушка Луїза Мазгроув і сумний, чутливий, задумливий книжник капітан Бенвік, здавалось, у всіх відношеннях не підходять одне одному. Більшої несхожості й уявити собі не можна! І що ж їх привабило одне в одному? Незабаром відповідь з'явилася сама собою. Причиною були сприятливі обставини. Упродовж кількох тижнів вони бачилися щодня; разом обертались у вузькому сімейному колі; після від'їзду Генрієтти вони частіше залишались удвох, і Луїза, ледве одужавши після хвороби, була особливо зворушливою, а капітан Бенвік не був невтішним. Енн і раніше не могла про це не підозрювати; і, всупереч висновку, який Мері зробила з останніх подій, вони лише підтверджували те, що й до неї самої він відчував ніжність. Однак Мері не могла б сказати, що вона надто потішає своє марнолюбство цією думкою. Енн була впевнена, що будь-яка молода жінка, приємна на вигляд, яка б слухала його й розуміла, зустріла б у його серці такий же відгук. Його серце було ніжним. Воно було відкритим для кохання.

Енн не мала ніяких підстав думати, що вони не будуть щасливими. Луїза обожнювала моряків, і це дуже непогано для початку, а згодом вони вже не будуть такими різними. Він стане більш веселим, вона навчиться захоплюватися Вальтером Скоттом і лордом Байроном; ні, мабуть, уже навчилася, тому що, безперечно, не без участі поезії вони відчули прихильність одне до одного. Думка про те, що Луїза Мазгроув перетворилася на тиху, задумливу книжницю, була дуже кумедною, але Енн не мала сумніву, що саме так усе й було. Той день у Лаймі, те жахливе падіння в Коббі, на думку

Енн, не могли не вплинути на здоров'я, нерви, поведінку й характер Луїзи до кінця її днів, як вплинули вони раптом на її долю.

Усе це дозволяло дійти висновку, що, коли жінка, яка не залишилася нечутливою до чеснот капітана Вентворта, змогла віддати перевагу іншому, то новому її вибору, хоч би яким він був, не варто було довго дивуватись; а якщо капітан Вентворт при цьому не втрачав друга, то, звичайно, і шкодувати нема було за чим. Ні, не від жалю Енн червоніла, а її серце билося сильніше, коли вона думала, що капітан Вентворт тепер не зв'язаний і вільний. Це були почуття, про які їй було соромно думати. Надто схожими були вони на радість, дурну радість!

Енн дуже хотілося побачити Крофтів, але, коли зустріч відбулася, вона зрозуміла, що до них ще не дійшли чутки про цю новину. Візит ввічливості був зроблений і повернений; ім'я Луїзи Мазгроув, так само як і капітана Бенвіка, згадувалося без тіні посмішки.

Крофти зняли житло на Гей-стрит, на велике задоволення сера Волтера. Він анітрохи не соромився свого знайомства з ними та думав і казав про адмірала Крофта далеко більше, ніж думав і казав про нього адмірал.

Крофти мали в Баті не менше знайомих, ніж їм би хотілось, а зустрічі з Елліотами були для них простою формальністю, від якої не очікували ніякого задоволення. Вони привезли сюди свою сільську звичку завжди бути разом. Через подагру йому звеліли багато ходити, і місіс Крофт, із якою він, здавалося, ніколи не розлучався, завжди його супроводжувала. Хоч куди б Енн пішла, вона завжди на них натрапляла. Леді Рассел возила її у своїй кареті майже кожного ранку, і щоразу Енн, подумавши про них, одразу ж їх бачила. Знаючи їхні почуття, вона й уявити собі не могла більш чарівної картини щастя.

Щоразу вона стежила за ними очима, і з радістю здогадувалась, як їй здавалося, про що вони говорять, у своїй щасливій відокремленості йдучи вулицями, і з такою ж радістю вона дивилась, як адмірал, зустрівши давнього приятеля, від усього серця стискує йому руку або як вони ведуть задушевну бесіду в колі моряків і місіс Крофт нікому не поступається своєю обізнаністю в морських справах і жвавістю інтересу.

Енн проводила з леді Рассел занадто багато часу й нечасто гуляла сама; та одного ранку, днів через десять після приїзду Крофтів, їй здалося зручним вийти з карети своєї подруги й повернутися самій до Кемден-плейс; і коли вона йшла по Мільсом-стрит, їй пощастило зустріти адмірала. Він стояв, заклавши руки за спину, біля крамниці, де продавалися гравюри, і задумливо розглядав одну з них; і Енн не тільки б могла пройти мимо непоміченою, але їй довелося гукнути його й навіть смикнути за рукав, аби привернути увагу. Коли він, однак, отямився і побачив її, він заговорив зі своєю звичайною щиросердністю й добродушністю:

— А! Це ви? Дякую, дякую. Ви такі привітні зі мною, неначе з другом. А я, як бачите, на гравюру задивився. Не можу пройти мимо цієї крамниці. Але що ж це тут за човен? Подивіться сюди. Чи ви коли-небудь бачили щось таке? Які ж дивні хлопці, напевно, ці ваші художники, якщо думають, що хтось наважиться довірити своє життя такому старому потворному суденцю! А ці два джентльмени, однак, зручно в ньому влаштувалися, та ще горами й скелями милуються, нібито через хвилину не перекинуться, а це ж ясно як білий день! Цікаво, де зробили такий човен! — Він голосно розсміявся. — Я б у ньому й у ставку не наважився плавати. Ну гаразд, — відвертаючись, — куди ви прямуєте? Чи можна мені піти замість вас чи разом з вами? Чим можу прислужитися?

— Дякую, нічим, хіба що дозвольте мені насолоджуватися вашим товариством, доки наші дороги не розминуться. Я йду додому.

— Що ж, тоді я залюбки піду з вами, ще й проведу вас. Так, так, ми чудово погуляємо, і я вам дещо розповім. Обіпріться на мою руку; ось і добре; я незручно почуваюся, коли на мою руку не спирається жінка. Господи! Оце так човен! — вигукнув він, кидаючи прощальний погляд на гравюру, і вони відійшли від вітрини.

— Ви казали, здається, що хочете мені щось розповісти, сер?

— Так, зараз розповім. Ось іде мій друг капітан Бріджен, зараз ми підійдемо ближче, і я лише скажу йому "добридень". Я не буду з ним зупинятися. Добридень. Бріджен очі витріщив, чому це я не з дружиною, їй, бідолашній, доводиться сидіти вдома через ногу. У неї на п'ятці пухир завбільшки з тришилінгову монету. Подивіться-но на той бік вулиці, там іде адмірал Бренд зі своїм братом. Обидва такі нікчеми! Я радий, що вони йдуть не цим боком вулиці. Софі терпіти їх не може. Колись вони кепсько з мене пожартували: переманили найкращих матросів. Я вам про це розповім як-небудь потім. А ось і старий сер Арчибальд Дрю зі своїм онуком. Дивіться-но, він побачив нас. Надсилає вам поцілунок рукою; прийняв вас за мою дружину. Ах! Війна так скоро закінчилась, а його онук ще зовсім хлопчисько. Бідолашний старий сер Арчибальд! Як вам подобається Бат, міс Елліот? Нам тут дуже добре. Тут ми часто бачимо давніх друзів; щоранку ми багато кого з них зустрічаємо; є з ким наговоритися досхочу; а потім від них усіх утікаємо й замикаємося в наших кімнатах, сідаємо в крісла, і нам тут анітрохи не гірше, ніж у Келлінчі, або навіть у Норд-Ярмуті й Ділі. Нам наші тутешні кімнати, знаєте, подобаються

не менше через те, що нагадують ті, які ми знімали в Норд-Ярмуті. Зі щілини за буфетом дме достоту не згірш.

Коли вони пройшли ще трохи, Енн наважилася знову нагадати йому, що він збирався щось їй розповісти. Коли вони звернули з Мільсом-стрит, вона сподівалася вдовольнити свою цікавість, але їй довелося почекати, тому що адмірал мав намір почати свою розповідь лише тоді, коли вони досягнуть неозорих просторів тихого Бельмонта; і, позаяк була не місіс Крофт, вона мала підкоритися. Зате, коли вони дійшли до Бельмонта, він почав так:

— Отже, те, що ви зараз почуєте, вас здивує. Але спершу нагадайте мені, як звуть ту юну даму, про яку я збираюся вам розповісти. Тобто ту юну даму, про яку ми всі так непокоїлися. Ту міс Мазгроув, з якою все це сталося. Як же її звуть? Завжди я забуваю.

Енн давно вже встигла засоромитися, що так швидко здогадалася, кого адмірал має на увазі, і тепер вона могла безтрепетно назвати ім'я Луїзи.

— Так, так, міс Луїза Мазгроув, саме так. Як багато різних імен у цих юних дам. Якби вони всі звалися, ну, наприклад, Софі, я б менше плутався. Отже, ця міс Луїза, ми всі думали, та ви й самі знаєте, збиралася за Фредеріка. Він не один тиждень до неї залицявся. Було тільки незрозуміло, чого вони чекають. І так до тієї пригоди в Лаймі; а потім уже стало ясно, що чекають, доки в неї мозок не прочиститься. Але й тоді все було якось дивно. Він не залишився в Лаймі, а вирушив до Плімута, а звідти ще поїхав відвідати Едварда. Коли ми повернулися з Майнхеда, він поїхав до Едварда, і тепер він усе ще там. Ми з листопада його не бачили. Навіть Софі нічого не могла зрозуміти. А справа повернула на зовсім дивне: ця юна дама,

та сама міс Мазгроув, замість того, щоб вийти за Фредеріка, збирається за Джеймса Бенвіка. Ви знаєте Джеймса Бенвіка?

— Трохи. Я трохи знайома з капітаном Бенвіком.

— Так от, вона виходить за нього заміж. Ні, мабуть, вони вже одружилися, чого ж їм ще чекати?

— На мій погляд, капітан Бенвік — дуже мила людина, — сказала Енн, — і, гадаю, він людина бездоганно чесна.

— О, так, звичайно, хто ж скаже хоч слово проти капітана Бенвіка? Щоправда, він усього лише капітан третього рангу, йому надали це звання минулого літа, а зараз уже не той час — не просунешся, а більше я в нього не бачу ніяких вад. Чудовий, добродушний хлопець, запевняю вас, і прекрасний бойовий офіцер. Цей тишко набагато хоробріший, ніж можна було б подумати, подивившись на нього.

— Ви помиляєтесь, сер, задумливість капітана Бенвіка не є для мене підставою вважати, що йому бракує хоробрості. У нього, я гадаю, дуже приємні манери, і, можу ручитися, він сподобається кому завгодно.

— Ну гаразд, гаразд, дамам видніше, та, як на мене, Джеймс Бенвік надто вже смирний. Хоч, певно, ми з Софі небезсторонні, але Фредерік нам більше подобається. Фредерік нам якось більше до смаку.

Енн піймалася. Вона всього лише мала намір заперечити поширену думку про те, що хоробрість і ніжність є речами несумісними, зовсім не бажаючи виставляти капітана Бенвіка взірцем усяких чеснот; і після хвилинного вагання вона почала:

— Я не хотіла порівнювати двох друзів між собою… — але адмірал її перебив:

— І справа стоїть саме так. Це не які-небудь плітки. Ми про все знаємо від самого Фредеріка. Учора Софі одержала від нього листа, в якому він розповідає про цю подію, а він дізнався про неї з листа Гарвіла, надісланого звідти, де все й сталося, — з Апперкросса. Гадаю, усі вони зараз у Апперкроссі.

З'явилася нагода, якою Енн не могла не скористатись, і тому вона сказала:

— Сподіваюсь, адмірале, сподіваюся, у листі капітана Вентворта не було нічого такого, що могло б засмутити вас і місіс Крофт. Минулої осені, щоправда, здавалось, що він і Луїза Мазгроув відчувають прихильність одне до одного, але, напевне, обоє зрозуміли, що ця прихильність уже охолола, і, сподіваюсь, обійшлося без кривд. Сподіваюсь, у листі немає нічого, що викривало б почуття ображеної людини.

— Ні, ні, зовсім ні; від початку до кінця ані скарги, ані прокльону.

Енн опустила очі, щоб приховати посмішку.

— Ні, ні, Фредерік не така людина, щоб скиглити й скаржитися; він занадто мужній для цього. Якщо дівчині більше до душі інший, нехай за нього й виходить.

— Безперечно. Але я маю на увазі, що в листі капітана Вентворта, сподіваюся, не наштовхує на думку, що він вважає себе ображеним. Я б дуже засмутилась, якби така дружба припинилась або охолола через подібну обставину.

— Так, так, я вас розумію. Ні, в листі нічого такого немає. Він не робить Бенвікові жодного докору; навіть не пише: "Дивна річ. Хто-хто, а я маю всі причини, щоб дивуватись". Ні, прочитавши його листа, навіть не здогадаєшся, що він хотів оженитися з цією міс (як же її звуть?). Він дуже люб'язно висловлює сподівання, що вони будуть щасливі, і, судячи з його листа, я б не сказав, що він затаїв злобу.

Енн ніяк не переймалася твердою впевненістю, яку адмірал намагався їй передати, проте подальші розпитування були зайвими. Їй залишалося тільки кивати, відповідати незначущими зауваженнями, й адмірал заявив про своє рішення.

— Бідний Фредерік, — сказав він на завершення. — Тепер йому доведеться шукати іншу дівчину й починати все спочатку. Гадаю, нам слід запросити його до Бата. Софі слід написати йому й попросити приїхати до Бата. Тут, я впевнений, не бракує гарненьких дівчат. Немає сенсу знову їхати до Апперкросса через цю другу міс Мазгроув: вона вже, боюся, заручена зі своїм кузеном, цим молодим священиком. Як ви гадаєте, міс Елліот, мабуть, нам спробувати покликати його до Бата?

Розділ XIX

Поки адмірал Крофт прогулювався разом із Енн і розповідав їй про своє бажання побачити в Баті капітана Вентворта, той уже був у дорозі. Він приїхав ще до того, як місіс Крофт йому написала, і, вирушивши наступного разу на прогулянку, Енн його побачила.

Містер Елліот розважав бесідою двох своїх кузин і місіс Клей. Вони йшли по Мільсом-стрит. Раптом почався дощ, не

сильний, проте достатній для того, щоб дамам захотілося від нього сховатись, а також для того, щоб міс Елліот зажадалося повернутися додому в кареті леді Делрімпл, яка стояла неподалік; і тому вона сама, Енн і місіс Клей зайшли до Молландса, а містер Елліот вирушив домовлятися до леді Делрімпл. Незабаром він знову до них повернувся, звичайно, досягши успіху; леді Делрімпл буде дуже щаслива доправити їх додому й за кілька хвилин за ними заїде.

За екіпаж її ясновельможності правило ландо, і в ньому могли розміститися більш-менш зручно лише четверо. Міс Картерет супроводжувала свою матір, тому леді Делрімпл ніяк не могла надати ласку всім трьом дамам з Кемден-плейс. Щодо міс Елліот ніхто не мав жодного сумніву. Адже вона більшою мірою, ніж хтось інший, не вправі миритися з незручностями. Але двом іншим дамам був потрібний деякий час, щоб домовитись між собою. Дощ тільки ледь накрапав, і Енн з усією щирістю віддавала перевагу прогулянці з містером Елліотом. Але місіс Клей також вважала, що дощ тільки ледь накрапав; вона навіть запевняла, що він зовсім не накрапав, і до того ж у неї такі міцні черевики! Набагато міцніші, ніж у міс Енн. Словом, поштивість вимагала, щоб вона не менше за Енн прагнула прогулятися пішки з містером Елліотом, і обидві висловлювали свою великодушність із такою ввічливістю й наполегливістю, що в рішення цього питання довелося втрутитися іншим: міс Елліот заявила, що місіс Клей і без того трохи застуджена, а містер Елліот підтвердив, що в кузини Енн черевики куди міцніші.

Згідно з усіма цими обставинами, було вирішено, що місіс Клей поїде в кареті; і якраз коли всі на цьому погодились, Енн, яка сиділа біля вікна, побачила, що по вулиці йде капітан Вентворт власною персоною.

Ніхто не помітив, як вона затремтіла, але сама вона тієї миті відчула себе останньою дуркою, найдурнішим і найчуднішим створінням у світі! Усе попливло в неї перед очима. Вона цілковито розгубилась, а коли знову опанувала себе, побачила, що всі, як і досі, чекають карети, а містер Елліот (як завжди, послужливий) вирушав до Юніон-стрит із якимось дорученням від місіс Клей.

Енн вельми кортіло підійти до дверей; їй тільки хотілося подивитись, чи не ущух дощ. Чому було їй підозрювати в собі інші спонукання? Капітан Вентворт, напевно, вже зник з очей. Вона підвелася; вона збиралася підійти до дверей. І чому це одній її половині завжди треба бути мудрішою за іншу й підозрювати її в чомусь неподобному? Їй лише хотілося подивитись, чи йде дощ, і нічого більше. Однак за хвилину їй довелося знову сісти, тому що у двері зайшов сам капітан Вентворт у супроводі кількох джентльменів і дам, певно, своїх знайомих, яких він зустрів на вулиці поблизу Мільсом-стрит. Побачивши Енн, він од ніяковості зачервонівся по самі вуха. Енн ніколи його таким не бачила. Уперше після поновлення їхнього знайомства вона відчула, що володіє собою краще за нього. Для неї зустріч не була такою несподіваною. Сліпуче збентеження, розгубленість і здивування перших хвилин вона вже встигла подолати. Але що вона зараз відчувала! Біль і радість, муки й тріумф одразу!

Він щось сказав їй і відійшов геть. З його обличчя неважко було здогадатися, що він збентежений. Його не можна було назвати ані холодним, ані привітним; ні, він був, безперечно, збентеженим.

Трохи згодом, однак, він знову підійшов до неї й заговорив. Вони ставили одне одному незначущі запитання; обоє, здавалося, не розуміли відповідей, і Енн ніяк не знаходила в капітані Вентворті колишнього спокою. Часто зустрічаючись,

вони звикли розмовляти спокійно й байдуже, але нині йому бракувало спокою. Щось його змінило: або час, або Луїза. У його душі щось відбулося. Капітан Вентворт мав чудовий вигляд; анітрохи не виявляючи колишньої журби, він говорив про Апперкросс, про Мазгроувів, навіть про Луїзу й позирав із ледь відчутним лукавством, згадуючи її ім'я; і все ж таки це не був колишній капітан Вентворт, що завжди тримався легко й невимушено; він не вмів навіть прикинутися колишнім.

Енн не здивувалась, але засмутилася, коли Елізабет зробила вигляд, нібито не впізнала його. Енн помітила, що він бачив Елізабет і вона його бачила, і в обох в очах промайнуло впізнавання; Енн була впевнена, що він сподівався, що його зустрінуть як давнього знайомого, він цього чекав, і їй боляче було дивитись, як її сестра з незмінною холодністю від нього відвернулася.

Нарешті було подано карету леді Делрімпл, чого міс Елліот чекала вже з нетерпінням; увійшов слуга й повідомив про це. Знову почався дощ, і через цю затримку суєта й розмови дозволили всім, хто був у крамниці, дізнатися, що леді Делрімпл приїхала за міс Елліот. Нарешті міс Елліот і її подруга в супроводі слуги (тому що кузен ще не повернувся) покинули крамницю; і капітан Вентворт, подивившись їм услід, повернувся до Енн, і вираз його обличчя багато більше, ніж його слова, говорив про його готовність їй служити.

— Я вам дуже вдячна, — була її відповідь. — Але я з ними не іду. Карета всіх не вмістить. Я піду пішки; люблю піші прогулянки.

— Але йде дощ.

— То нічого. Він ледве накрапає.

Помовчавши хвилину, він сказав:

— Хоч я приїхав лише вчора, встиг, як бачите, спорядитися до Бата як слід, — показуючи нову парасольку. — Я б хотів, аби ви скористалися нею, якщо ви маєте намір піти пішки, але, я гадаю, було б розважніше, якби ви дозволили мені посадити вас до портшеза.

Вона була йому дуже вдячна, але відхилила його пропозицію, повторивши, що дощ ледве накрапає, і додала:

— Я чекаю містера Елліота. Він має бути з хвилини на хвилину.

Не встигла вона промовити ці слова, як увійшов містер Елліот. Капітан Вентворт не міг його не впізнати. Це був той самий джентльмен, який, стоячи на сходах у Лаймі, супроводжував Енн захопленим поглядом, із тією лише різницею, що тепер він дивився на кузину й поводився з нею так, як може тільки привілейований родич і друг. Він увійшов; здавалося, він нікого й нічого, окрім Енн, навколо не помічав. Просив пробачити його за зволікання, засмучувався, що примусив її чекати, висловлював своє прагнення вивести її зараз же, не гаючи часу, поки дощ не посилився; і наступної миті вони вже йшли до дверей під руку, а вона могла лише кинути капітану Вентворту "Прощавайте!" й лагідний збентежений погляд мимохідь.

Ледве вони вийшли з крамниці, дами, які супроводжували капітана Вентворта, почали про них говорити:

— Містер Елліот, на мою думку, небайдужий до кузини, чи не так?

— О, це ясно як сонце ясне. Легко здогадатися, що буде далі. Він із ними нерозлучний; думаю, він проводить у них весь свій вільний час. А який він гарний на вроду!

— Так, і міс Еткінсон, вона одного разу з ними обідала у Воллізів, каже, що ніколи в житті не зустрічала більш привітної людини.

— А вона гарненька, на мою думку, ця Енн Елліот; дуже гарненька. Знаю, у світі вважають інакше, але мені вона подобається більше за її сестру.

— О, мені теж.

— І мені. Яке тут може бути порівняння! Проте всі чоловіки упадають коло міс Елліот. Енн для них занадто вже тонка.

Енн була б вельми вдячна своєму кузену, якби він, ідучи з нею поряд до Кемден-плейс, за весь цей час не мовив жодного слова. Ніколи їй ще не було так важко його слухати, хоча він був вельми люб'язним і чуйним і говорив на теми, які, він знав, завжди для неї цікаві: з запалом, по справедливості й з усією проникливістю хвалив леді Рассел і найвищою мірою влучно викривав місіс Клей. Але вона могла думати лише про капітана Вентворта. Енн не могла зрозуміти його почуття, зрозуміти, чи страждав він від розчарування, чи ні; і, доки не знайде відповіді на це питання, вона не могла бути спокійною.

Енн сподівалася стати згодом більш розсудливою, та ба! змушена була признатися, що поки її не можна назвати розсудливою.

Було ще одне питання, яке її дуже цікавило: вона прагнула дізнатись, як довго він збирався залишатись у Баті; він про це

не згадував, або, мабуть, вона не почула. Може, він тут лише проїздом. Але швидше він збирався тут затриматись. А в такому разі, якщо в Баті всі з усіма зустрічаються, цілком імовірно, що леді Рассел десь його зустріне. Чи згадає вона його? Як усе це буде?

Їй уже довелося розповісти леді Рассел, що Луїза Мазгроув виходить заміж за капітана Бенвіка. Відповідати на питання здивованої леді Рассел варто було їй певних зусиль, і тепер, якби вони раптом опинилися в одному товаристві з капітаном Вентвортом, леді Рассел, не знаючи всіх обставин справи, могла б поставитися до нього з подвійним упередженням.

Наступного ранку Енн гуляла разом зі своєю подругою і спочатку цілу годину зі страхом і сподіванням марно шукала його очима; і нарешті, уже повертаючись по Палтні-стрит, вона побачила його на правому боці тротуару; він так стояв, що його було видно ще здалеку. Біля нього було ще багато молодих людей, які проходили мимо, але вона його впізнала. Мимоволі подивилася на леді Рассел, але не через те, що їй могла запасти до голови безглузда думка, нібито й вона його впізнала. Ні, поза всяким сумнівом, леді Рассел могла його побачити, лише опинившись навпроти. Однак Енн час від часу стурбовано позирала на неї, і тієї миті, коли леді Рассел уже час було його побачити, Енн, хоч і не наважувалася дивитися просто на неї (тому що її власне обличчя, вона знала, виказувало її почуття), відчула, що очі леді Рассел спрямовані на нього — одне слово, та його пильно розглядає. Вона змогла здогадатись, яке враження він мусив справити на леді Рассел, розуміла, як важко було леді Рассел відвести від нього очі, як вона мусила здивуватися, що вісім чи дев'ять років нелегкої морської служби в чужих країнах анітрохи не зменшили його привабливості!

Нарешті леді Рассел од нього відвернулася. Що ж вона тепер про нього скаже?

— Ти, мабуть, гадаєш, — мовила вона, — на що це я так задивилась; а я шукала фіранки, які леді Алісія та місіс Френкленд описували мені вчора ввечері. Вони казали, нібито на цьому боці в цій частині вулиці в одному домі у вітальні висять фіранки, найгарніші в усьому Баті, але вони ніяк не могли згадати номер будинку, ось я й намагалася їх знайти, але, признаюся, ніде нічого такого не помітила.

Енн зітхнула, почервоніла й посміхнулася, відчуваючи жаль і презирство і до себе, і до своєї подруги. Більш за все вона досадувала, що через даремне побоювання та обачність пропустила момент, коли могла переконатися, побачив він її чи ні.

Кілька днів минули, не принісши жодної новини. Театри й зали, де він швидше за все міг з'явитися, були недостатньо модними для Елліотів, які проводили свої вечори виключно на дурних званих обідах у світському товаристві, куди їх усе частіше запрошували. Знемагаючи від невідомості та вважаючи себе сильнішою, ніж насправді, тому що їй іще не довелося випробувати свої сили, Енн із нетерпінням чекала одного концерту. Це був концерт на користь особи, яку патронувала леді Делрімпл. Вони, звичайно, обов'язково мусили там бути. Казали, що концерт буде чудовий, а капітан Вентворт мав уподобання до гарної музики. Енн хотілося знову поговорити з ним кілька хвилин, і вона думала, що більше їй нічого й не треба, відчувала, що в неї не забракне мужності до нього підійти, коли трапиться нагода. Елізабет від нього відвернулася, леді Рассел його не помітила — ці обставини надали Енн твердості, і вона вважала, що має право виявити увагу.

Ще раніше вона обіцяла місіс Сміт провести з нею вечір; однак, завітавши до неї на хвилинку, вона вибачилася й попросила про відстрочення, наполегливо обіцяючи посидіти в неї завтра трохи довше. І місіс Сміт із усією добродушністю її відпустила.

— Тільки за умови, — сказала вона. — Ви про все мені докладно розкажете, коли прийдете завтра. З ким ви йдете?

Енн усіх назвала. Місіс Сміт нічого не відповіла; але, прощаючись, вона сказала, дивлячись серйозно й водночас хитрувато:

— Що ж, я від усього серця бажаю вам насолодитися музикою; і не обманіть мене завтра, якщо зможете прийти, бо в мене передчуття, що скоро ви вже не будете часто мене відвідувати.

Енн здригнулася від зніяковіння; та після хвилинного збентеження вона була змушена — однак вона за цим не шкодувала — поспішити геть.

Розділ XX

Сер Волтер, дві його дочки й місіс Клей прийшли на концерт першими з усієї компанії; і, оскільки треба було почекати леді Делрімпл, вони влаштувалися біля одного з камінів у Восьмикутній вітальні. Ледве вони там розмістились, як двері знову відчинились і увійшов капітан Вентворт; він був один. Енн опинилася ближче від усіх до нього й, зробивши кілька кроків у його бік, одразу ж із ним заговорила. Він збирався лише вклонитися й пройти мимо, але, почувши її ласкаве "Добридень", зупинився й запропонував у відповідь кілька питань, незважаючи на те, що позаду стояли грізні

татусь і сестриця. Та обставина, що вони стояли позаду, надавала Енн хоробрості; вона нічого не знала про вирази їхніх облич і могла сміливо зробити все, що, на її думку, їй слід було зробити.

Розмовляючи з капітаном Вентвортом, вона раптом почула шепіт батька й Елізабет. Слів вона не розрізняла, але змогла здогадатися, про що вони шепотілись; і, побачивши стриманий поклін капітана Вентворта, вона зрозуміла, що її батько вирішив кивнути, таким чином визнаючи знайомство, а кинувши назад скісний погляд, вона встигла помітити, як сама Елізабет зробила маленький кніксен. Хоч і запізнілий, і вимушений, і нелюб'язний, цей кніксен усе ж таки був краще, ніж нічого, і Енн відчула полегшення.

Після зауважень про погоду, про Бат, про концерт розмова не клеїлась, і нарешті обом стало важко її підтримувати. Енн щохвилини побоювалася, що зараз він від неї піде, але він не відходив; здавалося, не поспішав її залишити; і раптом, набравшись духу, з легкою усмішкою, трошки почервонівши, сказав:

— Я майже не бачив вас із того дня в Лаймі. Боюся, ви постраждали від потрясіння, тим більше що тоді вміли йому протистояти.

Вона запевнила його, що не постраждала.

— То був жахливий час, — сказав він, — жахливий день! — І провів рукою по очах, нібито відганяючи спогади, які ще завдавали йому болю, але наступної миті, знову злегка всміхнувшись, додав:

— Однак усе це було недаремно: це спричинило події, зовсім не жахливі. Коли у вас вистачило мужності збагнути, що за лікарем краще за все послати Бенвіка, ви навіть не підозрювали, що саме для нього одужання Луїзи буде важливішим за все.

— Звичайно, я й не підозрювала. Але, здається… сподіваюся, вони будуть щасливі. Вони обоє люди чесні й добрі.

— Так, — сказав він, не дивлячись їй прямо у вічі. — Але на цьому, гадаю, схожість закінчується. Від усієї душі я бажаю їм щастя й радію кожній обставині, що можу йому сприяти. Удома перед ними не поставали труднощі: не було ні перешкод, ні капризів, ні відстрочень. Мазгроуви, як завжди, добрі й великодушні і піклуються лише про щастя дочки. Це все, безперечно, провіщає щастя; більше, мабуть, ніж…

Він зупинився. Він, здавалося, щось раптом згадав, і його перейняло те саме почуття, яке змусило Енн почервоніти й опустити очі. Прокашлявшись, він, проте, продовжував так:

— Признатися, я все ж таки помічаю в них надто велику нерівність — і, мабуть, у чомусь не менш важливому, ніж вдача. Я вважаю Луїзу Мазгроув дуже милою, чарівною дівчиною, і я б не назвав її нерозумною, але Бенвік являє собою щось більше. Він розумний, начитаний і, признатися, його прихильність мене дивує. Якби вона була наслідком вдячності, якби він покохав Луїзу, вважаючи себе її обранцем, це вже була б інша річ. Але в мене немає підстави думати, що все було саме так. Навпаки, він закохався сам по собі і цілком раптово, і це мене дивує. Така людина, і в його становищі! З серцем покраяним, пораненим, майже розбитим! Фанні Гарвіл була істотою незвичайною, і він кохав її всією душею. Від такої відданості до такої жінки не виліковуються. Ні, він не міг вилікуватися.

Проте, усвідомивши чи то те, що його друг вилікувався, чи щось інше, він не став продовжувати. Енн, яка, незважаючи на те, що останні фрази було вимовлено уривчастим голосом, і незважаючи на шум у кімнаті, майже безперервне грюкання дверей і гомін гостей, які заходили, розрізнила кожне слово й була вражена, втішена, збентежена, її дихання зробилося частішим, і тисячі думок юрмилися в голові. Сама вона не могла порушити небезпечне питання, але після паузи, відчуваючи нездоланну потребу говорити й анітрохи не бажаючи зовсім змінювати тему, вона тільки ледь-ледь від неї відхилилася, запитавши:

— Ви, мабуть, довго пробули в Лаймі?

— Майже два тижні. Я не міг його покинути, доки не переконався, що Луїзі краще. Я мав це на совісті й тому не міг швидко втішитись. Адже все сталося через мене, тільки через мене. Вона б не була такою впертою, якби я не виявив слабкості. Довкілля Лайма вельми мальовниче. Я багато гуляв і їздив верхи, і що більше я бачив, то більше мені подобалось.

— Мені б дуже хотілося знову побачити Лайм, — сказала Енн.

— Справді? Ніколи б не подумав, що ви добрим словом його згадуєте. Скільки жаху й страждання ви там зазнали, яке терпіли напруження й утому! А я гадав, ви згадуєте Лайм з огидою.

— Останні кілька годин і справді були тяжкими, — відповіла Енн. — Але коли біль мине, пам'ять про нього вже зачарована спогадом. Адже ми не менше любимо місця, де нам доводилося страждати, крім хіба що тих, де наші страждання нічим не були скрашені, але в Лаймі було не так. Лише дві останні

години ми непокоїлись і мучились, а до того ми ж так чудово проводили час. Скільки новизни й краси! Я мало подорожувала, і кожне нове місце мені є цікавим; але Лайм дійсно дуже мальовничий, і, одне слово, — вона почервоніла, — він справив на мене дуже приємне враження.

Ледве вона замовкла, двері знову розчинились, і на порозі з'явилося все товариство, якого чекали. "Леді Делрімпл! Леді Делрімпл!" — пролунали радісні вигуки; і з усім завзяттям, яке тільки могло сполучатися з ретельно обдуманою вишуканістю вбрання, сер Волтер і обидві його дами виступили назустріч. Леді Делрімпл і міс Картерет, супроводжувані містером Елліотом і полковником Воллізом, які прибули майже в ту саму хвилину, статечно пройшли до кімнати. Останні приєдналися до них, утворивши коло, до якого була залучена й Енн. Її відтіснили від капітана Вентворта. Цікавій, майже надто цікавій розмові довелося на час обірватися, але яке це було слабке спокутування за щастя, причиною якого вона була! За останні десять хвилин Енн дізналася про почуття капітана Вентворта до Луїзи та про інші його почуття більше, ніж могла сподіватись; і, долаючи хвилювання, вона залюбки віддалася необхідним обов'язкам світської поштивості. Тепер їй усе було до вподоби. Вона дізналася про те, від чого їй хотілося з усіма бути милою й привітною, і жаліти всіх за те, що вони не такі щасливі, як вона.

Це чарівне почуття трохи примеркнуло, коли, відокремлюючись від свого гурту, щоб знову підійти до капітана Вентворта, вона побачила, що в кімнаті його немає. Якраз коли вона відвернулася, він ішов до концертної зали. Пішов, зник з очей, і вона відчула хвилинний жаль. Але вони ще обов'язково зустрінуться. Він буде її шукати, він її знайде задовго до кінця вечора, а зараз, мабуть, їм краще побути нарізно, їй треба зібратися з думками.

Незабаром з'явилася леді Рассел. Уся компанія була у зборі, і залишалося тільки урочисто пройти до концертної зали, привертаючи якомога більше поглядів, викликаючи загальне перешіптування та якомога більше розбиваючи ряди шанувальників музики.

Дуже, дуже щасливими були Елізабет і Енн Елліот, входячи до концертної зали. Елізабет ішла під руку з міс Картерет, дивлячись у широку спину віконтеси Делрімпл, удови, і їй уже нічого було бажати; а Енн… але для неї було б образливим будь-яке порівняння її почуттів із почуттями сестри, бо в одній із них радіння спричинялося себелюбною суєтністю, а в іншій — прихильністю благородної душі.

Енн нічого не бачила, вона не помічала пишного убрання концертної зали. Щастя було в ній самій. Її очі блищали, щоки пашіли, але вона про це й не здогадувалася. Думала тільки про недавні хвилини, проходячи з усіма до свого місця, знову й знову про них згадувала. Предмети, які він обирав для розмови, його слова, а ще більше вираз його обличчя — для всього цього вона могла знайти лише одне пояснення. Думка про Луїзу Мазгроув, яку він, здавалося, поспішав висловити, те, як він не міг зрозуміти капітана Бенвіка, як говорив про його першу щиру прихильність, те, як він починав і не закінчував фразу, як старався не дивитися їй у вічі, час від часу кидаючи на неї, однак, вельми виразні погляди, — все, все говорило про те, що його серце знову до неї повернулося; що він більше не відчував до неї ні злості, ні образи, що їх заступили не тільки повага й дружба, але й колишня ніжність. Так, звичайно, колишня ніжність! Інакше не можна було пояснити зміну, яка в ньому сталася. У неї не залишилося жодного сумніву, що він її кохав.

Енн була так перейнята й схвильована своїми думками та мріями, що нічого не помічала навколо; вона пройшла через

залу, не бачачи його й навіть не намагаючись побачити. Коли ж усі сіли на свої місця, розмістившись як слід, вона оглянулася, шукаючи його поблизу; ні, вона його не побачила; але вже починався концерт, і їй залишалося поки що задовольнятися більш скромним щастям.

Компанія розділилась і влаштувалася на двох лавах. Енн опинилася на передній, а містер Елліот за допомогою свого вірного друга полковника Волліза ухитрився сісти поряд з нею. Міс Елліот, яка сиділа між двох своїх іменитих родичок і мала особливу увагу від полковника Волліза, була на вершині блаженства.

Сьогодні Енн була особливо схильна слухати гарну музику; їй дуже сподобався концерт: усе ніжне знаходило в ній відгук, веселе підіймало настрій, серйозне збуджувало цікавість і не дратувало нудне. Вона ще ніколи не відвідувала такого прекрасного концерту, принаймні їй так здавалося під час його першої частини. Під її кінець, у паузі після італійської пісні, вона пояснювала її слова містеру Елліоту. Вони разом дивились у програмку.

— Це, — сказала вона, — лише приблизний зміст або, скоріше, значення слів, тому що зміст італійської любовної пісні передати важко, але я намагаюсь, як можу, передати значення слів. Я не видаю себе за знавця італійської мови; я її дуже погано знаю.

— Так, так, я і сам це бачу. Я бачу, що ви нічого не знаєте. Ваших знань стає хіба що на те, щоб перекладати з аркуша ці короткі, вивернуті італійські рядки на ясну, зрозумілу й вишукану англійську мову. І не кажіть мені більше про ваше незнання. Ви дуже добре його довели.

— Не буду заперечувати цих добрих і ввічливих слів. Проте я б не хотіла почути думку справжнього знавця.

— Я досить довго мав приємність відвідувати Кемден-плейс, — відповів він, — аби виробити уявлення про міс Енн Елліот; на мою думку, вона занадто скромна, щоб усвідомлювати хоча б наполовину свої чесноти, а її чесноти й наполовину не відповідають скромності, яка в усякій іншій жінці була б доречною.

— Ви мені лестите. Як не соромно! А що ж у нас там далі? — і вона знову подивилася до програмки.

— Мабуть, — сказав містер Елліот, притишуючи голос, — я довше знайомий із вашим характером, ніж ви думаєте.

— Справді? Як же так? Ви могли його пізнати лише після того, як я приїхала до Бата, якщо тільки вам не розповідали про мене мої рідні.

— Мені говорили про вас задовго до того, як я приїхав до Бата. Мені описували вас особи, які вас близько знали. Я багато про вас чув задовго до нашого знайомства. Я знав вашу зовнішність, схильності, манери. Усе це мені описали, і дуже докладно.

Містер Еліот не обманувся у своїх сподіваннях — він викликав інтерес у Енн. Хто не піддасться чарам такої таємниці? Якщо вас давним-давно, та ще й якісь невідомі вам особи, описували вашому недавньому знайомому — це кого завгодно розбуркає; і Енн була сама цікавість. Вона дивувалася, вона розпитувала, але даремно. Він насолоджувався її питаннями, але відповідати не хотів.

Ні, ні, не тепер, мабуть, колись потім. Поки що він не може назвати їй жодного імені, але вона може не сумніватися, що він каже правду. Багато років тому йому так описували міс Енн Елліот, що він пройнявся уявленням про її рідкісні чесноти, і йому забагнулося з нею познайомитись.

Енн подумала, що багато років тому про неї міг говорити з такою пристрастю хіба що містер Вентворт з Манкфорда, брат капітана Вентворта. Мабуть, містер Елліот був із ним знайомий, але вона не наважувалася його про це спитати.

— Ім'я Енн Елліот, — сказав він, — давно викликало в мене інтерес. Давно вже воно збуджувало мою уяву. І якщо б я смів, то висловив би своє заповітне бажання, щоб це ім'я ніколи не змінювалось.

Він вимовив, їй здавалося, саме такі слова; але ледве вона їх почула, як її увагу відвернули інші слова, що вимовлялись у неї за спиною і робили все інше незначним. Розмовляли її батько й леді Делрімпл.

— Гарний на вроду, — сказав сер Волтер. — Дуже гарний.

— О, так, чарівний чоловік! — сказала леді Делрімпл. — Такого не часто зустрінеш у Баті. Цікаво, чи він не ірландець?

— Ні, я навіть знаю його. Далеке знайомство. Вентворт, капітан Вентворт, морський офіцер. Його сестра одружена з моїм наймачем у Сомерсеті, з Крофтом, який знімає в мене Келлінч.

Не встиг сер Волтер промовити цих слів, як Енн кинула погляд у потрібному напрямі й розрізнила капітана Вентворта, який стояв неподалік, оточений кількома джентльменами.

Коли її погляд зупинився на ньому, їй здалося, що він відвів од неї очі. Їй так здалося. Вона думала, що спізнилася тільки на хвилинку, і весь час, доки в неї вистачало сміливості, його спостерігала, але він на неї не дивився. Вистава знову почалась, і їй довелося, нібито спрямувавши увагу на оркестр, дивитися прямо перед собою.

Коли вона знову подивилася в той бік, він уже зник. Він не зміг би наблизитися до неї, якби й захотів, бо вона була затиснута між родичів, але їй лише хотілося впіймати його погляд.

Промови містера Елліота теж її засмутили. Їй більше не хотілося з ним розмовляти і було неприємно, що він сидить так близько від неї.

Перша частина концерту закінчилась. Енн очікувала змін на краще. Трохи помовчавши, хтось вирішив піти шукати чай. Енн залишилася серед тих, хто не побажав зрушуватися з місця. Вона залишилася сидіти, як і леді Рассел, зате мала втіху позбутися містера Елліота; і, якими б не були її почуття до леді Рассел, вона зовсім не мала наміру ухилятися від бесіди з капітаном Вентвортом, якщо їй випаде така нагода. З обличчя леді Рассел вона зрозуміла, що та його теж помітила.

Він, однак, до неї не підійшов. Раз у раз Енн здавалося, що вона його бачить, але він не підходив. Так у марному занепокоєнні й минула перерва. Усі повернулися, зала знову наповнилася, лави знову були зайняті, й починалася нова година блаженства або покарання, нова година музики. Зараз хтось буде насолоджуватись, а хтось — позіхати, віддаючи належне смаку істинному або удаваному. Енн чекала година болісного заспокоєння. Вона не могла з легким серцем залишити цю залу, не побачивши ще раз капітана Вентворта, не обмінявшись із ним дружнім поглядом.

Після перерви сталися деякі переміщення, для неї сприятливі. Полковник Волліз вирішив стояти, а Елізабет і міс Картерет запросили містера Елліота сісти між ними в манері, яка не припускала відмови; внаслідок ще деяких переміщень і завдяки своїм власним хитрощам Енн опинилася набагато ближче до кінця лави й до публіки, що проходила мимо. Роблячи це, вона не могла не порівнювати себе з міс Ларолль, з незрівнянною міс Ларолль, проте наслідувала її приклад, і не з більшим успіхом. Зрештою їй пощастило, і вона опинилася на самому краю лави ще до того, як концерт закінчився. Поряд неї було вільне місце.

Так сиділа вона, коли капітан Вентворт знову опинився в неї на виду. Він був зовсім близько. Він теж її побачив, однак не всміхнувся й лише через деякий час наважився підійти до неї й заговорити. Вона зрозуміла, що з ним щось трапилось. Безперечно, у ньому відбулась якась зміна. Зараз у нього був зовсім не такий вираз обличчя, як у Восьмикутній вітальні, і ця різниця вельми здивувала Енн. Що сталося? Вона подумала про батька, про леді Рассел. Мабуть, усе це через їхні неприязні погляди? Він розпочав розмову про концерт, говорив стримано, майже як капітан Вентворт часів Апперкросса; визнав, що він розчарований, бо очікував кращого співу; одне слово, він мусить їй сказати, що не буде засмучуватися, коли все це закінчиться. Енн у відповідь так уміло захищала співаків, з усією люб'язністю беручи до уваги його думку, що його обличчя прояснилося, і він ледве помітно усміхнувся. Вони ще трохи поговорили; він усміхався і навіть подивився на лаву, нібито збираючись знайти собі місце, але саме цієї хвилини хтось торкнув Енн за плече. Оглянувшись, вона побачила містера Елліота. Він просить пробачення, але змушений її потурбувати. Треба розтлумачити італійський текст. Міс Картерет прагне дізнатися в загальних рисах, про що зараз будуть співати. Відмовити Енн не могла, але ще ніколи вона не приносила жертв поштивості з більшим небажанням.

Ця послуга, хоч як вона поспішала, забрала в неї кілька хвилин; звільнившись, вона оглянулася й побачила, що капітан Вентворт стоїть поруч, стримано, але поспішно прощаючись. Він мусить побажати їй доброї ночі; він іде; йому обов'язково треба якнайшвидше повернутися додому.

— Хіба ця пісня не варта того, щоб заради неї залишитись? — спитала Енн, вражена несподіваним здогадом, який спонукав її підбадьорювати його з особливою старанністю.

— Ні, — рішуче відповів він, — мені нема для чого залишатись. — Сказавши це, він одразу ж пішов.

Він її ревнував до містера Елліота! Іншого розумного пояснення тут не могло бути. Капітан Вентворт її ревнував! Чи могла б вона в це повірити тиждень тому, ні, навіть три години тому? Вона землі не чула під собою. Та ба! За мить радість змінилася думками зовсім іншими. Як заспокоїти його ревнощі? Як зробити так, щоб він не помилявся? Як при всіх незручностях їхнього теперішнього становища він міг дізнатися про її істинні почуття? Їй було огидно думати про уважність містера Елліота. Шкода, яку зробила ця уважність, була величезна.

Розділ XXI

Наступного ранку Енн із приємністю згадала про свою обіцянку відвідати місіс Сміт, тому що таким чином вона могла піти з дому, коли, цілком імовірно, завітає містер Елліот, а їй зараз більше за все хотілося уникнути його товариства.

Вона бажала йому тільки добра. Незважаючи на шкоду, якої їй завдала його уважність, вона відчувала до нього вдячність і пошану, і, мабуть, жаль. Її весь час обсідали думки

про дивні обставини першого їхнього знайомства, про права, які, здавалося, давало йому споріднення й давали почуття та давні наміри. Усе це разом було незвичайним: утішним і водночас болісним. Їй було дуже його шкода. Що б вона відчувала, якби на горизонті не було капітана Вентворта, сказати важко, бо капітан Вентворт був на горизонті; і, хоч би що було далі, її серце назавжди належало йому. Їхній союз, на її думку, не більше відвернув би її від усіх інших залицяльників, ніж навіть розлука навіки.

Ніхто ще не проносив вулицями Бата таких високих роздумів про віддане кохання й непохитну вірність, як ті, з якими Енн ішла від Кемден-плейс до Вестгейт Білдінгс. Вони мало не розчищали їй шлях і мало не наповнювали повітря ніжним ароматом.

Енн не мала сумніву, що місіс Сміт прийме її з усією люб'язністю, але цього ранку її подруга була їй така вдячна, нібито й не чекала, хоча вони домовилися про візит.

Від неї негайно зажадали звіту про концерт; і вона з такою радістю його згадувала, що розповідала з задоволенням, і її обличчя сяяло. Усе, що могла розповісти, вона розповідала охоче, але, хоч і була там, могла розповісти мало й не задовольнила місіс Сміт, яка вже одержала від швейцара й пралі куди більш докладний звіт про хід і успіх концерту й тепер марно намагалася дізнатись про деякі подробиці щодо публіки. Місіс Сміт знала на ім'я всіх багатих і славетних мешканців Бата.

— Отже, і маленькі Дьюронди були, — казала вона, — слухали музику розкривши роти, мов неоперені горобенята, які чекають корму. Вони не пропускають жодного концерту.

— Так. Я їх не бачила, але містер Елліот казав, що вони були.

— А чи були там Ібботсони? Такі дві модні зараз красуні з високим офіцером-ірландцем, який, кажуть, збирається посвататись до однієї з них?

— Не знаю. Гадаю, їх не було.

— А стара леді Мері Маклін? Хоча про неї я могла б і не питати. Вона, я знаю, на всіх концертах буває, і важко її не помітити. Стара ж була, певно, близько від вас. Якщо ви пішли разом з леді Делрімпл, то, звичайно, сиділи на кращих місцях, біля самого оркестру.

— Ні. Я цього дуже боялася. Це було б мені неприємно з усіх поглядів. Але, на щастя, леді Делрімпл завжди сідає трохи далі; і ми сиділи на дуже гарних місцях, тобто нам усе було добре чути. Але я б не казала, що бачила все так само добре.

— О, ви бачили достатньо, щоб вам сподобалось. Я вас розумію. Іноді навіть у галасливому натовпі насолоджуєшся тихими домашніми веселощами. Ви прийшли зі своєю великою компанією, і що вам було до інших?

— І все ж таки мені б не завадило більше дивитися на всі боки, — сказала Енн і відразу ж згадала, що вона дивилася на всі боки доволі, але не завжди з достатнім успіхом.

— Ні, ні, чи до того вам було. Можете не казати, що ви приємно провели вечір. Бачу це по ваших очах. Я дуже добре бачу, як ви провели вечір: весь час слухали те, що були раді почути. У перервах між піснями вас розважали бесідою.

Енн злегка всміхнулась і сказала:

— І ви це бачите по моїх очах?

— Так, бачу. Вираз вашого обличчя ясно каже мені про те, що вчора ввечері ви були в товаристві того, хто вам приємніший за всіх у світі, хто вам зараз важливіший за все людство.

Щоки Енн почервоніли. Вона не знала, що сказати.

— А якщо так, — продовжувала місіс Сміт, трошки помовчавши, — ви, сподіваюсь, повірите, що я ціную вашу доброту, бачучи вас сьогодні в себе. Справді, ви дуже добрі, що прийшли до мене, хоча у вас є можливість куди приємніше провести час.

Енн не чула її слів. Здивована й збентежена проникливістю подруги, вона гадала, як могла місіс Сміт дізнатися про капітана Вентворта.

— Скажіть, — знову помовчавши, запитала місіс Сміт, — чи знає містер Елліот про ваше знайомство зі мною? Чи він знає, що я в Баті?

— Містер Елліот? — повторила Енн, здивовано дивлячись на неї. Наступної хвилини вона вже зрозуміла свою помилку. І, відразу отямившись, запитала вже більш спокійним голосом:

— А ви знайомі з містером Елліотом?

— Я була з ним близько знайома, — без усмішки відповіла місіс Сміт. — Тепер наше знайомство обірвалося. Ми дуже довго не бачилися.

— А я й не знала. Ви мені про це ніколи не казали. Якби я знала, я б із приємністю з ним про вас поговорила.

— Правду кажучи, — знову заговорила місіс Сміт уже зі своєю звичайною веселістю, — я хочу, щоб ви мали цю приємність. Хочу, щоб ви поговорили про мене з містером Елліотом. Мені треба, щоб ви використали свій вплив на нього. Він міг би стати мені в пригоді. Будьте такі ласкаві, люба міс Елліот, закиньте про мене слівце, адже він вам не відмовить.

— Я була б щаслива допомогти. Гадаю, у вас не буде жодного сумніву, що я рада хоч чимось бути вам корисною, — відповіла Енн. — Але, боюся, ви перебільшуєте щодо мого впливу на містера Елліота й моїх прав йому вказувати; насправді все зовсім не так, як ви гадаєте. І звідки у вас узялося таке переконання? Повірте, я всього лише родичка містера Елліота. Але все, що може просити кузина, я в нього попрошу, і в цьому ви без вагань можете на мене покластися.

Місіс Сміт проникливо на неї поглянула й сказала з посмішкою:

— Так, я й справді занадто поспішила. Ви вже мені пробачте. Мені треба було дочекатись формального повідомлення. Однак, люба міс Елліот, ви вже натякніть вашій старій подрузі, коли з вами можна буде про це говорити. Мабуть, наступного тижня? Щиро кажучи, сподіваюся, що до наступного тижня все вирішиться, і я зможу будувати свої корисливі плани на щасті містера Елліота.

— Ні, — відповіла Енн, — ні до наступного, ні через тиждень. Жодного тижня, запевняю вас, нічого подібного не вирішиться. Я не збираюся заміж за містера Елліота. І чому, хотілося б мені знати, ви так гадаєте?

Місіс Сміт знову на неї подивилася, подивилася серйозно, посміхнулася, похитала головою й вигукнула:

— Як би мені хотілося вас зрозуміти! Як би мені хотілося вгадати вашу душу! Я ж добре знаю, що ви не можете бути жорстокою, коли настане уроча хвилина. А поки не прийшла, ми, жінки, не віримо, що вона прийде. Ви й самі це знаєте. Всі ми збираємося відмовити, доки до нас не посватались. Але навіщо ж бути жорстокою? Ви вже дозвольте мені клопотатися перед вами за мого... тепер я вже не можу назвати його другом, але за мого колишнього друга. Хіба можна сподіватися на більш підхожу пару? Де ж ви ще знайдете таку приємну людину й справжнього джентльмена? Дозвольте мені заступитися за містера Елліота. Я впевнена, що ви й від полковника Волліза про нього чули тільки добре, а хто ж може знати його краще, ніж полковник Волліз?

— Моя люба місіс Сміт, дружина містера Елліота вмерла лише півроку тому. Зараз йому не личить комусь освідчуватись.

— Ах, якщо це єдина причина, — вигукнула місіс Сміт, лукаво посміхнувшись, — тоді я спокійна за містера Елліота. Отже, мені немає потреби за нього клопотатись. Але ж ви не забудьте мене, коли вийдете заміж, — більше мені нічого не треба. Тільки скажіть, що я ваша подруга, і йому легкими здадуться турботи, яких тепер уникає, він же такий зайнятий. Мабуть, так і має бути. Дев'яносто дев'ять зі ста робили б так само. Адже він, звичайно, не знає, як це для мене важливо. Що ж, люба міс Елліот, я сподіваюся, вірю, що ви будете щасливі. У містера Елліота достатньо розуму, щоб оцінити таку жінку, як ви. Ви не зазнаєте горя, якого зазнала я. Ви можете завжди бути в ньому впевненою, можете покластися на нього в чому завгодно. Його ніхто не зіб'є з шляху, не заманить до його ж загибелі.

— Ні, — сказала Енн. — Я вірю всьому тому, що ви кажете про мого кузена. Вдача в нього, здається, спокійна й тверда, він не підпадає під поганий вплив. Я його дуже поважаю. Поки що в мене немає причин бути про нього іншої думки. Але я так недавно його знаю; гадаю, він не з тих, кого за короткий строк можна близько узнати. Невже з мого тону, місіс Сміт, ви не зрозуміли, що він мені байдужий? Адже я так спокійно про нього розмірковую. Можу вас запевнити, що він мені байдужий. І якщо до мене посвататься (а я не маю жодної підстави думати, що він це зробить), я відмовлю. Запевняю вас. Запевняю вас, якщо вчорашній концерт справив мені приємність, то зовсім не через містера Елліота. Містер Елліот тут ні до чого. Це зовсім не містер Елліот…

Вона осіклася, почервоніла, шкодуючи, що вже так багато сказала, але для неї так було навіть краще. Місіс Сміт не повірила б у безнадійне становище містера Елліота, якби не припустила існування когось іншого. Зате тепер вона заспокоїлася. Місіс Сміт, певно, ні про що більше не здогадувалась, і Енн, бажаючи, щоб так було й далі, з нетерпінням почала розпитувати її про те, як могла вона уявити, нібито Енн виходить за містера Елліота; як така ідея могла в неї з'явитись, або від кого могла вона таке почути?

— Скажіть, як це могло спасти вам на думку?

— Це спало мені на думку, — відповіла місіс Сміт, — бо знаю, як часто ви буваєте разом, і помітила, що всі навколо тільки цього й чекають; і можете мені повірити, усі ваші знайомі достоту так само вами розпорядились. Але вперше про це говорили при мені лише два дні тому.

— Тобто про це й справді говорять?

— Чи ви помітили жінку, яка вчора відчиняла вам двері?

— Ні. Але хіба то була не місіс Спід і не покоївка? Ні, я її не помітила.

— То була моя подруга місіс Рук, няня Рук, яка, до речі, прагнула на вас подивитись, і була щаслива, що їй нарешті трапилася така нагода. Вона лише в неділю повернулася з Мальборо Білдінгс; і це вона мені розповіла, що ви виходите за містера Елліота. А їй це розповіла місіс Волліз, а тій у першу чергу можна повірити. У понеділок вона цілий вечір зі мною сиділа й розповіла цілу історію.

— Цілу історію! — сміючись, повторила Енн. — Гадаю, вона могла скласти не дуже довгу історію з неясних і непевних чуток!

Місіс Сміт промовчала.

— Проте, — продовжувала Енн, — хоча й не маю таких прав на містера Елліота, про які ви говорите, я вельми щаслива стати вам у пригоді. Сказати йому, що ви в Баті? Передати що-небудь від вас?

— Ні, дякую, не треба, спрожогу, через помилку, я б, мабуть, і спробувала втаємничити вас у деякі обставини. Але не тепер. Ні, дякую, я нічим не буду вас обтяжувати.

— Мені здалося, ви казали, що багато років знаєте містера Елліота?

— Так, правда.

— Але, мабуть, коли він одружився, ви ще не були знайомі?

— Ні, він ще не був одруженим, коли ми познайомились.

— І… ви були близько знайомі?

— Так, дуже близько.

— Та що ви! То розкажіть мені, яким він був тоді. Мені дуже хочеться дізнатись, яким був містер Елліот у роки своєї ранньої юності. Чи схожий він на себе теперішнього?

— Останні три роки я не бачила містера Елліота, — відповіла місіс Сміт із такою серйозністю, що Енн, не наважуючись продовжувати свої розпитування, подумала, що так нічого й не досягла й тільки розпалила свою цікавість. Обидві мовчали. Місіс Сміт, здавалося, була заклопотана думками. І раптом вона вигукнула зі своєю звичайною сердечністю:

— Пробачте мені, люба міс Елліот, пробачте мені, що я так коротко відповідала на ваші запитання, але я не знала, що мені робити. Я не могла відразу вирішити, чи треба мені все вам розповісти. Це такий випадок, що треба багато чого брати до уваги. Адже боїшся втручатися не в свої справи, зводити наклеп і робити шкоду. Навіть видимість сімейного щастя варта того, щоб її оберігали, хоч би на чому вона була заснована. Проте я прийняла рішення, і гадаю, що маю рацію. Гадаю також, ви мусите знати справжній характер містера Елліота. Хоч я й цілковито переконалась, що ви нині не маєте наміру вийти за нього, ніхто не знає, що буде далі. Мабуть, рано чи пізно ви ще відчуєте до нього прихильність. Тож вислухайте всю правду тепер, коли ви безсторонні. Містер Елліот — людина без честі й совісті, підступна, недовірлива, холодна істота, він думає лише про себе. Для власної користі він здатний на будь-яку жорстокість, здатний вчинити будь-

яке зрадництво, не наражаючи, проте, самого себе на небезпеку. Він не здатний когось любити. Тих, кому завдав лиха, він потім кидає без тіні жалю. А що таке справедливість чи співчуття, йому невідомо. Ох, це чорна душа, пуста й чорна душа!

Розгублене обличчя Енн і її здивований вигук примусили місіс Сміт зупинитись, і після короткої паузи вона продовжувала вже спокійнішим тоном:

— Мої слова лякають вас. Але ж будьте поблажливою до ображеної, скривдженої жінки. Я вже намагаюся взяти себе в руки. Я не буду його ганьбити. Я лише розповім вам, із якого боку я його побачила. Факти скажуть вам усю правду. Він був близьким другом мого коханого чоловіка, і мій чоловік любив його й довіряв йому, і, сам як чесна людина, вважав і його таким же. Вони близько зійшлися ще до того, як мій чоловік зі мною одружився. Я застала їх близькими друзями; мені й самій сподобався містер Елліот, і я була про нього дуже високої думки. Дев'ятнадцять років, ви й самі знаєте, недостатньо, щоб навчитися розумітись на людях, і містер Елліот здавався мені нічим не гіршим за інших, і навіть приємнішим, ніж багато хто з моїх знайомих, і ми майже не розлучались. Ми тоді жили в місті, і жили на широку ногу. А він був у скрутному становищі: був бідним, знімав кімнати в Темплі й лише цим міг підтримувати видимість життя, яке годиться джентльменові. У нас він завжди міг знайти притулок; ми завжди були йому раді; він був нам як брат. Мій бідолашний Чарлз, найпрекрасніша, найшляхетніша душа у світі, був готовий поділитися з ним останнім фартингом — його гаманець завжди був відкритим для містера Елліота. Я знаю, він часто йому допомагав.

— Це, певно, була та сама пора в житті містера Елліота, — сказала Енн, — яка завжди викликала в мене особливу цікавість. Мабуть, у той самий час він познайомився з моїм

батьком і сестрою. Сама я тоді про нього не знала, тільки чула, але тоді щось таке було в його поведінці й у ставленні до батька та сестри, і потім, в обставинах його одруження, що я ніяк не можу пов'язати з його теперішньою поведінкою. Він нібито став зовсім іншою людиною.

— Так, так, усе це я знаю! — вигукнула місіс Сміт. — Він відрекомендувався серові Волтеру й вашій сестрі ще до того, як ми з ним були знайомі, але він безперестанку про них згадував. Я знала, що його кликали, запрошували, і я знаю, що він не хотів їх відвідувати. Я можу розповісти вам таке, чого ви, мабуть, і не очікуєте; а що ж до його одруження, то я тоді все про це знала. Мене втаємничували в усі "за" й "проти"; мені як близькому другу він довіряв усі свої надії та плани; і, хоч раніше я не була знайома з його дружиною, це було неможливим через її низьке становище в суспільстві, але потім знала про неї все, принаймні до останніх двох років її життя, і можу відповісти на будь-яке запитання, яке ви побажаєте мені поставити.

— Ні, — сказала Енн, — про неї я не буду розпитувати. Я завжди розуміла, що вони не були щасливою парою. Але мені б хотілося знати, чому він на ту пору так знехтував уважність мого батька? Безперечно, мій батько був схильний поставитися до нього з належною добротою. Чому ж містер Елліот його уникав?

— Містер Елліот, — відповіла місіс Сміт, — на ту пору мав лише одну мету — розбагатіти, і якомога швидше, не чекаючи, коли йому допоможе це зробити вивчення права. Він вирішив убитися в гроші, вдало одружившись. Він вирішив принаймні не шкодити своїй меті необдуманим шлюбом; і, я знаю, він думав (справедливо чи ні, це вже не мені судити), що ваші батько й сестра, які так люб'язно його до себе запрошували, збиралися видати юну даму за спадкоємця, а такий шлюб зовсім не

відповідав його поняттям про багатство й незалежність. Саме з цієї причини він їх уникав, можу вас запевнити. Адже він усе мені розповідав. Він нічого від мене не таїв. Дивно, що, коли я залишила вас у Баті, моїм першим знайомим і першим близьким другом, який у мене з'явився після одруження, став ваш кузен; і від нього я безперестанку чула про вашого батька й сестру. Він описував мені одну міс Елліот, а я з ніжністю згадувала іншу.

— Отже, — вигукнула Енн, приголомшена раптовою звісткою, — ви іноді говорили про мене містерові Елліоту?

— Звичайно, говорила, і дуже часто. Я хвастала своєю любою Енн Елліот і запевняла, що вона зовсім не схожа на...

Вона вчасно зупинилася.

— Це пояснює дещо з того, що мені казав містер Елліот учора ввечері, — вигукнула Енн. — Учора я дізналася, що він багато про мене чув. І я не могла зрозуміти, від кого. Які безглузді фантазії спадають на думку, коли йдеться про власну милу особу! І як легко обманутись! Але пробачте, я вас перебила. Отже, містер Елліот одружився тільки через гроші? Ця обставина, мабуть, і розкрила вам очі на його характер?

Місіс Сміт трошки помовчала, збираючи думки докупи.

— Ох, та це ж така звичайна річ! Коли живеш у світі, звикаєш до того, що чоловіки й жінки беруть шлюб заради грошей, і вже не обурюєшся цим, як слід було б. Я була дуже молода, приятелювала тільки з молодими, ми були безтурботні й веселі, ніхто з нас не відзначався суворістю правил. Ми жили заради самих тільки приємностей. А тепер я вже не та: час, хвороба й горе мене змінили, але, тоді, признаюся, я не бачила

нічого негожого у вчинку містера Елліота. "Жити собі на втіху" — був тоді наш девіз.

— Але вона була жінкою дуже низького походження?

— Так, і скільки я йому про це не казала, він не хотів і слухати. Гроші, гроші — ось чого він прагнув, її батько був скотарем, дід — м'ясником, але це для нього нічого не важило. Вона була чудовою жінкою, дістала належне виховання, якісь родичі її протегували, випадок звів її з містером Елліотом, вона в нього закохалася; і походження не було для нього перешкодою. Він дбав лише про те, щоб переконатися в точних розмірах її багатства, перш ніж прийняти рішення. Можу вас запевнити, хоч як зараз турбується містер Елліот про своє становище в суспільстві, за юних літ він його анітрохи не цінував. Він не забував, звичайно, про келлінцький маєток, але честь родини для нього не мала ніякого значення. Я часто чула, як він заявляв, що, якби баронетства продавалися, своє він би продав першому-ліпшому за п'ятдесят фунтів, ім'я, герб і девіз на додачу; проте мені не повторити й половини того, що я від нього чула з цього приводу. Я й не буду про це згадувати, адже вам потрібні докази; це все тільки слова, а ви одержите докази.

— Люба місіс Сміт, мені не треба ніяких доказів, — вигукнула Енн. — Ви не сказали нічого, що суперечило б моїм уявленням про те, яким був містер Елліот кілька років тому. Усе це швидше підтверджує те, що ми самі про нього чули й думали. Мені більше хотілось би дізнатися, чому він так змінився.

— Але все ж таки, заради мене, якщо б ви були такі ласкаві й покликали Мері, а втім, стривайте. Я знаю, що ви будете навіть такі ласкаві, що самі підете до моєї спальні й принесете

маленьку різьблену скриньку, яка стоїть там на верхній полиці в шифоньєрі.

Енн, бачучи, що подругу не переспорити, зробила те, про що її просили. Вона принесла скриньку й поставила перед місіс Сміт, і та, зітхнувши, повернула ключик і сказала:

— Тут багато паперів мого чоловіка. І це лише невелика частина того, що після нього залишилося. Листа, якого я зараз шукаю, він одержав від містера Елліота ще до нашого одруження. Цей лист якимось чудом уцілів. Мій Чарлз був легковажним у таких справах, як і всі чоловіки; і коли я почала розбирати його папери, знайшла цього листа серед усяких непотрібних папірців, яких не варто зберігати, а багато важливих листів і документів пропали без сліду. Ось він. Я його не спалила, я вже тоді була незадоволена поведінкою містера Елліота й вирішила зберігати це свідчення колишньої близької дружби. Тепер у мене є нова причина радіти, що я можу його показати.

Це був лист, адресований панові Чарлзу Сміту, Танбрідж Уеллс, надісланий з Лондона й датований липнем давнього 1803 року.

"Дорогий Сміте. Ти, як завжди, такий добрий до мене. Хотів би я, щоб на світі було більше таких сердець, але за двадцять три роки свого життя я тільки одне твоє й зустрів. Зараз, повір, я не потребую твоєї допомоги, у мене достатньо грошей. Можеш мене поздоровити, я позбувся сера Волтера й міс. Вони повернулися до Келлінча, взявши з мене мало не клятвену обіцянку відвідати їх улітку. Я ж приїду до Келлінча не раніше як зі справником, який і розповість мені, як його краще продати з молотка. Проте баронет ще може одружитися; розуму в нього на це вистачить. Зате в такому разі вони дадуть

мені спокій, а це сповна мене втішить, коли я втрачу спадщину. З минулого року він став ще більш нестерпним.

Як би мені хотілося мати інше ім'я, будь-яке, тільки не Елліот. Я так від нього втомився! Слава Богові, хоч Волтера я можу відкинути. Прошу тебе, не ображай мене більше цим другим "В", тому що до кінця днів своїх я бажаю бути твоїм покірним слугою

Вільямом Елліотом"

Прочитавши листа, Енн не могла не почервоніти; місіс Сміт, помітивши це, сказала:

— Я й сама знаю, що слова там найсильніші. Точних слів я не пам'ятаю, але пам'ятаю загальний зміст. Тепер ви знаєте, що він за людина. І зверніть увагу, яким він був відвертим із моїм бідолашним чоловіком. Далі вже нікуди, чи не так?

Енн не відразу отямилась од потрясіння й образи, прочитавши такі слова про свого батька. Їй довелося згадати, що, читаючи листа, вона порушила закони честі, що ми нікого не вправі судити на підставі подібних свідчень, що приватне листування не терпить стороннього ока, — і тільки потім вона змогла опанувати себе й повернути листа, над яким замислилась, і промовити:

— Дякую вам. Це безперечний доказ. Безперечний доказ усьому, що ви казали. Але навіщо він зараз поновив знайомство з нами?

— Я можу й це вам пояснити, — посміхаючись, відповіла місіс Сміт.

— Справді можете?

— Так. Я показала вам містера Елліота, яким він був дванадцять років тому, а тепер покажу, який він зараз. Тут уже я не можу надати вам письмових доказів, але наведу найвірогідніші усні свідчення про те, що він зараз робить і що збирається робити. Він тепер не лицемірить. Він щиро хоче з вами одружитись. Тепер він від щирого серця виявляє увагу до вашої родини. Я можу вам сказати, від кого йдуть мої новини — від полковника Волліза.

— Полковник Волліз! То ви з ним знайомі?

— Ні. Я почула це не від самого полковника; моє джерело трошки петляє. Але це не має значення. Якщо в закрутах і збереться трошки сміття, його легко прибрати. Містер Елліот розповідає полковнику Воллізу, не криючись, про свій намір вам освідчитись, а полковник Волліз сам по собі, гадаю, людина розумна, розсудлива й обережна, але в нього є гарненька й дурна дружина, якій він завжди розповідає те, чого не слід було б розповідати. Вона ж, одужуючи після пологів, у своєму розманіженому стані, своєю чергою розповідає про все доглядальниці; а доглядальниця, знаючи про наше з вами знайомство, дуже природно про все повідомлює мене. Отже, у понеділок увечері моя добра подруга місіс Рук багато чого мені розповіла про таємниці Мальборо Білдінгс. Таким чином, коли я говорила про "цілу історію", я не так уже й фантазувала, як вам здавалося.

— Люба місіс Сміт, ваше джерело не є вірогідним. Хоч би які наміри мав містер Елліот щодо мене, вони ніяк не пояснюють праці, якої він собі завдав для примирення з моїм батьком. Усе це було ще до мого приїзду до Бата. Я застала їх у найдружніших стосунках, коли приїхала сюди.

— Я знаю. Я дуже добре все це знаю, але…

— Повірте, місіс Сміт, від такого джерела навряд чи можна почерпнути відомості, яким варто довіряти. Факти й думки, які узнаєш далеко не з перших джерел, перекручуються то нерозумом однієї особи, то необізнаністю іншої, і в них небагато залишається від істини.

— Дайте ж мені сказати! Ви самі будете судити, чи є мої відомості вірогідними, коли я розповім про подробиці, які ви самі наразі можете підтвердити чи заперечити. Ніхто й не каже, що ви були найпершою причиною його примирення з вашим батьком. Він дійсно побачив вас ще до того, як приїхав до Бата, і ви йому дуже сподобались, але він тоді ще не знав, хто ви. Принаймні так каже оповідач. Чи це правда? Чи він бачив вас минулого літа чи осені "десь на заході", кажучи його словами, ще не знаючи, що це були ви?

— Так, бачив. Поки що все вірно. У Лаймі. Мені тоді трапилося бути в Лаймі.

— Ну так от, — з тріумфуванням продовжувала місіс Сміт. — Віддайте ж належне моїй подрузі: перша частина її розповіді підтвердилась. Отже, він побачив вас у Лаймі, і ви йому так сподобалися, що він був вельми щасливим знову зустріти вас на Кемден-плейс, уже як міс Енн Елліот, і з тієї хвилини, без сумніву, в нього з'явилася ще одна причина там бувати. Але раніше була інша причина, про яку я вам зараз і розповім. Якщо в моїй розповіді вам щось здасться невірним чи неправдоподібним, зупиніть мене. За моїми відомостями, подруга вашої сестри, дама, яка живе нині з вами та про яку ви мені якось згадували, приїхала до Бата з міс Елліот і сером Волтером ще у вересні (тобто коли вони самі вперше тут з'явились); вона й дотепер живе з ними; це розумна, вкрадлива жінка, гарна на вроду, бідна й уміє увійти в довіру, її

становище й поведінка наводять усіх знайомих сера Волтера на думку, що вона вирішила стати леді Елліот, і всіх дивує, що міс Елліот не помічає небезпеки.

Тут місіс Сміт помовчала хвилинку, але Енн було нічого сказати, і вона продовжувала:

— Так здавалось усім, хто знав вашу родину, ще до того, як ви приїхали; і полковник Волліз достатньо часто бачився з вашим батьком, аби це помітити, хоч він тоді й не відвідував їх на Кемден-плейс; але з поваги до містера Елліота він стежив за тим, що відбувалось у вашій родині, і, коли містер Елліот приїхав до Бата за кілька днів до Різдва, полковник Волліз розповів йому, про що все завзятіше твердять люди і що він сам думає з цього приводу. Тут я хочу звернути увагу, що на той час думка містера Елліота про звання баронета вельми змінилася. Тепер він зовсім по-іншому дивиться на все, що стосується споріднення. Давно вже маючи куди більше грошей, ніж він був би спроможний витратити, щоб задовольнити свою жадібність і всі свої примхи, він поступово навчився пов'язувати своє щастя з титулом, який має успадкувати. Мені так здавалося ще до припинення нашого знайомства, а тепер я в цьому твердо впевнена. Він не може примиритися з думкою, що так і не стане сером Вільямом. А тому ви й самі можете здогадатися, що новина, повідомлена йому другом, його не порадувала, і можете собі уявити, що було далі: він вирішив якомога скоріше поїхати до Бата, затриматися там на деякий час, поновити зупинене знайомство й налагодити такі взаємини з родиною, які дозволили б йому переконатися в розмірах небезпеки, і, якщо вона опиниться великою, розладнати плани цієї особи. Обоє друзів вирішили, що це єдиний вихід, і полковник Волліз обіцяв допомагати другові всім, чим він тільки зможе. Він збирався відрекомендуватись, і місіс Волліз збиралася відрекомендуватись, і всі збиралися відрекомендуватись. Згідно з цим планом, містер Елліот

повернувся; просив пробачення; його пробачили, як ви знаєте, і знову прийняли до сімейного кола. Він рішуче заповзявся спостерігати за сером Волтером і місіс Клей, і до вашого приїзду до Бата це було його єдиною метою. Він не упускав жодної нагоди бувати разом з ними, заступав їм дорогу, з'являвся несподівано; а втім, докладно розповідати немає потреби. Ви можете уявити, на що здатна спритна людина, та й самі можете згадати, як він поводився.

— Так, — сказала Енн, — ви не розповіли нічого, про що я не знала або не здогадувалась. Дізнаватись про чиюсь підступність завжди огидно. Хитрування себелюбності й двоєдушності не можуть не викликати відразу, але я не почула нічого, що б мене здивувало. Я знаю тих, хто був би вражений, побачивши містера Елліота з такого боку, кому було б важко в усе це повірити, але сама я завжди щось підозрювала. Мені завжди здавалося, що за його вчинками ховаються якісь таємні причини. Мені хотілось би знати його теперішню думку про ймовірність події, якої він так боявся. Чи він вважає, що небезпека зменшилась?

— Наскільки я розумію, зменшилась, — відповіла місіс Сміт. — Він думає, що місіс Клей його боїться, зрозумівши, що він її наскрізь бачить, і не наважується при ньому поводитися так, як поводиться за його відсутності. Але оскільки йому іноді доводиться бути відсутнім, для мене загадка, що він настільки впевнений у своєму успіху при тому, що вона має такий вплив на сера Волтера. У місіс Волліз з'явилася кумедна ідея, про яку розповіла мені доглядальниця, що до шлюбного контракту, коли ви з містером Елліотом одружитесь, нібито внесуть умову, за якої ваш батько не вправі одружитися з місіс Клей. План справді гідний місіс Волліз! Але моя розумна подруга няня Рук бачить усю його безглуздість. "Ні, мем, можете не сумніватись, — сказала вона мені, — що цей шлюб не буде перешкодою, якщо сер Волтер захоче ще з кимсь одружитись". Але, по

правді кажучи, я не думаю, щоб няня в глибині душі була запеклою супротивницею другого шлюбу сера Волтера. Самі розумієте, їй слід би захищати материнство, і (від себе ж нікуди не подінешся), хто знає, чи не відвідують її мрії про те, як вона буде за рекомендацією місіс Волліз приймати пологи в нової леді Елліот?

— Я дуже рада, що про все це дізналася, — сказала Енн, трохи подумавши. — Мені буде важче миритися з його товариством, зате тепер я краще знатиму, що робити. Тепер я знатиму, як мені з ним поводитись. Безперечно, містер Елліот — хитрий, суєтний світський лицемір, який у всіх своїх вчинках керується лише себелюбністю.

Розмова про містера Елліота, однак, ще не закінчилася. Місіс Сміт відхилилася від первісної теми, і Енн, заклопотана інтересами своєї родини, забула, що могло ховатися за натяками її співрозмовниці, але тепер місіс Сміт почала їх пояснювати. Енн уважно вислухала розповідь, яка, мабуть, і не зовсім виправдовувала гарячковості місіс Сміт, але принаймні містила переконливі свідчення його нечутливості й невдячності.

Енн дізналася, що дружба містера Сміта з містером Елліотом тривала й після одруження останнього, вони, як і досі, були нерозлучними, і містер Елліот утягував друга в непосильні витрати. Місіс Сміт ніяк не хотіла вважати й себе винуватою, і ще з більшою неохотою вона визнавала деяку провину у своєму чоловіку; проте Енн дійшла висновку, що вони завжди жили невідповідно до своїх достатків і вели разом наймарнотратніше життя. З розповіді дружини вона зрозуміла, що містер Сміт був людиною чутливою, поступливою, легковажною і простою; він був куди більш добродушним, ніж його друг, і зовсім на нього не схожим, а той попихав його й, мабуть, зневажав. Містер Елліот, заживши з усією пишнотою

після одруження, був схильний ні в чому собі не відмовляти, не принижуючи, проте, своєї гідності (тому що при всій своїй себелюбності він став обачним), і, забагатівши саме тоді, коли його друг збіднів, він зовсім не піклувався про достатки свого друга, а, навпаки, втягував його у витрати, які могли скінчитися лише розоренням. Так Сміти й розорилися.

Її чоловік помер вчасно, так і не дізнавшись про всю правду. Їм і раніше доводилося залізати в борги й випробовувати дружбу своїх друзів, вони вже мали нагоду впевнитися, що дружбу містера Елліота не слід випробовувати, але тільки після смерті містера Сміта з'ясувалось, як розладналися їхні справи. Довіряючи містерові Елліоту, що робить більше честі його серцю, ніж розуму, містер Сміт призначив його своїм душоприказником; але містер Елліот відмовився виконувати його останню волю, завдаючи й без того нещасній удові таких страждань, про які неможливо було розповідати без гіркоти й слухати без гніву.

Енн показали листи містера Елліота, написані з цієї нагоди, у відповідь на прохання місіс Сміт, і з усіх було видно його тверду рішучість не обтяжувати себе марними турботами, й за холодною поштивістю прозирала безсердечна байдужість до всіх бід, які через його поведінку можуть випасти на долю місіс Сміт. То була жахлива картина невдячності й байдужості; і деякі слова наводили Енн на думку, що й неприхований кричущий злочин не був би страхітливішим, їй багато чого довелося вислухати: про всі останні неприємні зустрічі й безкінечні нещастя, про все, на що вона попереду лише натякнула, місіс Сміт нарешті дозволила собі розповісти з усіма подробицями. Енн добре зрозуміла, яке полегшення відчула її подруга, відкрившись перед нею, і могла лише дивуватись її повсякчасному спокою.

Одна обставина особливо засмучувала місіс Сміт. У неї були всі підстави вважати, що частину майна її чоловіка в Вест-Індії, конфісковану багато років тому, можна було б повернути, якщо вжити належних заходів; і, хоч це майно було невеликим, воно надало б їй змогу жити заможно. Але ніхто не хотів за це братися. Містер Елліот не бажав себе обтяжувати, а сама вона не могла нічого зробити через стан свого здоров'я й нестачу грошей, які дозволили б їй звернутися до сторонньої допомоги. Рідних, які б допомогли їй порадою, у неї не було, і їй нічим було заплатити адвокату. Усе це обтяжувало її і без того скрутне становище. Для неї було мукою думати про те, що вона могла б жити в кращих умовах, якщо тільки вчасно поклопотатися де слід, і боятись, що зволікання може виявитися непоправним.

Саме тому місіс Сміт сподівалася на допомогу Енн, яка була в гарних стосунках із містером Елліотом. Вона вже було заздалегідь готувалася втратити подругу, яка вийде за містера Елліота, але, зрозумівши, що навряд чи той буде намагатись їх розлучити, якщо він навіть не знає, що вона в Баті, їй одразу ж спало на думку, що можна буде використовувати вплив жінки, яку він кохає, наскільки дозволять деякі відомі їй риси характеру містера Елліота, і відразу ж узялася за справу. Але як тільки Енн сказала, що заручин не буде, все змінилося; проте, помилившись у своїх сподіваннях, вона вже не могла відмовити собі в приємності розповісти всю правду про містера Елліота.

Прослухавши цю докладну оповідь про характер і вчинки містера Елліота, Енн не могла не здивуватися, що місіс Сміт на початку розмови висловлювала про нього зовсім іншу думку. Адже вона так завзято його вихваляла!

— Моя люба, — відповіла місіс Сміт. — У мене не було іншого виходу. Я вважала, що ваш шлюб є вирішеною справою,

і, хоча він поки що не освідчувався, для мене він був усе одно що ваш чоловік, і я не могла казати про нього правду. Серце моє кров'ю обкипало, коли я казала вам про щастя, але ж він і справді розумний; він і справді приємний; а з такою жінкою, як ви, він би ще міг виправитися. З першою своєю дружиною він поводився погано. Вони обоє були нещасні. Але вона була нечемна й легковажна і не могла викликати в нього поваги, і він її ніколи не кохав. Я сподівалася, що з вами він буде поводитися краще.

Уявивши собі, що вона могла б стати його дружиною, Енн здригнулася при думці про нещастя, до яких це могло би призвести. А раптом леді Рассел вдалося б її переконати! З часом вона б знала правду, але було б надто пізно!

Вона прагнула зняти полуду з очей леді Рассел; і на завершення цієї важливої наради, яка тривала майже цілий ранок, Енн узяла в місіс Сміт дозвіл усе розповісти своїй подрузі про горе, якого їй завдав містер Елліот.

Розділ XXII

Енн пішла додому обміркувати все, що почула. Після такої розмови лише одне її тішило. Вона більше не відчувала симпатії до містера Елліота. Він був цілковита протилежність капітанові Вентворту зі своєю непрошеною нав'язливістю; і зло, яке він їй учора заподіяв своєю уважністю, і непоправну шкоду, якої він міг би їй завдати, вона бачила тепер з усією немилосердністю. З жалем до нього було покінчено. Але тільки це одне її тішило. І в теперішньому, і в майбутньому її багато що лякало. Їй завдавали смутку те розчарування й біль, яких мала зазнати леді Рассел, приниження, що витало над батьком і сестрою; і вона мучилася, передбачаючи стільки бід і не знаючи, як їх відвернути. Вона була вдячна долі за те, що хоч сама дізналася, ким є насправді містер Елліот. Вона ніколи не

вважала, що гідна нагороди за те, що не забула свою нещасну подругу, і ось вона, справді, — нагорода! Місіс Сміт розповіла їй те, чого ніхто інший не міг би розповісти. Чи треба поділитися своїм знанням з усією родиною? Безглузде запитання. Треба поговорити з леді Рассел, усе їй розповісти, порадитися з нею і, зробивши все, що вона в змозі зробити, запастися терпінням і чекати наслідків; але їй доведеться важче за все бути терплячою якраз у тому, про що не дізнається й сама леді Рассел, бо головні побоювання й тривоги будуть таємницею і для неї.

Повернувшись додому, Енн виявила, що, як і збиралась, уникнула товариства містера Елліота; що вранці він зробив їм тривалий візит, але ледве вона встигла себе поздоровити й зітхнути з полегшенням, почула, що він знову прийде ввечері.

— Я й на думці не мала його запрошувати, — сказала Елізабет з удаваною недбалістю, — але він так напрошувався. Принаймні так каже місіс Клей.

— Так, так, він саме напрошувався. Ніколи в житті не бачила, щоб так набивалися в гості. Мені навіть було його шкода, тому що, здається, ваша непохитна сестра, міс Енн, схильна до жорстокості.

— Ох, — вигукнула Елізабет, — мені не звикати до залицяння й натяків різних джентльменів. Але коли я побачила, як він засмутився, не заставши вдома мого батька, я відразу ж йому поступилася, бо не можу ж я позбавити їх можливості бачитись. Адже їм так подобається проводити час разом. Обидва такі добрі один до одного; і містер Елліот дивиться на батька з такою повагою.

— Яка насолода бачити їх разом! — вигукнула місіс Клей, не наважуючись, однак, подивитись у бік Енн. — Зовсім як батько й син! Люба міс Елліот, чи дозволите ви мені так висловитись?

— Ах, я нікому й ніяк не забороняю висловлюватись! Якщо у вас з'являються такі думки! Але, можу вас запевнити, я ніколи не помічала, щоб містер Елліот був до мене уважнішим, ніж інші чоловіки!

— Люба міс Елліот! — вигукнула місіс Клей, підводячи вгору руки й очі, а решту здивування занурюючи в багатозначне мовчання.

— Люба Пенелопо, не треба так за нього вболівати. Ви ж знаєте, що я його запросила. Я відіслала його з посмішкою. Коли дізналася, що він і справді збирається завтра на цілий день до своїх друзів до Торнберрі-парку, я зглянулася на нього.

Енн захоплювалася блискучою грою місіс Клей, яка вміла показати, що вона з нетерпінням чекає ту саму людину, яка безперестанку заступає їй дорогу. Місіс Клей, без сумніву, було огидно бачити містера Елліота, однак вона вміла удати, нібито сяє від задоволення; буцімто збиралася цілком присвятити себе серові Волтеру.

Енн теж було вельми неприємно бачити, як містер Елліот заходив до кімнати; з мукою чекала вона, що ось він підійде й заговорить з нею. Вона й раніше здогадувалася, що не завжди він щирий, а тепер вбачала нещирість у кожному його слові. Його уважність і поштивість до сера Волтера викликала в Енн відразу, коли згадувала його попередні далеко не прихильні відгуки; а коли думала, як жорстоко він обійшовся з місіс Сміт, його посмішки й люб'язності здавалися їй нестерпними.

Вона не хотіла занадто різкою зміною в поводженні викликати його докори. Вона прагнула уникнути розпитувань і пояснень; але мала намір виявити йому стільки холодності, скільки дозволяли їхні родинні стосунки, і якомога непомітніше звести нанівець ту непотрібну невимушеність, якої він умів добитись. І тому вона трималася більш стримано й холодно, ніж учора.

Він бажав знову примусити її цікавитися, де й хто йому про неї розповідав; він хотів, щоб вона удостоїла його розпитуваннями, але чари розвіялися. Він бачив, що цікавість його скромної кузини могли збудити хіба що пожвавлення й тіснота вчорашньої концертної зали. Принаймні розумів, що тепер немає рації намагатися викликати в неї інтерес тими прийомами, які він дозволяв собі лише через надто наполегливі домагання інших. Не здогадався умовчати саме про те, що одразу ж нагадало їй найнепростиміші його вчинки.

Не без приємності дізналася вона, що він дійсно вранці покине Бат, виїде спозарана й повернеться не раніше, ніж через два дні. Увечері одразу ж після приїзду його вже запросили на Кемден-плейс; але хоч із четверга до суботи його не буде. Досить і того, що Енн доводиться бачити місіс Клей, а ось терпіти ще одного лицеміра, і більш фальшивого, — це для неї вже занадто. Було принизливо думати про довірливе невідання батька й Елізабет, чекати розчарувань, яких їм доведеться зазнати! Порівняно з цим себелюбність місіс Клей вже не здавалась Енн такою огидною, і вона б навіть примирилася з цим шлюбом і всіма його жахливими наслідками, аби тільки позбутися далеко хитрішого удавальника містера Елліота.

Вона вирішила піти в п'ятницю спозарана до леді Рассел і все їй розповісти; і вирушила б одразу після сніданку, якби місіс Клей, люб'язно звільняючи Елізабет од якогось клопоту,

теж не збиралася кудись. Тож Енн довелося почекати, щоб раптом не виявилося, що їм по дорозі. Тому, лише впевнившись, що місіс Клей нарешті вийшла, вона повела мову про свій намір провести ранок на Ріверз-стрит.

— От і гаразд, — сказала Елізабет. — Мені нічого передати леді Рассел, окрім привіту. Хоча ні, віддай їй ту нудну книжку, яку вона дала мені почитати, і скажи, що я прочитала її від палітурки до палітурки. Вона що, гадає, нібито я мушу і день і ніч гнути спину над новими віршами й історичними працями? Вона хоч кого замучить новинками. Ти їй не кажи, та мені здається, що вчора ввечері сукня на ній була просто потворна. Ні, я була кращої думки про її смак. На концерті мені було за неї соромно. А як вона вимушено трималася! Ніби аршин проковтнула! Обов'язково передай їй од мене найніжніший привіт.

— І від мене, — додав сер Волтер. — І скажи, що невдовзі і я до неї завітаю. Зроблю візит ввічливості. А втім, тільки картку залишу. Не варто наносити ранкові візити дамі в її роки, яка так нехтує своєю зовнішністю. Їй слід хоч би рум'янитись. Принаймні не соромно на людях з'являтися. Коли я востаннє під'їхав до її дому — завіси одразу же спустили.

Поки батько ще говорив, у двері постукали. Хто б це міг бути? Пам'ятаючи, що містер Елліот може з'явитись у будь-який час, Енн очікувала б побачити його, коли б не знала, що він за сім миль від Кемден-плейс. Після звичайної затримки пролунали кроки, і "містера й місіс Чарлз Мазгроув" завели до вітальні.

Здивування було більшим за всі інші почуття, викликані їхнім несподіваним візитом; але Енн була дуже рада їх бачити; інші ж не настільки засмутилися, щоб удати, нібито теж раді; а після того, як виявилося, що їхні найближчі рідні й не думають

про те, щоб знайти притулок у їхньому домі, сер Волтер і Елізабет були спроможні прийняти їх зі щирою гостинністю. Вони приїхали до Бата на декілька днів разом із місіс Мазгроув і зупинились у готелі. Усе це незабаром з'ясувалось, але доки сер Волтер і Елізабет не повели Мері до іншої вітальні, щоб насолодитися її захопленням, Енн не могла витягти з Чарлза ані зрозумілої відповіді про мету їхнього приїзду, ані пояснення деяким посмішкам і натякам Мері на одну делікатну обставину, так само як розповіді про те, хто ще з ними приїхав до Бата.

Нарешті вона дізналася, що, окрім них, до Бата приїхали також місіс Мазгроув, Генрієтта й капітан Гарвіл. Чарлз подав їй докладний звіт, і вона легко уявила, як усе відбулося. Спершу капітан Гарвіл вирішив їхати до Бата у справі, він заговорив про свій намір ще минулого тижня; і Чарлз, якому нічого було робити, бо мисливський сезон уже закрився, і місіс Гарвіл, здавалось, вельми схвалила цей план; проте Мері не хотіла й слухати, щоб її залишали одну, засмучувалась і сердилась, і кілька днів було й шкода думати про поїздку. Тоді за справу взялися батько й мати. Виявилося, що в матері в Баті є давні друзі, яких їй захотілося побачити; і в Генрієтти з'явилася чудова нагода поїхати з нею й купити весільні сукні для себе й сестри; а поряд із місіс Мазгроув і капітанові Гарвілу було спокійніше; Чарлза й Мері, на загальну втіху, теж прийняли до компанії. Вони прибули напередодні пізно ввечері. Місіс Гарвіл, її діти й капітан Бенвік залишилися разом із містером Мазгроувом і Луїзою в Апперкроссі.

Енн дивувало тільки те, що вже говорили про купівлю весільної сукні Генрієтті. Їй здавалося, що близькому шлюбові будуть перешкоджати меркантильні розрахунки; та від Чарлза вона дізналася, що зовсім нещодавно (вже після того, як Мері до неї писала), якийсь друг Чарлза Гейтера виклопотав для нього на час чужу парафію, і завдяки цьому й майже цілковитій упевненості, що в недалекому майбутньому можна

розраховувати на більш надійний прибуток, обидва сімейства зглянулися на бажання молодих людей, і через кілька місяців, мало не в той день, як і в Луїзи, було призначено їхнє весілля.

— І яка гарна парафія, — додав Чарлз, — усього лише за двадцять п'ять миль від Апперкросса, в Дорсетширі. Місця просто чудові. Навкруги одні з найкращих заповідних лісів королівства й три найбільші маєтки дбайливих і люб'язних господарів; і принаймні до двох із них у Чарлза Гейтера будуть рекомендаційні листи. Тільки навряд чи він оцінить, — зазначив Чарлз, — на жаль, він не дуже полюбляє полювати.

— Я дуже рада, — вигукнула Енн, — дуже рада, що все так добре влаштувалось. Обидві сестри заслуговують щасливої долі, вони завжди були такими дружними, і добре, що мрії й сподівання однієї не захмарюють майбутнього іншої, що вони обидві знайшли своє щастя. Гадаю, батько й мати від щирого серця раді за обох.

— О, так! Татонько не від того, щоб джентльмени були заможнішими, але інших вад він у них не вбачає. Ви й самі розумієте, йому треба викласти гроші обом дочкам одразу. Я, звичайно, не хочу сказати, що вони не мають на це права. Нехай одержать свою дочірню частку. А для мене він завжди залишиться люблячим і щедрим батьком. Щоправда, Мері не схвалює вибору Генрієтти. Ви ж знаєте, вона його ніколи не схвалювала. Але вона несправедлива до Чарлза й забуває про Вінтроп. Ніяк їй не втлумачу, які це цінні землі. Як на тепер, це дуже вдалий шлюб. А мені Чарлз Гейтер завжди подобався, і я ніколи не зміню свою думку.

— Містер і місіс Мазгроув — прекрасні батьки, — вигукнула Енн, — які вони тепер, мабуть, щасливі! Вони, безсумнівно, усе роблять для щастя дочок. Яке благословення — залежати від їхньої доброї волі! Ваші батько й мати, здається, цілковито

позбавлені зарозумілості, яка часто веде до біди і молодих, і старих. Луїза, я сподіваюсь, цілком одужала?

Він відповів не без вагань:

— Гадаю, так. Вона одужала. Але змінилась. Уже не бігає, не стрибає, не скаче, не регоче. Зовсім іншою стала. Грюкнеш ненароком дверима, і вона тремтить, нібито молоденька гагара на воді, а Бенвік увесь час сидить поруч і читає їй вірші або шепоче на вушко з ранку до вечора.

Енн мимоволі розсміялась.

— Це, звичайно, не зовсім тобі до смаку, — сказала вона. — Проте, на мою думку, він приємна людина.

— Авжеж. Ніхто й не сумнівається. Сподіваюся, ти не думаєш, що я селюк неотесаний і хочу, щоб усі були такими, як я? Я вельми високо ставлю Бенвіка; якщо його розворушити, він багато чого розкаже. Читання не завдало йому ніякої шкоди, адже він уміє битися не гірше, ніж читати. Він — хоробрий хлопець. Минулого понеділка я з ним ближче спізнався. Ми весь ранок чудово змагалися, полюючи на щурів у клуні мого батечка; і він був такий спритний, що я тепер іще більше його шаную.

Тут їхня розмова урвалася, тому що виявилося необхідним, аби Чарлз, як і інші, віддав належне дзеркалам і фарфору; але Енн уже достатньо дізналася про нинішній стан речей у Апперкроссі й була задоволена. І, хоч, радіючи, вона зітхала, у її зітханні не було лихих заздрощів. Вона б, звичайно, не відмовилася від щасливішої долі, але зовсім не бажала сестрам менше щастя.

Цей візит для всіх минав досить приємно. Мері була в чудовому настрої, радіючи загальній веселості й зміні місця, і такою була задоволеною подорожжю у свекрушиній кареті, запряженій четвернею коней, і своєю повною незалежністю від Кемден-плейс, що була схильною захоплюватися всім, як належить, із готовністю осягти розумом усі переваги їхнього дому, про які їй докладно розповідали. Але куди більше розповідей батька й сестри її переконало розкішне убрання віталень.

Елізабет відчувала якийсь час найнепідробніші страждання. Вона розуміла, що треба запросити місіс Мазгроув і всіх її супутників пообідати з ними, але не могла примиритися з тим, що під час обіду зміна в обставинах, скорочення штатів прислуги викриються тим, хто завжди ставився з благоговінням до Елліотів з Келлінча. Суєтність боролася зі звичаєм, і суєтність перемогла. Елізабет одразу ж заспокоїлася. Ось якими доказами запевняла вона себе в своїй правоті: "Старомодні дурниці, сільська хлібосольність; ми не прихильники званих обідів; їх майже ніхто в Баті не дає; леді Алісія ніколи їх не дає; не запрошувала навіть сімейство рідної сестри, коли та провела тут цілий місяць; і, боюсь, місіс Мазгроув і сама б не захотіла, це було б їй незручно; вона б із нами ніяково себе почувала. Краще я запрошу їх усіх на вечір; це для них буде і новиною, і розвагою. Вони двох таких віталень ніколи не бачили. Вони будуть щасливі прийти завтра ввечері. У нас буде справжній прийом, невеликий, але вишуканий". Цього було достатньо, щоб задовольнити Елізабет, а коли двоє присутніх удостоїлися запрошення, а відсутнім його пообіцяли, Мері теж була цілком задоволена, їй розповіли, що її познайомлять із містером Елліотом і відрекомендують леді Делрімпл і міс Картерет, які, на щастя, теж запрошені; і вона була щаслива це почути. Міс Елліот мала намір зробити візит місіс Мазгроув уранці, і Енн рушила разом із Чарлзом і Мері, щоб наразі побачити її та Генрієтту.

Їй довелося відкласти свою розмову з леді Рассел. Усі троє на кілька хвилин завітали на Ріверз-стрит, і Енн, запевняючи себе, що задуману розповідь можна відкласти на якийсь час, поспішила до "Вайт-Гарт", щоб знову побачити супутників і друзів минулої осені, з усією щирою приязністю, на яку було багато причин.

Там вони застали тільки місіс Мазгроув і її дочку; обидві влаштували Енн найтеплішу зустріч. Генрієтта була в тому стані нещодавно здобутого щастя, яке наповнювало її цікавістю до всіх, хто й раніше не був їй байдужим; а ніжність місіс Мазгроув була заснована на вдячності за неоціненну допомогу в біді. Енн насолоджувалася сердечністю й щирістю, яких їй так бракувало в домашньому колі. Її благали проводити з ними весь вільний час, бувати в них кожного дня, цілий день, і нарікали членом родини; вона ж відповідала їм своєю звичайною привітністю і, коли Чарлз пішов, вислухала розповідь місіс Мазгроув про Луїзу, Генрієттину — про неї саму, давала поради, які належить давати в таких випадках, рекомендувала крамниці, а тим часом допомагала й Мері — поправляла їй стрічки, перевіряла рахунки, шукала ключі, розбирала дрібнички, намагалася її запевнити, що ніхто не бажає їй зла, — словом, виконувала всі її бажання, які Мері, уважно дивлячись у вікно, що виходило на павільйон мінеральних вод, іще встигала висловити.

Усі знали, що ранок буде метушливим. Сцена дії безперестанку змінювалась. Несли листа, а через п'ять хвилин уже несли пакета; Енн і півгодини не провела в просторій їдальні, а в ній уже ледь не напхом натовпилося гостей; місіс Мазгроув обсіли статечні бабусі, а Чарлз повернувся в супроводі капітана Гарвіла й капітана Вентворта. Поява останнього, втім, лише на хвилину її здивувала. Вона не могла не здогадуватися, що приїзд спільних друзів неодмінно зведе їх разом. Під час їхньої останньої зустрічі відбулася важлива

подія — Енн зрозуміла його почуття; і ця зустріч залишила в ній прекрасний спомин. Але з його обличчя вона здогадалася, що нещаслива помилка, яка змусила його тоді так поспішно покинути концертну залу, усе ще ним володіла. Він, здавалось, не наважувався наблизитися до неї й розпочати бесіду.

Вона намагалася не втрачати самовладання і покластися на природний перебіг подій. Вона говорила до себе: "Якщо ми обоє кохаємо, наші серця відгукнуться одне до одного. Ми не маленькі діти, щоб дати себе захопити безглуздим образам, дозволити химерному випадку ввести себе в оману, примхливо грати з власним щастям". Але вже за кілька хвилин вона зрозуміла, що, перебуваючи разом, за нинішніх обставин їм не уникнути забаганок лукавого випадку; і цей випадок виявився якнайшкідливішим.

— Енн, — вигукнула Мері, яка все ще дивилась у вікно, — там місіс Клей стоїть під колоною, а з нею якийсь джентльмен. Тільки-но звернули з Бат-стрит, я сама бачила. Здається, дуже захоплені бесідою. Хто ж це може бути? Іди-но сюди, подивись. Боже мій! Згадала. Це ж містер Елліот власною персоною!

— Ні, — жваво обізвалась Енн, — повір, це не може бути містер Елліот. Він сьогодні о дев'ятій годині ранку покинув Бат і не повернеться до завтрашнього вечора.

Поки говорила, вона відчула, що капітан Вентворт на неї дивиться, і відразу збентежилась і пошкодувала за тим, що сказала так багато.

Мері, ображена тим, що могли подумати, нібито вона не впізнає власного кузена, з теплотою говорила про сімейну схожість, із запалом запевняла, що під колоною стоїть містер Елліот, знову й знову кликала Енн підійти до вікна й на власні

очі в цьому переконатись, але Енн вирішила не зрушувати з місця й намагалася зберігати спокій. Однак, вона знову засмутилася, побачивши, як дві чи три гості обмінялися посмішками й багатозначними поглядами, нібито відкрили чиюсь таємницю. Чутка про заручини Енн, очевидно, вже набула поширення, і мовчання, яке запанувало на хвилину, обіцяло, як здавалося Енн, її подальшого поширення.

— Ну підійди ж, Енн, — кричала Мері, — підійди й подивись. Не поквапишся — спізнишся. Вони прощаються. Тиснуть одне одному руки. Він відходить. Як можна не впізнати містера Елліота! Ти, мабуть, зовсім забула про Лайм.

Щоб умиротворити Мері, а мабуть, приховати власне збентеження, Енн усе ж таки поволі підійшла до вікна. Вона встигла побачити, що не хто інший, а містер Елліот, усупереч її переконанню, віддалився в один бік, а місіс Клей поспішила в інший; і, поборовши здивування, якого не могла в неї не викликати дружня бесіда таких непримиренних ворогів, вона спокійно сказала:

— Так, це містер Елліот. Виходить, він змінив свій намір, а втім, я могла й помилитись, я неуважно слухала.

І вона повернулася на своє місце з приємним сподіванням, що поводилася, як належить.

Гості почали прощатись; і Чарлз, люб'язно їх провівши, а потім скорчивши в них за спиною міну й поцікавившись, яка лиха година їх принесла, звернувся до місіс Мазгроув:

— Знаєте, матусю, я дещо для вас зробив; ви будете задоволені. Я був у театрі й абонував на завтрашній вечір ложу. Адже я гарний син, чи не так? Я знаю, ви любите театр; і

місця всім вистачить. Ложа на дев'ять осіб. Я запросив капітана Вентворта. Енн, звичайно, не образиться, якщо її теж запросимо. Ми всі любимо театр. Гарна ідея, чи не так, матусю?

Місіс Мазгроув почала було добродушно висловлювати свою цілковиту готовність піти до театру, якщо Генрієтта й інші не проти, але Мері перебила її, вигукнувши:

— Господи! Чарлзе, як тобі могло спасти таке на думку? Ложу на завтрашній вечір! Чи ти забув, що на завтрашній вечір ми запрошені на Кемден-плейс? Нас уклінно просили бути, адже ми маємо зустрітися з леді Делрімпл і її дочкою і з містером Елліотом, з нашими найближчими родичами, щоб нас їм відрекомендували! Як можна бути таким забудькуватим?

— Ото дивина — вечірній прийом! — відповів Чарлз. — Потім і згадати буде нічого. Твій батько міг би й до обіду нас запросити, якщо йому так хочеться нас бачити. Роби що хочеш, а я піду до театру.

— Ох, Чарлзе, клянуся, з твого боку буде просто жахливо так учинити, адже ти обіцяв бути.

— Ні, я нічого не обіцяв. Я тільки посміхався й кланявся і сказав: "Був би радий прийти". Це ще не обіцянка.

— Ні, Чарлзе, ти не можеш не піти. Це було б непростимим. Нас запросили, щоб відрекомендувати. Ми завжди були в таких близьких стосунках із Делрімплами. Що б у нас не сталося, вони завжди так щиро нам співчували. Ти ж знаєш, ми такі близькі родичі. А з містером Елліотом тобі просто неодмінно треба познайомитись! Він заслуговує на увагу більше, ніж будь-хто. Поміркуй сам! Спадкоємець нашого батька, майбутній господар нашого сімейства!

— Не кажи мені про спадкоємців і господарів сімейства, — вигукнув Чарлз. — Я не з тих, хто нехтує наділеними владою, кланяючись сонцю, що сходить. Якщо я заради твого батька не хочу йти, то чого ж я піду заради його спадкоємця? Чи це не сором? Хто мені цей містер Елліот?

Недбалі слова Чарлза стали у великій пригоді Енн, яка помітила, що капітан Вентворт дуже уважно прислухається до їхньої розмови, а почувши останній вигук, перевів запитливий погляд із Чарлза на неї.

Чарлз і Мері продовжували розмовляти; він то жартуючи, то серйозно обстоював свій намір піти до театру, а вона з непохитною серйозністю виступала проти його наміру, даючи, однак, зрозуміти, що хоч як прагне піти до Кемден-плейс, вона визнає себе ображеною, якщо підуть до театру без неї. Нарешті втрутилася місіс Мазгроув:

— Театр можна й відкласти. Чарлзе, піди-но до театру й поміняй цю ложу на вівторок. Розставатися шкода, адже ми залишимось і без міс Енн через цей прийом у батька; а я впевнена, що ані мені, ані Генрієтті театр буде не в радість, якщо з нами не буде міс Енн.

Енн була від душі їй вдячна за добрі слова ще й тому, що вони давали привід сказати:

— Якщо вже все залежить тільки від мене, мем, прийом у нас вдома (якби не Мері) анітрохи не став би мені за перешкоду. Я не люблю таких розваг і з радістю проміняла б його на театр і ваше товариство. Але, мабуть, не варто й намагатись.

Вона вимовила ці слова й тремтіла, знаючи, що їх почуто, і не наважувалася навіть подивитись, як вони подіяли.

Незабаром було вирішено піти до театру у вівторок; Чарлз, щоправда, ще дражнив Мері, запевняючи, що завтра вирушить до театру сам, якщо ніхто не погодиться піти з ним.

Капітан Вентворт підвівся й підійшов до каміна, мабуть, для того, щоб незабаром відійти від нього й непомітно зайняти місце біля стільця Енн.

— Ви не так уже й довго пробули в Баті, — сказав він, — аби встигнути знудитися від його вечірніх прийомів.

— О, ні! Вони мені зовсім не до душі. Я не граю в карти.

— Знаю, ви раніше не грали. Ви не полюбляли карт, але час може багато що змінити.

— Але я мало змінилась! — вигукнула Енн і осіклася, злякавшись сама не знаючи чого. Трохи почекавши, він сказав, нібито під впливом почуття, що раптом наринуло:

— Справді, строк чималий. Вісім років з половиною — неабиякий строк!

Чи мав він намір продовжувати, Енн залишалось уявляти потім, у затишку й на самоті; тому що, все ще прислухаючись до звуків його голосу, вона була відвернута Генріеттою, яка прагнула якнайскоріше вийти й закликала інших піти разом із нею, не гаючи часу, доки ще хтось не з'явився.

Енн довелося підкоритися. Вона сказала, що готова вийти зараз же, і намагалася здаватися щирою, але відчувала, що,

якби Генрієтта знала про те, з якою журбою залишала вона свій стілець і збиралася покинути кімнату, мабуть, у серці, переповненому кузеном і щасливою впевненістю в його почуттях, знайшлося б місце й для жалю до неї.

Збори, однак, було припинено. Почулися тривожні звуки; наближалися нові гості, й двері відчинилися перед сером Волтером і міс Елліот, чия поява нібито водночас заморозила всіх. Енн одразу ж відчула гніт, і на всіх обличчях читала вона його ознаки. Невимушеність, свобода, веселість покинули кімнату й змінилися холодною стриманістю, обтяжливою мовчанкою та нудними світськими бесідами у відповідь на вишукану байдужість батька й сестри. І як їй було важко це усвідомлювати!

Ревнивого погляду Енн не уникла одна обставина. Обоє впізнали капітана Вентворта, і Елізабет була з ним люб'язнішою, ніж раніше. Одного разу вона навіть до нього звернулась і не раз на нього позирала. Без сумніву, Елізабет обмірковувала якийсь рішучий захід. Невдовзі все з'ясувалося. Після деяких належних незначущих фраз вона здійснила запрошення, яке обіцяла родині Мазгроув. "Завтра ввечері, у тісному колі". Це вимовлялося вельми люб'язно, і картки, якими вона спорядилася ("Міс Елліот приймає в себе вдома"), було покладено на стіл з поштивою посмішкою, зверненою до всіх, але одна посмішка й одна картка були підкреслено звернені до капітана Вентворта. Елізабет справді провела достатньо часу в Баті, щоб навчитися цінувати людину з такою зовнішністю. Минуле вже не мало значення. На цей час капітан Вентворт міг бути гарною прикрасою її вітальні. Картку було вручено, і сер Волтер і Елізабет підвелись і вийшли.

Хоч і неприємне, вторгнення було коротким і, тільки-но за ними зачинилися двері, багато до кого повернулося попереднє пожвавлення, але тільки не до Енн. Вона ні про що не могла

думати, крім запрошення, яке вона щойно побачила та якому дуже здивувалась, і того, як воно було прийняте: скоріше зі здивуванням, ніж з удячністю, скоріше ввічливо, ніж зворушено. Вона його добре знала; вона прочитала презирство в його очах і не сміла думати, що він прийняв це запрошення на спокуту за минулу зневагу. Вона засмутилася. Він тримав картку в руці ще довго після того, як вони пішли, нібито заглибившись у думки.

— Тільки подумай, Елізабет нікого не забула! — оглушливо прошепотіла Мері. — І не дивно, що капітан Вентворт так зрадів! Бачиш, ніяк не може очей від картки відірвати.

Енн упіймала його погляд, побачила, що його щоки почервоніли і на обличчі на одну мить з'явилося презирство. Вона відвернулась, аби вже не бачити й не чути того, що могло її засмутити.

Товариство розділилось. У чоловіків були свої справи, у дам — свої, і на тому Енн із ними й розпрощалася, її настійно благали повернутися, пообідати разом, залишитися до вечора, але її нерви надто довго були в напруженні, і вона відчувала, що їй не під силу ще хоч трохи бути в галасливому товаристві й треба якнайшвидше піти додому, де вона зможе мовчати скільки завгодно.

Пообіцявши бути з ними весь завтрашній ранок, вона закінчила турботи сьогоднішнього довгою прогулянкою до Кемден-плейс, де потім майже цілий вечір слухала метушливі розпорядження Елізабет і місіс Клей щодо завтрашнього прийому, безперестанне перераховування гостей і нескінченні міркування про різноманітні вдосконалення цього прийому, що мали зробити його найкращим із усіх, які коли-небудь влаштовувалися в Баті, і мовчки терзалася нерозв'язним питанням — прийде капітан Вентворт чи ні? Вони не мали

сумніву, що він прийде, а її мучила невідомість, і кожні п'ять хвилин у неї з'являлося нове рішення. Більше вона схилялася до думки, що він прийде, що йому слід прийти, але даремно вона запевняла себе, що його закликають до того обов'язок і скромність, бо серце підказувало їй зовсім інше.

Проте на деякий час вона забула про свої тривоги, аби повідомити місіс Клей, що бачила її разом з містером Елліотом через три години після передбачуваного його від'їзду, бо, не дочекавшись від самої дами пояснень щодо цієї зустрічі, вона вирішила їй про це нагадати. Енн здалося, нібито вона помітила збентеження на обличчі місіс Клей. Щоправда, вже наступної миті це збентеження безслідно зникло, та Енн, як їй здалося, встигла прочитати свідчення того, що, чи то заплутавшись у власних інтригах, чи то поступившись його невблаганній владності, місіс Клей була змушена вислухати (мабуть, цілих півгодини) наставляння містера Елліота про те, як їй належить поводитись із сером Волтером.

Однак, вона вигукнула, дуже непогано зображуючи щирість:

— Боже мій! Та й справді! Тільки подумайте, міс Елліот, я бачила на Бат-стрит містера Елліота! Ніколи в житті я так не дивувалась. Він повернувся й дійшов зі мною до Памп-ярда. Щось завадило його поїздці до Торнберрі, але я дійсно не пам'ятаю, що: я поспішала й погано слухала, можу лише сказати, що він повернеться тоді, коли обіцяв, і не пізніше. Він уже запитував, коли завтра йому можна буде прийти. Ні про що інше й не думав, окрім цього "завтра", і я теж, звичайно, тільки про це й думаю з того часу, як увійшла до будинку й дізналася про всі ваші новини, ось у мене й випало з голови, що я його зустріла.

Розділ XXIII

Усього лише день проминув відтоді, як Енн розмовляла з місіс Сміт, але через деякі не менш важливі події, а також тому, що поведінка містера Елліота мало її турбувала, доки вона не зачіпала почуттів декого іншого, наступного ранку Енн знову вирішила відкласти розмову з леді Рассел. Вона обіцяла Мазгроувам провести з ними весь ранок, до обіду. Вона дала слово, а викриття містера Елліота, як страта Шехерезади, могло почекати до завтрашнього дня.

Енн, однак, не змогла прийти вчасно; погода була погана, ішов дощ, і вона довго жаліла і своїх друзів, і себе, доки нарешті наважилася вирушити в дорогу. Коли вона дісталася до "Вайт-Гарт" і прибула до Мазгроувів, виявилось, що спізнилась і прийшла не першою. Місіс Мазгроув уже розмовляла з місіс Крофт, а капітан Гарвіл — із капітаном Вентвортом; і їй негайно повідомили, що Мері й Генрієтта, які не могли вже чекати, вийшли надвір, як тільки розгодинилось, але скоро будуть і якнайсуворіше наказали місіс Мазгроув не відпускати її, доки вони не повернуться.

Енн залишалося підкоритися, сісти і, зберігаючи зовнішній спокій, наразі віддатися тим хвилюванням, які готувалася вона відчути трохи пізніше. Без затримки, не гаючи часу, віддалася вона блаженному болю, або болісному блаженству. І двох хвилин не проминуло, як капітан Вентворт сказав:

— Зараз ми напишемо листа, про який щойно говорили, Гарвіле, тільки дай мені папір і перо.

Папір і перо знайшлися під рукою, на окремому столику; капітан Вентворт відійшов туди і, майже повернувшись до всіх спиною, заглибився в писання.

Місіс Мазгроув розповідала місіс Крофт історію заручин своєї старшої дочки: вона вважала, що говорить пошепки, але її було чути по всій кімнаті. До Енн вони не звертались, але, оскільки капітан Гарвіл, поринувши у думки, не був схильним бесідувати, вона несамохіть почула деякі не дуже приємні подробиці, наприклад, як "містер Мазгроув і мій брат Гейтер казали те і те, а містер Мазгроув запропонував те і те, а моїй сестрі Гейтер запало до голови те і те, а молоді люди бажали того і того, а спершу я казала, що ніколи на це не погоджусь, а потім мене переконали, і я вже думаю, що все буде добре" і ще багато чого такого ж простодушного, — подробиці, які, навіть якщо розповідати їх із делікатністю, що ніколи б не змогла зробити добра місіс Мазгроув, цікавили б хіба що головних героїв цієї історії. Місіс Крофт ввічливо слухала, як і належало, а якщо й укидала слово, то завжди дуже доречно. Енн щиро сподівалася, що джентльмени надто зайняті своїми думками, аби чути цю розмову.

— Отже, мем, ми все обдумали як слід, — голосно мовила місіс Мазгроув, усе ще думаючи, що говорить пошепки, — хоч можна було б сподіватися на краще, ми вирішили, що більш нема чого зволікати, тому що і Чарлзові Гейтеру, і Генрієтті вже не терпиться. Ми й подумали — нехай уже одружаться й будуть щасливі. Не вони перші, не вони останні. На мою думку, хоч як би все склалось, усе одно це краще, ніж тривалі заручини.

— Я й сама тільки-но про це подумала! — вигукнула місіс Крофт. — Як на мене, молодим краще жити на скромні кошти й разом долати труднощі, ніж тривалі заручини. Я завжди була впевнена, що спільне...

— Ох, люба місіс Крофт! — оголосила місіс Мазгроув, неспроможна дати їй закінчити фразу. — Безперечно, нічого немає гіршого для молодих людей, ніж тривалі заручини. Своїм

дітям я б ніколи такого не побажала. Я завжди вважала, що добре заручитися, коли твердо знаєш, що через півроку, принаймні через рік буде весілля, але тривалі заручини!..

— Так, мем, — відповіла місіс Крофт, — нічим не кращі, ніж заручини непевні, які можуть надовго затягнутись. Якщо не знаєш, коли в тебе будуть кошти для життя сімейного, нічого й свататись. На мій погляд, будь-які батьки мають опиратися таким заручинам.

Розмова несподівано повернула на інше, що не могло не збудити інтересу в Енн. Вона дещо згадала, і її охопило хвилювання; і тієї самої миті, коли погляд мимохіть зупинився на віддаленому столику, перо завмерло в руці капітана Вентворта, він підвів голову, прислухався, нараз обернувся й кинув на неї погляд, швидкий, розуміючий погляд.

Дві дами продовжували бесідувати, знову й знову підтверджуючи справедливість цієї узвичаєної думки, підкріплюючи її всіма відомими їм прикладами нещасть, яких зазнали ті, хто вчинив інакше, та Енн уже нічого не чула: лише гомін голосів шумів у неї в голові, а думки плутались.

Капітан Гарвіл, який не чув жодного слова, підвівся й одійшов до вікна. Витаючи думками далеко, Енн стежила за ним очима і раптом зрозуміла, що він кличе її до себе. Він кивав, нібито хотів сказати: "Підійдіть сюди, я вам хочу щось сказати"; і підкріплював своє запрошення такою щирою усмішкою, нібито вони були близькими й давніми знайомими. Вона підвелася й підійшла до нього. Дами опинилися в далекому кінці кімнати, а столик капітана Вентворта був тепер ближче до неї, хоч і не зовсім близько. Тільки-но вона підійшла, обличчя капітана Гарвіла знову набрало серйозного, задумливого виразу, який, здавалося, був йому більш властивим.

— Дивіться, — сказав він, розгортаючи пакунок, який тримав у руках, і виймаючи звідти мініатюрний портрет. — Чи впізнаєте, хто це?

— Звичайно. Це капітан Бенвік.

— Так, і ви, безперечно, здогадаєтеся, для кого цей портрет призначений. Але (продовжував він із почуттям) не для неї він був намальований. Міс Елліот, чи ви пам'ятаєте, як ми йшли разом по Лайму та його жаліли? Я тоді подумав... — а втім, пусте. Портрет був намальований на Мисі Доброї Надії. Там він познайомився з юним і талановитим німецьким художником і, вірний слову, яке дав моїй сестрі, позував йому й віз їй цього портрета; а тепер мені доручено подарувати його іншій! Саме мені так пощастило! Але кого ще він міг попросити? І я не обману його сподівань. Проте я без жалю передоручаю це іншому. Він усе зробить (киваючи в бік капітана Вентворта), він якраз і пише листа.

Губи його затремтіли, і він завершив свою промову словами:

— Бідолашна Фанні. Вона б його не забула так швидко!

— Так, — відповіла Енн тихим, розчуленим голосом. — Так, я вам вірю.

— Не те було в її природі. Вона його обожнювала.

— Це не в природі будь-якої жінки, яка кохає від щирого серця.

Капітан Гарвіл посміхнувся, нібито запитуючи: "Ви такі впевнені в жіночій вірності?"

Вона, теж посміхнувшись, відповіла на його німе запитання:

— Так, ми не забуваємо вас так швидко, як ви забуваєте нас. Мабуть, це скоріше наша доля, ніж наша чеснота. Тут уже нічого не вдієш. Ми живемо в домашньому колі, у затишку, на самоті, у полоні власних почуттів. Вашою увагою швидко оволодівають події великого світу. У вас завжди є ремесло, мета, найрізноманітніші справи, вас відвертають турботи й зміни.

— Мабуть, ви маєте рацію. Але якщо великий світ справді швидко відвертає багатьох чоловіків (а я, однак, у цьому з вами не згодний), то цього ніяк не прикладеш до Бенвіка. Його увагою анітрохи не оволодівало те, про що ви розповідаєте. Замирення повернуло його до берега, і з того самого часу він живе з нами, у вузькому сімейному колі.

— Так, — сказала Енн, — ви маєте рацію. Я й забула. Але що ж нам залишається сказати тепер, капітане Гарвіл? Якщо причини не в зовнішніх обставинах, то вони всередині, у чоловічому серці, і капітан Бенвік — один із прикладів цьому.

— Ні, ні, чоловіче серце не таке. Я ніколи не погоджусь, що чоловічому серцю більшою мірою, ніж жіночому, властиво забувати тих, кого воно кохає, кого воно кохало. Я вірю в протилежне. Я вірю у відповідність наших почуттів і тілесної оболонки. І що сильніші наші тіла, то сильніші й наші почуття; більш стійко переносять вони і збурення почуттів, і знегоди долі.

— Мабуть, ваші почуття й сильніші, — відповіла Енн. — Але, підкорюючись тому ж духу зіставлення, я дозволю собі сказати, що наші почуття зате ніжніші. Чоловік міцніший за

жінку, але вік його недовгий, що й пояснює мій погляд на чоловічу прихильність. Інакше вам було б занадто важко. На вашу долю й без того випадає стільки знегод, злигоднів, небезпек. Ваше життя сповнене важкої праці й прикрощів, борінь і ризику. Ви завжди далеко від дому, вітчизни, друзів. Ні ваш час, ні ваше здоров'я, ні ваше життя вам не належать. Вам було б надто важко (тут її голос затремтів), коли б на додаток до всього цього ви були б наділені жіночою ніжністю.

— Ні, з цим ми ніколи не погодимось... — почав капітан Гарвіл, але раптом їхню увагу відволік легкий шум у дотичі цілковито тихому куті, де сидів капітан Вентворт. Це всього лише впало додолу перо; але Енн здригнулася, побачивши, що він ближче до неї, ніж вона думала, і була схильна підозрювати, що перо впало, тому що він ретельно прислухався до звуків, які зовсім не призначалися для його слуху.

— Ти вже закінчив свого листа? — запитав капітан Гарвіл.

— Ще ні, залишилося кілька рядків. За п'ять хвилин буде готово.

— Я тебе й не кваплю. Я тут добре став на якір (усміхаючись до Енн) і спорядився як слід. Зовсім не поспішаю виходити в море. Отже, міс Елліот (притишуючи голос), як я вже сказав, на цьому ми ніколи не погодимось. І на цьому ніколи, певно, чоловік не погодиться з жінкою. Однак, дозвольте мені зазначити, що всі автори проти вас — усі твори проти вас, і у віршах, і в прозі. Якби в мене була пам'ять, як у Бенвіка, я навів би вам п'ятдесят цитат на підтвердження моєї думки, і я не пам'ятаю, щоб колись у житті відкривав книжку, де б не говорилося про жіночу непостійність. Але ж ви, мабуть, скажете, що всі ці книжки написані чоловіками.

— Мабуть, і скажу. Ні, ні, з вашого дозволу, давайте не будемо шукати прикладів у книжках. У чоловіків далеко більше способів обстоювати свої погляди. Їхня освіченість багато вища за нашу; перо здавна в їхніх руках. Не будемо ж шукати доказів у книжках.

— Де ж тоді нам їх шукати?

— Ніде. І нема чого сподіватися, що колись знайдемо. Кожному, мабуть, можна дорікнути упередженням щодо своєї статі; і до цього упередження притягуються деякі події, що сталися в нашому власному колі; а серед цих подій є багато таких (мабуть, це ті, що сильніше за все нас вразили), на які неможливо посилатися, не зраджуючи чужу довіру й не говорячи того, чого не слід було б говорити.

— Ах! — вигукнув капітан Гарвіл, і голос його викривав глибоке хвилювання. — Якби я тільки міг вам передати, що відчуває чоловік, коли він прощається з дружиною й дітьми, дивиться вслід човну, який їх відвозить, доки той не зникне з очей, а потім каже, відвернувшись: "Одному Богові відомо, чи ми ще колись зустрінемося!" Якби я міг вам передати, як знемагає душа його від розлуки; як, повернувшись через рік, переведений до нового порту, лічить він дні до зустрічі й сам себе обманює, говорячи: "ні, до такого дня вони не можуть тут бути", і водночас сподівається, що вони будуть хоча б на день раніше, і, нарешті, бачить їх навіть до того дня, нібито Бог дав їм крила! Коли б я міг вам усе це пояснити і все, що здатний перетерпіти чоловік заради найціннішого золота свого життя! Я кажу, звичайно, про тих чоловіків, у яких є серце! — І він із почуттям притиснув руки до свого власного серця.

— О! — жваво обізвалася Енн. — Мені хочеться вірити, я вмію віддати належне таким почуттям і таким серцям. Боронь Боже недооцінювати здатність до вірності й ніжності у своїх же

співбратів! Я б заслуговувала презирства, якби посміла припустити, нібито тільки жінки здатні на любов і вірність. Ні, я вірю, заради коханих ви здатні на велике. Я вірю, що вас не лякають ніякі труднощі і терпіння ваше незмірне, але доки — якщо мені дозволено так висловитися, доти вам є для кого терпіти й долати труднощі. Я хочу сказати: доки жінка, яку ви кохаєте, жива і віддано кохає вас. На мою думку, єдина перевага жінки (і вельми незавидна) — це наша здатність кохати довше, коли вже немає надії на взаємність або коли коханого вже немає серед живих.

Вона більше не могла говорити; серце її було переповнене; дихання її переривалося.

— Добра ви душа, — вигукнув капітан Гарвіл, із ніжністю поклавши їй руку на плече. — Я не хочу з вами сваритися. А коли думаю про Бенвіка, то взагалі німію.

Тут їм довелося відвернути свою увагу. Місіс Крофт збиралася додому.

— Що ж, Фредеріку, ми з тобою, здається, розстаємося, — сказала вона. — Я йду додому, а в тебе справи з твоїм другом. Сьогодні ввечері ми всі будемо мати приємність знову зустрітися на вашому прийомі (повертаючись до Енн). Ми вчора одержали картку від вашої сестри, і Фредерік, наскільки я знаю, теж, хоч сама я її не бачила; адже ти теж вільний увечері, Фредеріку?

Капітан Вентворт з великою поспішністю складав свого листа й чи то не міг, чи то не хотів дати пряму відповідь.

— Так, — сказав він. — Правда. Розстаємося, але незабаром ми з Гарвілом тебе наздоженемо. Якщо ти готовий, Гарвіле, я

йду за хвилину. Я ж знаю, що ти підеш, не вагаючись. За хвилину я буду до твоїх послуг.

Місіс Крофт пішла, і капітан Вентворт, швидко запечатавши листа, дійсно прагнув якнайшвидше піти, що було добре видно з його обличчя. Енн нічого не розуміла. Капітан Гарвіл попрощався з нею, сказавши найніжнішим голосом: "На все добре! Бережи вас Бог!", а капітан Вентворт не сказав їй ані слова й навіть не подивився на неї! Він вийшов із кімнати, навіть не глянувши на неї!

Проте, ледве вона підійшла до столу, за яким він тільки-но писав, як почулися кроки, що наближалися; двері відчинилися — це був він. Він просить пробачення, але він забув рукавички, і, за одну мить перейшовши через усю кімнату до письмового столу й стоячи спиною до місіс Мазгроув, він вийняв з-під розкиданих паперів листа, поклав його перед Енн, спрямувавши до неї палкий, благаючий погляд, поспішно схопив рукавички й одразу ж вийшов із кімнати, так що місіс Мазгроув навіть майже не помітила його появи. Усе відбулося за одну мить!

Годі й намагатись описати той переворот, який ця мить викликала в душі Енн. Лист, не дуже ясно адресований "Міс Е. Е.", і був, очевидно, тим самим листом, якого він так поспішно складав. Вона думала, що він писав тільки до капітана Бенвіка, але він писав і до неї! Від цього листа залежало все її щастя. Усе могла вона зараз витерпіти, усе могла перенести, крім невідомості. У місіс Мазгроув з'явились якісь справи, і, сподіваючись на їхнє прикриття, Енн опустилася на той самий стілець, де він тільки-но сидів і писав, і заходилася поглинати очима такі рядки:

"Я більше не можу слухати вас мовчки. Я мушу відповідати вам доступними мені засобами. Ви надриваєте мені душу. Я

охоплений то відчаєм, то надією. Не кажіть же, що я спізнився, що я тепер вам байдужий. Я знову пропоную вам себе, і моє серце належить тільки вам, навіть більше, ніж тоді, коли ви ледве не розбили його вісім з половиною років тому. Не кажіть, що чоловік забуває швидше, що його кохання швидше гине. Я нікого, крім вас, не кохав. Так, я міг бути несправедливим, нетерплячим, образливим, але непостійним я ніколи не був. Лише заради вас я приїхав до Бата. Я думаю тільки про вас. Невже ви не помітили? Невже не вгадали моїх надій? Я б і цих десяти днів не чекав, якби вмів так читати у вашому серці, як ви, гадаю, уміли читати в моєму. Мені важко писати. Щомиті я чую ваші слова, які долають мене. Ви притишуєте голос, але я чую його нотки й тоді, коли вони недоступні для будь-якого іншого слуху. Надто добра! Надто прекрасна! Ви справедливі до нас. Ви вірите, що чоловіки здатні на щире й вірне кохання. Вірте ж незмінності почуттів палко й віддано люблячого вас

Ф. В.

Я мушу піти, не знаючи долі своєї; та я повернуся й приєднаюся до вас, тільки-но з'явиться можливість. Одне ваше слово, один ваш погляд — і я увійду до дому вашого батька сьогодні — або ніколи".

Прочитавши такого листа, хто б одразу опам'ятався? Півгодини роздумів на самоті могли б її заспокоїти; ті ж десять хвилин, які їй пощастило побути наодинці зі своїми думками, не принесли заспокоєння. Навпаки, кожна хвилина несла нові тривоги. Щастя її переповнювало. І не встигла вона хоч трошки отямитись, як увійшли Чарлз, Мері й Генрієтта.

Намагаючись приховати свої почуття, вона боролася з собою, але невдовзі їй довелося скоритися. Не розуміючи жодного слова з того, що їй казали, вона була змушена, вибачившись, послатися на нездужання. Тоді вони побачили,

що в неї справді дуже хворобливий вигляд, і приступили до неї зі співчуттям і турботою. А це було просто нестерпним. Якби вони пішли й залишили її саму, це було б для неї найкращими ліками, але вони обступили її й не відступали, і вона, збентежена й зневірена, сказала, що їй треба йти додому.

— Господи, люба моя, — зойкнула місіс Мазгроув, — ідіть же швидше додому й добре відпочиньте до вечора. Якби тут була Сара! Вона б вас швидко вилікувала, а сама я лікувати не вмію. Чарлзе, викликай-но портшез. Їй не можна ходити пішки.

Який портшез! Гірше нічого б і бути не могло. Упустити можливість поговорити з капітаном Вентвортом, тихо йдучи містом (а вона була майже впевнена, що його зустріне), — ні, про це вона й думати не хотіла. Портшез було рішуче знехтувано, і місіс Мазгроув, яка могла думати лише про певну хворобу, ретельно з'ясувала, чи Енн не впала й не вдарилася, чи останнім часом їй не траплялося посковзнутися, впасти і вдаритися головою; і, впевнившись, що Енн не падала, місіс Мазгроув нарешті заспокоїлася й відпустила її, у надії побачити ввечері, вже цілком здоровою.

Подолавши збентеження, передбачлива Енн сказала:

— Я боюся, мем, що нас не всі зрозуміли. Будьте такі ласкаві, нагадайте іншим, що ми чекаємо всіх у себе сьогодні ввечері. Я боюся, коли б не трапилася помилка. Зробіть ласку, запевніть капітана Гарвіла й капітана Вентворта, що ми сподіваємося бачити їх обох.

— Та ні, моя люба, усі нас добре зрозуміли, можете не сумніватися. Капітан Гарвіл нічого іншого й на думці не має.

— Ви так вважаєте? Але я хвилююсь; а я б так засмутилася. Ви обіцяєте мені про це згадати, коли їх побачите? Ви ж іще побачите їх обох цього ранку. Обіцяйте мені.

— Не хвилюйтесь, я їм усе скажу, якщо ви просите. Чарлзе, якщо побачиш де-небудь капітана Гарвіла, не забудь виконати доручення міс Енн. Повірте, моя люба, у вас немає причин тривожитися; капітан Гарвіл вважає, що він обов'язково мусить прийти, я в цьому впевнена; і капітан Вентворт, безсумнівно, теж.

Енн зробила все, що могла, але її серцю ввижалися всілякі непорозуміння, які раптом могли затьмарити її радість. Але навіть якби сталося якесь непорозуміння, воно не мусило, проте, затягтися надовго. Якщо він сам і не прийде на Кемден-плейс, вона може подати йому чіткий знак через капітана Гарвіла. Але тут трапилася ще одна прикра несподіванка. Жалісливий Чарлз, щиро за неї вболіваючи, вирішив провести її додому, не бажаючи й чути ніяких заперечень. Це вже було зовсім не до речі. Але Енн не могла довго залишатися невдячною; заради неї він пожертвував зустріччю зі зброярем, і вона рушила разом із ним, і з її обличчя ніхто б не здогадався, що вона відчуває не тільки вдячність.

Вони йшли по Юніон-стрит, коли швидкі кроки позаду, добре знайомі кроки, надали їй змогу підготуватися до зустрічі з капітаном Вентвортом. Він наздогнав їх, але, нібито не знаючи, підійти йому чи пройти мимо, ані слова не сказав і лише подивився на неї. Енн встигла опанувати себе настільки, що змогла зустріти його погляд, і не занадто суворо, її щоки, тільки-но бліді, зашарілися, і рухи з невпевнених стали рішучими. Він пішов поряд з нею. Зненацька Чарлз, приголомшений раптовим здогадом, сказав:

— Капітане Вентворт, а куди ви прямуєте? До Гей-стрит чи далі?

— Я й сам не знаю, — здивовано відповів капітан Вентворт.

— Ви до Бельмонта не дійдете? Ви не будете близько від Кемден-плейс? Тому що, коли так, я без найменшого докору сумління попросив би вас провести Енн до помешкання її батька. Вона сьогодні дуже втомилась і не може йти сама, а мені треба до цього хлопця на Маркет-плейс. Він обіцяв показати мені одну чудову рушницю, що її якраз збирається відіслати; сказав, що не буде пакувати до останньої хвилинки, щоб я на неї подивився; і якщо я зараз не поверну, то вже не встигну. Судячи з опису, вона дуже схожа на ту мою двостволку, з якої ви колись стріляли в Вінтропі.

Чи могли тут бути заперечення? Лише жвава готовність і люб'язна згода, наскільки це було можливо на людях; і стримувались посмішки, і потайки раділи серця. За півхвилини Чарлз знову опинився на початку Юніон-стрит, а щаслива пара пішла далі; і, після кількох вступних слів вони рушили в бік більш тихої та відлюдної алеї, щоб задушевною бесідою зробити цю годину воістину благословенною й гідною тих найщасливіших споминів, невичерпним джерелом яких вона мала стати. Там вони знову обмінялись обіцянками, які колись, здавалося, вирішили їхню долю, та змінилися довгими, довгими роками розлуки й відчуження. Там вони знову повернулися до минулого, ще більш, мабуть, щасливі своїм поновленим союзом; їхні почуття стали більш ніжними, випробуваними, вони краще пізнали душу, вірність, кохання одне одного. І там, повагом ідучи вгору пологим узбіччям, нікого навколо не помічаючи, ні статечних державних діячів, ні метушливих господарок, ні кокетливих панночок, ні няньок із дітьми, вони обмінювалися спогадами, здебільшого про те, що прямо передувало цій зустрічі, що було важливішим за все і

викликало неминущий інтерес. Перебиралися найменші подробиці подій минулого тижня; учорашній і сьогоднішній день обговорювалися без кінця-краю.

Енн не помилялася щодо його почуттів. Ревнощі до містера Елліота були важким тягарем, сумнівом, мукою. Вони почали краяти його серце ще тоді, коли він уперше зустрів її в Баті; після недовгого перепочинку вони занапастили йому радість концерту; вони відгукувались у всьому, що він казав, робив і думав останні двадцять чотири години. Непомітно вони почали поступатися сподіванням, які іноді підбадьорювали погляди Енн, її слова і вчинки; і нарешті його ревнощі були цілковито переможені тими міркуваннями, які досягли його слуху під час її бесіди з капітаном Гарвілом, і тоном, яким вони вимовлялись; і під їхнім нездоланним впливом він схопив аркуш паперу, щоб вилити свої почуття.

Він був ладен повторити кожне написане там слово. Він нікого, крім неї, не кохав. Жодна жінка ніколи не посідала її місце в його серці. Він ніколи й не сподівався зустріти жінку, рівну їй. Так, у цьому був змушений зізнатися: він був вірним їй мимохіть, ні, проти волі, хотів її забути, вірив, що забув. Він здавався собі байдужим, а насправді був роздратованим; він був несправедливим до її чеснот, тому що жорстоко від них постраждав. Її образ незгладимо закарбувався в його душі як сама досконалість, найчистіший зразок стійкості й ніжності; але він змушений був зізнатися, що лише в Апперкроссі навчився по-справжньому її цінувати і що лише в Лаймі почав розуміти самого себе. З подій у Лаймі він дістав не один урок. Захоплення містера Елліота змусило його замислитися над своїми почуттями, а сцени в Коббі й у домі капітана Гарвіла показали йому, як високо вона стоїть над усіма.

Його намагання покохати Луїзу Мазгроув (намагання ураженої гордості) і раніше, запевняв він, були безуспішними;

ніколи він не кохав Луїзу, та й не міг покохати; але тільки в той сумний день і потім, коли в нього з'явилося дозвілля для роздумів, зрозумів досконалість душі, з якою Луїзину годі було рівняти, і незаперечну її владу над його власною душею. Саме тоді він і навчився відрізняти постійність переконань від свавільної упертості, безглузду завзятість від рішучості зібраного розуму. Саме тоді він і зрозумів, що жінка, для нього втрачена, гідна захоплення й глибокої поваги, і почав проклинати свою гордість і несправедливість нісенітних образ, які утримали його від намагань іще раз підкорити її серце, коли раптом знову зустрів її на своєму шляху.

Кара була жорстокою. Ледве отямившись від жаху й докорів сумління через кілька днів після нещастя, ледве відчувши себе живим, він почувався живим, але не вільним.

— Я зрозумів, — сказав він, — що Гарвіл вважає мене зв'язаним! Ні Гарвіл, ні його дружина не мають жодного сумніву щодо нашої взаємної прихильності. Я був збентежений і розгублений. Я міг би сказати їм, що вони помиляються; та раптом мені уявилося, що всі інші — її родина і, мабуть, вона сама — думають те ж саме, і більше я не міг розпоряджатися собою. Я належав їй по честі, якщо вже їй було завгодно вибрати мене. Я був необережним. Я був легковажним. Я не бачив небезпечних наслідків, до яких спричинилася наша занадто близька дружба. Я був не вправі робити спроби закохатися то в одну з панночок, то в іншу, бо це могло викликати плітки, якщо не гірші біди. Я зробив велику шкоду і мусив розплачуватись.

Словом, він занадто пізно зрозумів, що заплутався, а коли повністю переконався в тому, що Луїза йому байдужа, був зобов'язаний вважати себе зв'язаним із нею, якщо її почуття до нього були такими, як вважали Гарвіли. Саме тому він і вирішив покинути Лайм і чекати десь удалині її цілковитого

одужання. Бажаючи дати перепочинок і їй, і самому собі, він поїхав до свого брата, збираючись потім повернутися до Келлінча й діяти, як підкажуть обставини.

— Шість тижнів я провів з Едвардом, — сказав він, — і бачив, що він щасливий. Іншої радості в мене тоді не було. Я її не заслужив. Він багато розпитував про вас; розпитував, чи ви змінилися, не підозрюючи, що в моїх очах ви ніколи не зможете змінитись.

Енн посміхнулась і промовчала. Занадто милим був цей промах, щоб за нього картати. Жінці у двадцять вісім років приємно почути, що вона не втратила чарів ранньої юності, але Енн було куди приємніше порівнювати це судження з його попередніми словами й бачити в ньому наслідок, а не причину кохання, що відродилося.

У Шропширі він проклинав свою сліпу гордість, свої нісенітні розрахунки, доки несподівана благословенна новина про заручини Луїзи з капітаном Бенвіком не дала йому змогу знову відчути себе вільним.

— Тут, — сказав він, — закінчилося те, що було для мене гіршим; відтепер я міг добиватися щастя; я міг вживати до нього заходів. Надто довго я чекав і мучився бездіяльністю й поганими передчуттями. У перші ж п'ять хвилин я сказав: "У середу я буду в Баті"; і я був у Баті в середу. Хіба ж я не мав права приїхати з надією? Ви не вийшли заміж. Ви могли зберегти свої попередні почуття, як я зберіг. Ще одна обставина мене підбадьорила. Я ніколи не мав жодного сумніву, що у вас багато залицяльників, але я добре знав, що ви відмовили одному з них, більш гідному, ніж я, і не міг не запитувати себе: "Чи не через мене?"

Про їхню першу зустріч на Мільсом-стрит можна було багато говорити, ще більше можна було говорити про концерт. Той вечір, здавалося, ввесь складався з незабутніх хвилин. На тій хвилині, коли вона ввійшла до Восьмикутної вітальні й звернулася до нього, на тій хвилині, коли з'явився містер Елліот і відторгнув її, на наступних хвилинах надії й відчаю він зупинився з особливим запалом.

— Бачити вас, — вигукнув він, — серед тих, хто, безперечно, не бажає мені успіху, бачити поряд із вами вашого кузена, який розмовляє з вами й посміхається, відчувати всі переваги цього шлюбу! Знати, що тільки про це й думають усі, хто в змозі на вас вплинути! І навіть припускаючи, що він вам огидний або байдужий, усвідомлювати, якою надійною підтримкою він заручився! Чи не було всього цього достатньо, щоб я виставив себе дурнем? Чи міг мій погляд не відбивати моїх страждань? А коли я дивився на вашу подругу, що сиділа за вами, пам'ятаючи минуле, знаючи її вплив на вас і не вміючи забути, що колись зробила її порада, — чи міг я на щось сподіватись?

— Ви могли зрозуміти різницю, — відповіла Енн. — Ви могли мати до мене більше довіри. Тепер усе зовсім по-іншому, і мені вже не дев'ятнадцять років. Нехай я тоді й не мусила слухати її порад, згадайте, однак, що ці поради були на користь розважливості й проти необачності. Я поступилася, здавалося мені тоді, почуттю обов'язку, але про який же обов'язок казати тепер? Вийти заміж за людину, яка мені байдужа, значило б непростимо знехтувати почуттям обов'язку заради найнещаснішої долі.

— Мені слід було б це зрозуміти, — відповів він. — Але я не міг. Я не зміг зробити вірних висновків із нещодавніх моїх спостережень про вашу вдачу. Я не вмів до них звернутись; їх затьмарили, їх заступили попередні почуття, які рік за роком

завдавали мені нестерпного болю. Я міг думати про вас лише як про ту, яка знехтувала мене, як про ту, на кого я менше за всіх мав впливу. Я бачив вас поряд з тією особою, яка керувала вами в той жахливий рік. Я не мав підстав думати, що тепер вона має менше влади над вами. І я не міг так раптом перебороти себе.

— А я гадала, — відповіла Енн, — що моє поводження з вами могло б звільнити вас від сумнівів.

— Ні, ні! Ваше невимушене поводження могло бути всього лише наслідком ваших заручин з іншим чоловіком. Я був у цьому переконаний, коли вас покинув; і однак знову вирішив шукати зустрічі з вами. Уранці до мене повернулася надія, і я дозволив собі ще затриматись у Баті.

Нарешті Енн знову була вдома, і багато щасливіша, ніж хтось у цьому будинку міг підозрювати. Усі ранкові жахи й тривоги зникли після цієї розмови, і вона переступила поріг, сповнена такого щастя, яке їй навіть доводилось угамовувати хвилинними побоюваннями, що воно не може тривати. Їй неодмінно слід було побути на самоті, щоб заспокоїтися, і вона пішла до своєї кімнати й там у вдячних думках черпала твердість і безстрашність.

Надійшов вечір, у вітальні загорілося світло, збиралися гості. Це був усього лише звичайний світський раут, збіговисько тих, хто ніколи раніше не зустрічався, тих, хто зустрічався надто часто, пуста метушня, коло, надто широке для дружньої бесіди й надто вузьке для різноманітності суджень; але Енн жодний вечір ніколи не здавався таким коротким. Сяюча й гарненька від щастя, викликаючи загальне захоплення й анітрохи його не усвідомлюючи, для кожного створіння навколо себе вона знаходила добрі або поблажливі почуття. Був тут містер Елліот — вона його уникала, але

жаліла. Були Воллізи, вона забавлялася, розуміючи, про що вони думають. Були леді Делрімпл і міс Картерет — скоро вони стануть для неї всього лише нешкідливими кузинами. Вона не помічала місіс Клей, і поводження батька й сестри з гостями анітрохи не змушувало її червоніти. З Мазгроувами розмовляла легко й невимушено; з капітаном Гарвілом задушевно, неначе з братом; з леді Рассел намагалася заговорити, але заважала таємниця люблячого серця; до адмірала й місіс Крофт вона відчувала щиру симпатію та жвавий інтерес, який та сама таємниця спонукала її приховувати; і раз у раз зустрічалася на хвилинку з капітаном Вентвортом, і весь час сподівалася зустрітися знову, і весь час усвідомлювала, що він тут.

Під час однієї з цих коротких зустрічей, коли вони обоє милувалися гарними тепличними рослинами, вона сказала:

— Я думала про минуле й намагалася судити безсторонньо про те, вірно чи ні я тоді зробила; і мені здається, що я зробила вірно, послухавши доброї поради своєї подруги, яку ви ще полюбите. Вона замінила мені матір. Зрозумійте мене правильно. Я не кажу, що вона не помилилася, даючи свою пораду. Мабуть, це був один із тих випадків, коли радити взагалі недоречно; що ж до мене, я б ніколи за подібних обставин не дала такої поради. Я хочу сказати, що мала рацію, послухавшись її, бо коли б я зробила інакше, коли б не розірвала заручин, я страждала б іще більше, тому що відчувала б муки совісті. Зараз, якщо це тільки згідно з природою людською, я ні в чому не можу зробити собі докір; і, якщо я не помиляюсь, у жінці тверде почуття обов'язку не є поганою рисою.

Він подивився на неї, подивився на леді Рассел і, знову глянувши на неї, відповів, нібито добре розміркувавши:

— Поки що ні, та в майбутньому для неї ще є надія на моє пробачення. Думаю, ми з нею полюбимо одне одного. Але я теж міркував над минулим, і мені спало на думку запитання: а чи не був хто-небудь мені навіть іще більшим ворогом, ніж ця дама? І це був я сам. Скажіть мені, якби, повернувшись до Англії у восьмому році з кількома тисячами фунтів і одержавши "Лаконію", якби я тоді написав до вас, чи відповіли б ви на мого листа? Чи погодились би ви поновити наші заручини?

— Чи погодилась би я? — такою була вся відповідь, але голос висловив усе інше.

— Боже мій милий! — вигукнув він. — Ви погодились би! Хіба я про це не думав, не мріяв, як про вінець усіх моїх успіхів! Але я був гордим, надто гордим, щоб вам написати. Я вас не розумів. Я намагався вас забути і не міг вас зрозуміти, тобто віддати вам належне. Якщо комусь немає пробачення, то це мені. Шести років страждання й розлуки могло й не бути. І такої муки, признаюся, я ніколи раніше не відчував. До цього часу з радістю думав, що всіма благословеннями долі сам собі зобов'язаний. Я пишався тим, що добився справедливих нагород за чесну працю. Як іншим великим людям у протилежних обставинах, — додав він з усмішкою, — доведеться мені підкоритися своїй долі. Я мушу навчитися переносити щастя, якого я не вартий.

Розділ XXIV

Хто ж не здогадається про те, що було далі? Якщо молодим людям спало на думку одружитися, вони неодмінно свого доб'ються, хоч якими б вони були бідними, нерозсудливими, хоч як би мало вони були в змозі дати щастя одне одному. Нехай мораль моєї історії мало повчальна, проте вона вірна; а якщо й такі шлюби можливі, то чом би капітанові Вентворту й Енн Елліот, при благословеннях зрілого розуму, чистої совісті й

маючи до того ж незалежні кошти, було не подолати всіх перешкод? Вони могли б подолати їх далеко більше, ніж випало їм на долю. Єдине, що їх засмучувало, — це суха стриманість рідних. Сер Волтер не заперечував проти цього шлюбу, а Елізабет дозволила собі всього лише вигляд холодності й байдужості. Капітан Вентворт, який мав двадцять п'ять тисяч фунтів і досяг найвищого становища, якого тільки можна було досягти з його обдарованнями й заслугами, не був тепер порожнім місцем. Йому було простимо посвататися до дочки дурного марнотратного баронета, якому забракло честі й сенсу грати роль, що відвело для нього Провидіння, і який поки давав за дочкою лише дещицю з десяти тисяч фунтів, що їх вона згодом мала одержати.

Насправді сер Волтер, хоч і не відчував істинного щастя, бо не любив Енн і не бачив себе улещеним, не вважав, однак, що капітан Вентворт не пара його дочці. Навпаки, придивившись до капітана Вентворта при денному світлі, він був вельми вражений його зовнішністю й помітив, що перевага вроди з його боку зрівнює перевагу знатності з боку Енн; до того ж його ім'я звучало дуже непогано, і сер Волтер готував своє перо, щоб зробити запис про шлюб у фамільному щоденнику.

З усіх своїх близьких лише одну людину Енн неабияк боялася засмутити — леді Рассел. Енн знала, що леді Рассел буде важко усвідомити, ким є насправді містер Елліот, і оцінити по справедливості капітана Вентворта. Однак леді Рассел мала це зробити. Вона мала дізнатися, що стосовно обох помилялася, судячи з зовнішності; що в характері капітана Вентворта, який їй був не до вподоби, вбачала небезпечну легковажність, а статечні манери містера Елліота, яким вона була дуже задоволена, вважала наслідком найсуворіших правил і шляхетного розуму. Леді Рассел нічого більше не залишалось, як визнати, що вона часто помилялася, змінити свої судження й віддатися новим сподіванням.

Деякі люди вміють швидко розпізнавати чужу вдачу, прозирати в чужу душу; цей природний дар не замінить ніякий досвід, і тут леді Рассел поступалася своїй юній подрузі. Але вона була дуже доброю жінкою, і якщо й хотіла бути розсудливою та проникливою, ще більше хотіла бачити Енн щасливою. Енн вона любила більше за її обдарування, і, подолавши першу незручність, вона без великих зусиль полюбила як мати того, хто зробив щасливою її дитину.

З усього сімейства Мері, мабуть, перша зрозуміла переваги цієї зміни. Видати сестру заміж — це потішить чиє завгодно самолюбство, а хто ж, як не вона, сприяла цьому шлюбу, утримуючи біля себе Енн цілу осінь; а якщо власна сестра, звичайно, краща за сестер чоловіка. Приємно було й те, що капітан Вентворт був багатший за капітана Бенвіка й Чарлза Гейтера. Мабуть, вона й засмутилася, коли потім вони зустрілися й вона побачила Енн володаркою прав старшинства й гарненького ландо; зате в майбутньому її чекала чудова розрада. Цією розрадою було те, що Енн не буде володіти Апперкросс-холлом і округовими землями, не стане на чолі сімейства; і якби все склалося так, щоб капітан Вентворт не зробився баронетом, вона б не помінялася з Енн.

Було б добре, якби старша сестра теж була задоволена своєю долею, бо навряд чи вона зміниться. Незабаром їй довелося пережити відступ містера Елліота, і вже ніхто з молодих людей з гідним становищем у суспільстві не збуджував у ній навіть нездійсненних надій, які залишили її разом з ним.

Новина про заручини кузини Енн була для містера Елліота цілковитою несподіваною. Гинули його найсвітліші мрії про сімейне щастя, його найсвітліші надії утримувати сера Волтера від одруження невсипущим наглядом, на який становище зятя давало б йому права. Розчарований і безутішний, він усе ж

таки зміг дещо зробити для свого добра й задоволення. Невдовзі він залишив Бат, а з того, що місіс Клей потім теж виїхала звідси і, за чутками, оселилась у Лондоні під його протегуванням, стало ясно, яку він вів подвійну гру та як прагнув не дістати відставку хоча б від однієї розумної жінки.

Почуття місіс Клей перемогли її бажання мати користь, і заради молодого чоловіка вона пожертвувала можливістю й далі розраховувати на сера Волтера. Вона вміє, однак, не тільки відчувати, але й думати, і тому ще невідомо, хто з них виявиться хитрішим і чи не доведеться йому, запобігши її шлюбові з сером Волтером і здавшись на її ласки й умовляння, назвати її зрештою дружиною сера Вільяма.

Поза всяким сумнівом, сер Волтер і Елізабет були приголомшені та ображені, утративши свою подругу й розчарувавшись у ній. Звичайно, в них залишилися розрадою їхні іменити родички, але вони, певно, вже здогадалися, що лестити й догоджати іншим, коли тобі не лестять і не догоджають, — не така вже й велика приємність.

Щастя Енн, яка дуже скоро переконалася, що леді Рассел схильна любити капітана Вентворта, як їй і належить, ніщо не затьмарювало, крім жалю, що в неї немає кола знайомих, гідного такої людини, як її чоловік. Тут вона й відчувала свою нерівність із ним. Те, що він заможніший за неї, нітрохи її не засмучувало; для неї це зовсім не мало значення, але не мати родини, яка прийняла б та оцінила його по заслузі, яка могла б запропонувати пошану, доброзичливість і злагоду в обмін на ту радість, з якою зустріли її його брати й сестри, — ось що завдавало їй болю, наскільки це лише було можливим за таких щасливих обставин. Вона могла додати лише два імені до списку його друзів — леді Рассел і місіс Сміт. Леді Рассел, незважаючи на її минулі провини, він тепер любив від щирого серця. Його не змушували визнавати, що вона зробила вірно,

колись розлучивши їх, а інших вад він у ній не бачив; що ж до місіс Сміт, її найрізноманітніші достойності відразу здобули їй його незмінну прихильність.

Достатньо було й тієї доброї послуги, яку вона нещодавно зробила Енн, щоб унаслідок їхнього шлюбу вона не тільки не втратила друга, але здобула двох. Вона була найпершою гостею в їхньому новому домі, і капітан Вентворт, з безустанною дбайливістю й істинною безстрашністю допомагаючи їй повернути майно її чоловіка в Вест-Індії, клопочучись за неї, пишучи для неї листи, долаючи за неї різні дрібні перешкоди, розплатився сповна за все, що вона зробила або збиралася зробити для його дружини.

Життя місіс Сміт не отьмарилося тим, що поправилися її справи та здоров'я, і вона часто насолоджувалася товариством своїх любих друзів, тому що веселість і жвавість розуму її не покинули, а маючи ці подарунки долі, ніяких земних успіхів вона вже могла не побоюватись. Навіть бувши казково багатою й цілковито здоровою, вона б залишалася щасливою. Джерело її радощів було у веселій вдачі, тоді як у її подруги Енн воно було в люблячому серці. Енн була сама ніжність, якій цілком відповідала найніжніша прихильність капітана Вентворта. Його ремесло тільки й примушувало друзів бажати, щоб цієї ніжності зменшилося; небезпека майбутньої війни тільки й туманила її небозвід. Вона пишалася тим, що стала дружиною моряка, і невсипущими тривогами платила законну данину за те, що прилучилася до племені, домашні чесноти якого роблять йому не менше честі, ніж служба вітчизні.